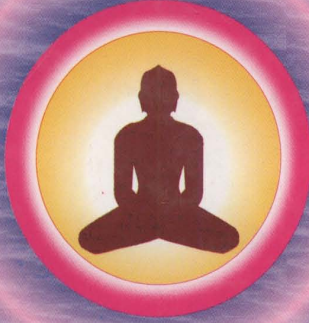

આત્મશુદ્ધોપયોગ

ગુજરાતી અનુવાદ સહિત

યોગનિષ્ઠ આચાર્ય શ્રીમદ્ બુદ્ધિસાગરસૂરીશ્વરજી મ.સા.

આત્મશુદ્ધિપયોગ

અનુવાદ સહ

યોગનિષ્ઠ આચાર્ય

શ્રીમદ્ બુદ્ધિસાગરસૂરીશ્વરજી મહારાજ.

ATM SHUDDHOPAYOG

· Yognishta Acharya
Shrimad Buddhisagar Shurishwaraji Maharaj.

પ્રકાશક :-

શ્રીમદ્ બુદ્ધિસાગરસૂરિ જૈન સમાધિ મંદિર

વિજાપુર - ૩૮૨૮૭૦

ફોન (૦૨૭૬૩) ૨૦૨૦૯

નકલ - ૧૦૦૦

પ્રાપ્તિ સ્થાન :-

પ્રકાશક પાસેથી

© કોપીરાઈટ

પુનઃ પ્રકાશનના સર્વહક પ્રકાશકને સ્વાધિન

મુલ્ય રૂ. ૧૦૦-૦૦

મુદ્રણ સંવત : ૨૦૫૫

પ્રિન્ટર્સ

યુનિવર્સલ પ્રીન્ટર્સ

૨૬, અગ્રવાલ એસ્ટેટ,

મહેદીકુવા સ્ટાફ ક્વાર્ટર્સ, શાહપુર,

અમદાવાદ - ૪ ફોન :- ૫૬૨૪૦૫૯

serving jinhasan

097025

gyanmandir@kobatirth.org

યોગનિષ્ઠ આચાર્ય શ્રીમદ્ બુદ્ધિસાગરસૂરીશ્વરજી મ.સા.

જન્મ : વિ.સં. ૧૯૩૦ મહા વદ ૧૪ વિજાપુર
 દિક્ષા : વિ.સં. ૧૯૫૭ માગશર સુદ ૬ પાલનપુર
 આચાર્ય પદ : વિ.સં. ૧૯૭૦ માગશર સુદ ૧૫ પેથાપુર
 નિર્વાણ : વિ.સં. ૧૯૮૧ જેઠ વદ ૩ વિજાપુર

● સમર્પણમ્ ●

સમ્યગ્ દર્શન, સમ્યગ્ જ્ઞાન અને
 સમ્યગ્ ચારિત્ર રૂપ પરમ આરાધ્ય રત્નત્રયીની
 પરમ વિશુદ્ધ આત્મભાવે સુવિશુદ્ધ આરાધના કરીને,
 આત્માના એક એક પ્રદેશે
 પ્રવર્તતી અનંતિ અનંતિ અત્યન્ત કિલષ્ટ
 કાલીમાને દૂર કરવા અનન્યભાવે પ્રયંડ પુરુષાર્થ
 કરી આત્મ-ભાવમાં સ્થિર થયેલા અને પરમ
 વિશુદ્ધ આત્મભાવને પામેલા.....
 અનંતાનંત મહાતારક, મહા ઉપકારક,
 મહા-મહિમવન્ત પંચ પરમેષ્ઠી ભગવંતોને
 નમ્રાતિનમ્ર વિનમ્ર ભાવે

સ....મ....ર્પ....ણ....મ્....

અદમ્યઉત્કંઠા

ધર્મનું રહસ્ય શું ? કર્મનું રહસ્ય શું ? જીવનનું રહસ્ય શું ?

આ અતિ ગહન વિષય ઉપર ધર્મના રહસ્યને, કર્મના રહસ્યને અને જીવનના રહસ્યને જાણવા સમજવા માટે વિશ્વના તમામ સ્તરે રહેલા વિશ્વના સર્વ ધર્મ પ્રવર્તકો, મનીષિઓ અને વિદ્વદ્-મૂર્ધન્ય દર્શનકારોએ ભિન્ન ભિન્ન દૃષ્ટિકોણથી દૃશ્ય, અદૃશ્ય તમામ પદાર્થો વિષે બુધ્ધિના ખજાનાનો તલસ્પર્શી ઉપયોગ કરીને તારતમ્યરૂપે રહસ્યભૂત સારને હસ્તગત કરવા યુગોના યુગો સુધી પ્રયંડ પુરૂષાર્થ કરીને, વૈશ્વિક પ્રજાજનોના એકાન્ત હિત અને કલ્યાણ માટે પ્રયત્ન કરવામાં અંશ માત્ર પણ પીછે હઠ કરી નથી અને ક્ષતિ રાખી નથી.

દરેકે દરેક જિજ્ઞાસુને ઉત્કંઠા જાગે એ સ્વાભાવિક અને સામાન્ય છે કે ધર્મ, કર્મ, જીવન અને આત્માનું રહસ્ય શું હશે ?

પંચપરમેષ્ઠીના તૃતીયપદે બીરાજમાન, પરમપૂજ્ય, અધ્યાત્મજ્ઞાન દિવાકર, યોગનિષ્ઠ ધુરંધર, આચાર્ય ભગવંત શ્રીમદ્ બુદ્ધિસાગરસૂરીશ્વરજી મહારાજાએ તેમના ફક્ત ચોવીશ (૨૪) વર્ષના અતિ અલ્પ કહી શકાય એવા જીવનના અતિપ્રશસ્ય ચારિત્ર પર્યાયમાં ધ્યાન અને યોગની શક્તિના પ્રયંડ પ્રભાવે સર્વ ધર્મો અને સર્વ દર્શનોનું સારભૂત તારતમ્યરૂપે ફક્ત Cream (ક્રીમ) રહસ્ય કહેવાય એવા એકસો પચ્ચીસ (૧૨૫) ઉપરાંત મહામહિમવન્ત ગ્રન્થોની અભૂતપૂર્વ રચના કરીને અવર્ણનીય અકલ્પનીય ઉપકાર કર્યો છે.

આ એકસો પચ્ચીસ (૧૨૫) ગ્રન્થરત્નોમાં ‘આત્મશુદ્ધોપયોગ’ નામના ચિન્તામણિ રત્ન સમાન મહા મહિમવંત આધ્યાત્મિક સારરૂપ ગ્રન્થમાં સર્વ ધર્મો અને તમામ દર્શનોનો સાર આપ્યો છે.

તમામ ધાર્મિક અને દાર્શનિક ગ્રન્થોમાં મૂર્ધન્ય ગ્રન્થરત્ન ‘આત્મશુદ્ધોપયોગ’ ગ્રન્થનું વારંવાર સાતત્યપૂર્ણ ચિંતન, મનન સહ નિદિધ્યાસન કરીને વૈશ્વિક મહામનિષીઓ અને દાર્શનિક મૂર્ધન્યો આધ્યાત્મિક વિદ્યાના રહસ્યોના સારભૂત તત્વ ‘આત્મ-શુદ્ધોપયોગ’ ભાવને આત્મસાત્ કરીને ભવભ્રમણ અને સંસારના તમામ બંધનોથી મુક્ત બને એજ મંગલમય ભાવના સહ

પરમપૂજ્ય, યોગનિષ્ઠ ધુરંધર આચાર્ય ભગવંત શ્રીમત્ બુદ્ધિસાગરસૂરીશ્વરજી મહારાજ તથા પરમપૂજ્ય, પ્રશમનિષિ આચાર્ય ભગવંત શ્રીમત્ કીર્તિસાગરસૂરીશ્વરજી મહારાજાની દિવ્યકૃપાથી તથા પરમપૂજ્ય ગચ્છાધિપતિ આચાર્ય દેવેશ શ્રી સુબોધસાગરસૂરીશ્વરજી મહારાજાના અન્તરના મંગલમય આશીર્વાદથી ‘આત્મશુદ્ધોપયોગ’ ગ્રન્થનો હૃદયંગમ અનુવાદ કરતાં પૂજ્યપાદ ગ્રન્થકારશ્રીના આશય વિરૂદ્ધ યત કિંચિત્ લખાયું હોય તો નમ્રાતિનમ્ર વિનમ્ર ભાવે મિચ્છામિ-દુઃકંડં

મનોહરકીર્તિસાગરસૂરિ.

સુખનો ખજાનો.....

ચતુર્દશ (૧૪) રાજલોકમાં રહેલા પ્રત્યેક સંસારી જીવની ઈચ્છા અને ભાવના, વૃત્તિ અને પ્રવૃત્તિ માત્ર સુખ માટેની જ હોય છે.

સુખી થવા માટે અને સુખ મેળવવા માટે અવિરત પ્રયત્ન કરતા અનંતો કાળ વ્યતીત થઈ ગયો, છતાં પણ સમ્યક્ શ્રદ્ધાના અભાવે અને મિથ્યાભાવના કારણે સુખની સાચી ઓળખ પીછાણ ન થવાથી સુખ તો ન જ મળ્યું, પરંતુ અવળી પરિણતિના કારણે પાપમય પ્રવૃત્તિ કરીને અનંતો સંસાર વધાર્યો અને જ્યાં ગયો ત્યાં દુઃખ જ મળ્યું. દુઃખનો જ અનુભવ કર્યો.

સુખ મેળવવા માટે અને સુખી થવા માટે તો શુદ્ધોપયોગવાળા જ્ઞાની ભગવંતોએ બતાવેલા પાપમય સંસારની મિથ્યા પ્રવૃત્તિઓને તિલાંજલી આપીને શુદ્ધોપયોગકારક ભાવોમાં સમ્યક્ સ્થિરતા કરવામાં આવે તો પાપમય સંસારનો અંત થવાની સાથે જ અનંતાનંત શાશ્વત સુખકારક શુદ્ધોપયોગ દ્વારા શાશ્વત પદની પ્રાપ્તિ અવશ્ય થશે.

શાશ્વત અનંત સુખની પ્રાપ્તિ માટે ‘આત્મશુદ્ધોપયોગ’ ગ્રન્થમાં કહેલા ભાવોને આત્મસાત્ કરીએ, એજ પરમ મંગલ કામના.....

પ્રકાશક

સૌજન્ય અને સૂચના**● શ્રી સેટેલાઈટ શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક જૈન સંઘ ●**

સેટેલાઈટ, અમદાવાદ (૩૮૦ ૦૧૫)

ના જ્ઞાનનિધિમાંથી

આ ગ્રન્થના પ્રકાશન કાર્યમાં સુંદર સહકાર મળ્યો છે.

માટે ગૃહસ્થોએ આ ગ્રન્થની કિંમત રૂ. ૧૦૦-૦૦

ચૂકવીને માલિકી કરવી.

तेजस्वी तपः।

सर्व साधनसंसाध्या, शुद्धोपयोग साध्यता	॥ १३ ॥
आत्मशुद्धोपयोगस्तु, सर्वयोगशिरोमणिः	॥ २३ ॥
भवोऽशुद्धोपयोगेन, मुक्तिः शुद्धोपयोगतः	॥ २८ ॥
बहिर्मुखोपयोगेन, जन्मदुःख परम्परा	॥ ३० ॥
भोगे रोगश्च दुःखश्च, जन्म दुःखपरम्परा	॥ ३३ ॥
वपुरिन्द्रियभोगेन, सुखं तु दुःखमेव च	॥ ३४ ॥
मुक्तिरसंख्ययोगैः	॥ ४९ ॥
कृत्स्नकर्मक्षयो मोक्षः	॥ ५७ ॥
शुभः शुद्धोपयोगश्च स्वर्गदो मोक्षदः	॥ ५९ ॥
शुद्धोपयोगतो मुक्तिः, सर्वदर्शनधर्मिणाम्	॥ ७७ ॥
आत्मोपयोगसामर्थ्यादात्माऽनन्तबली भवेत्	॥ १०६ ॥
रागद्वेषनिरोधाऽऽख्यो, योगो मोक्षप्रदायकः	॥ १०९ ॥
असङ्ख्या मोक्षपन्थानः, परब्रह्म प्रदायकाः	॥ ११६ ॥
वने निवासिनां दुःखं जायते ज्ञानमन्तरा	॥ १२५ ॥
चक्रिणां न सुखावाप्ति, धनसत्तादिभोगतः	॥ १२७ ॥
आत्मन्येव सुखं सत्यम्	॥ १२७ ॥
आत्मानमन्तराऽन्यत्र मुढा भ्रमन्ति शर्मणे	॥ १२८ ॥
अनादिःकर्मयुक्तोऽपि, मुक्तः स्यात् कर्मनाशतः	॥ १३६ ॥
सतां सङ्गं तु मा मुञ्च, व्यक्तशुद्धोपयोगिनाम्	॥ १९० ॥
सतां सङ्गः सदा कार्यः.....	॥ १९१ ॥
सुखं भोगेषु नो किञ्चित्, स्वात्माऽस्ति सुखसागरः	॥ १९२ ॥
जीवनं स्वात्मभावेन, मृत्युर्हि मोहवृत्तितः	॥ १९६ ॥
शुद्धोपयोगतो जाग्रद् भव	॥ १९९ ॥

मा मुह्य जडभोगेसु.....	॥ २५७ ॥
भोगान्नोगादि दुःखानां पारम्पर्यं प्रजायते	॥ २५८ ॥
भोगजन्यसुखं दुःखमेव.....	॥ २५९ ॥
नाऽस्ति शर्म पुत्राद्यैः	॥ २६२ ॥
मैथुने सुखं नाऽस्ति.....	॥ २६३ ॥
बाह्यानन्दाय यद्यच्च क्रियते तत्तु दुःखकृत्	॥ २६८ ॥
आदेहमर्हन्तो विश्वजीवोपकारिणः	॥ ३०४ ॥
स्वोपयोगेन धर्मोऽस्ति, बन्धोऽस्ति मोहभावतः	॥ ३०५ ॥
कर्मबन्धः कषायेण, मुक्तिः साम्येन देहिनाम्	॥ ३०८ ॥
रागद्वेषपरिणाम एव संसारकारणम्	॥ ३०९ ॥
सम्प्रदायादिभेदस्थनृणां मुक्तिर्हि साम्यतः	॥ ३७० ॥
बन्धो हि मोहभावेन.....	॥ ३७६ ॥
नरा जीवति धर्मार्थं जीवाजीवसहायतः	॥ ३८१ ॥
आत्मज्ञानं विना सेवाकारिणः पापबन्धकाः	॥ ३९१ ॥
आत्मानन्दस्य वाञ्छ चेत् कामवृत्तिं निवारय	॥ ४२१ ॥
आत्मशुद्ध्यर्थं जैनधर्मं प्रसाधय	॥ ४३१ ॥
सर्वसारस्य सारोऽयमात्मा तत्त्वमसि स्वयम्	॥ ४५७ ॥
.....कालस्य कालजित्त्वहम्	॥ ४५७ ॥
सर्वं योगादिसारोऽस्ति संसाध्या वीतरागता	॥ ४५८ ॥
मनोवाक्कायपावित्र्यादात्मनः पूर्णशुद्धता	॥ ४६२ ॥
जायते न कदा मुक्तिराविर्भूतगुणैर्विना	॥ ४६५ ॥
साधय स्वात्मनः शुद्धिः वारय मोहवासनाम्	॥ ४८७ ॥
जीव शुद्धोपयोगेन म्रियस्व मोहभावतः	॥ ४८७ ॥
सम्यग्दृष्ट्या प्रविज्ञाय स्वात्मधर्मे रतिं कुरु	॥ ४९३ ॥
वैषयिकरतिं त्यक्त्वा शुद्धात्मनि रतिं कुरु	॥ ४९४ ॥
मनोवाक्कायजान् दोषान् वारय	॥ ४९६ ॥
शुभाशुभविपाकेषु हर्षशोकं च संत्यज	॥ ४९७ ॥
दासोऽहं सर्वं साधूनां, साध्वीनां च विशेषतः	॥ ५०३ ॥
दोषा भवाय मोक्षाय गुणाः,	॥ ५०६ ॥

सद्गुरुभक्ति सेवाद्यैरात्मपातो न जायते	॥ ५१९ ॥
यादृग्भावो भवेद्यस्य फलं तस्याऽस्ति तादृशम्	॥ ५२४ ॥
आत्मोपयोगदातृत्वे भावनाया महद्बलम्	॥ ५२९ ॥
आत्मशुद्धस्वभावेन मोक्षोऽस्ति	॥ ५३९ ॥
रागद्वेषविभावेन संसारोऽस्ति	॥ ५३९ ॥
स्वात्मन्येव सुखं सत्यं दुःखं हि जडमोहतः	॥ ५४३ ॥
आत्मनो रिपुरात्मैव रागद्वेषादि संयुतः	॥ ५४४ ॥
आत्मनो मित्रमात्माऽस्ति, साम्येन कर्मनाशकृत्	॥ ५४४ ॥
मनोनाशाद् भवेन्मृत्युर्मोहादिकर्मणां	॥ ५५६ ॥
मोहक्षयेन मोक्षोऽस्ति	॥ ५५६ ॥
सर्वदर्शनशास्त्रेषु यत्सत्यं तत्समाचर	॥ ५७३ ॥
रुणद्धि सत्यबोधेन सर्वविश्वकदाग्रहान्	॥ ५८० ॥
सर्वदर्शनसद्रूपं जयताज्जैनदर्शनम्	॥ ५८० ॥
मुक्त्यर्थं यो जिनैर्दिष्टो जैनधर्मः स उच्यते	॥ ५८२ ॥
षट्स्थानकस्य यच्चक्रं षट्चक्रं निजात्मनः	॥ ५९१ ॥
मोहादिसर्ववृत्तीनां लयो मोक्षः	॥ ५९१ ॥
सर्वगच्छेषु मोक्षोऽस्ति साम्योपयोगतो ध्रुवम्	॥ ६०८ ॥
मुक्तिः कषायमुक्त्याऽस्ति साम्यात्कषायमुक्तता	॥ ६०९ ॥
श्वेताम्बरमते मुक्तिस्तथा दैगम्बरेमते	॥ ६११ ॥
उपयोगेन धर्मोऽस्ति, बन्धोऽस्ति परिणामतः	॥ ६१४ ॥
दानाद्यैरात्मशुद्धिः स्यात्	॥ ६३५ ॥
ॐ अहं मन्त्र जापेन चित्तशुद्धिः प्रजायते	॥ ६३९ ॥
मन्त्रजापः सदा कार्यः पञ्चानां परमेष्ठिनाम्	॥ ६४१ ॥
निर्विकल्पयोगेन केवलज्ञानभास्करः	॥ ६६६ ॥
ध्यानसमाधियोगाद्याः सन्ति मोक्षस्य हेतवः	॥ ६७१ ॥
चित्तस्य मोहवृत्तीनां निरोधो योग उच्यते	॥ ६७२ ॥
अप्रशस्य कषायाणां निरोधो योग उच्यते	॥ ६७३ ॥
सर्वज्ञ धर्मवाञ्छत इच्छायोगः प्रवर्तते	॥ ६७५ ॥

सर्वज्ञोक्ते महाश्रद्धाः शास्त्रयोगः स उच्यते	॥ ६७७ ॥
दानशीलतपोभावैः सामर्थ्ययोग प्रवर्धनम्	॥ ६८२ ॥
बाह्य सुखस्य कामाब्धेः पारं यातो न यास्यन्ति	॥ ६९८ ॥
बाह्येषु निःस्पृहो भव	॥ ६९५ ॥
कर्मकर्ता च तद्भोक्ता हर्ता स्वात्मा स्वयं भवेत्	॥ ७९४ ॥
स्वकृत कर्मभोगेषु कुप्य मा तुष्य देहिषु	॥ ७१६ ॥
कर्म कर्ताऽस्ति कर्मैव शुद्धनिश्चयदृष्टितः	॥ ७१९ ॥
नाऽहं कस्याऽपि नो कोऽपि ममैवं पूर्णनिश्चयः	॥ ७४२ ॥
देशविरतितोऽनन्तगुणश्रेष्ठाः सुसाधवः	॥ ७५१ ॥
मेरुवत्साधवो बोध्याः सर्षपवद्गृहस्थितः	॥ ७६० ॥
ध्यानसमाधियोगेन मुक्तिशर्मऽनुभूयते	॥ ७६५ ॥

પ્રણમ્ય પરમાનન્દં મહાવીરં જિનેશ્વરમ્ ।

આત્મશુદ્ધોપયોગં તં વચ્મિ સ્યાદ્વાદબોધતઃ ॥ ૧ ॥

પરમાનંદ સ્વરુપ શ્રી મહાવીર જિનેશ્વરને પ્રણામ કરીને
સ્યાદ્વાદના બોધ અનુસાર ‘આત્મશુદ્ધોપયોગ’ હું કહું છું. (૧)

શુદ્ધાઽઽત્મૈવ મહાવીરો વ્યક્તાનન્દચિદાત્મકઃ ।

નિજાઽઽત્માનં મહાવીરં જાનાતિ વીર એવ સઃ ॥ ૨ ॥

વ્યક્ત આનંદ અને જ્ઞાનયુક્ત શુદ્ધાત્મા જ મહાવીર છે.
(જે) પોતાના આત્માને મહાવીર માને છે, તે જ વીર છે. (૨)

શુભાઽશુભપરિણામાદભિન્ન આત્માઽસ્તિ વસ્તુતઃ ।

પુણ્યપાપાદ્ વિભિન્નોઽસ્તિ સ્વાત્મારામો વપુઃસ્થિતઃ ॥ ૩ ॥

દેહમાં રહેલો હોવા છતાં પણ પોતાના આત્મ સ્વરુપમાં જ રમમાણ
આત્મા વસ્તુતઃ શુભ અને અશુભ પરિણામથી ભિન્ન છે અને પુણ્ય -
પાપથી પણ ભિન્ન છે. (૩)

અક્ષયો નિર્મલઃ શાન્તઃ પૂર્ણાનન્દમયો મહાન્ ।

અનાદ્યનન્તકાલીનઃ સર્વોપાધિવિવર્જિતઃ ॥ ૪ ॥

વળી આત્મા અક્ષય, નિર્મળ, શાંત, પૂર્ણાનંદમય, મહાન, કાળથી
અનાદિ અનંત અને સર્વ ઉપાધિથી રહિત છે. (૪)

અનાદિકાલતઃ કર્મસંગ્રહયુક્તોઽપિ સત્તયા

સિદ્ધો બુદ્ધો પરેશાન આત્મૈવાઽસ્તિ પ્રભુર્વિભુઃ ॥ ૫ ॥

અનાદિ કાળથી કર્મસંગથી યુક્ત હોવા છતાં પણ આત્મા સત્તાથી
સિદ્ધ, બુદ્ધ, પરેશાન, શ્રેષ્ઠ, મહાદેવ, પ્રભુ અને વિભુ જ છે. (૫)

સત્તાતઃ પૂર્ણ આત્માઽસ્તિ વ્યક્તિતઃ પૂર્ણ એવ સઃ ।

હૃદિ જાનાતિ યસ્ત્વેવં સ એવ જ્ઞાનવાન્ સ્વયમ્ ॥ ૬ ॥

‘આત્મા સત્તાથી પૂર્ણ છે અને તે વ્યક્તિથી પણ પૂર્ણ જ છે’, -
એમ જે હૃદયમાં જાણે છે, તે જ સ્વયં જ્ઞાની છે. (૬)

શુદ્ધાત્મનઃ સ્વરૂપં યઃ સ્મરત્યેવ પ્રતિક્ષણમ્ ।

સ શુદ્ધાત્મા ભવત્યેવ પરબ્રહ્મ જિનેશ્વરઃ ॥ ૭ ॥

શુદ્ધાત્માના સ્વરૂપનું જ જે પ્રતિક્ષણ સ્મરણ કરે છે, તે જ શુદ્ધાત્મા
પરબ્રહ્મ જિનેશ્વર થાય છે. (૭)

શુદ્ધાત્મભાવનાધારી શુદ્ધાત્મા જાયતે રયાત્ ।

શુભાશુભોપયોગેન વિનિર્મુક્તઃ સ્વયં ભવેત્ ॥ ૮ ॥

શુદ્ધાત્મ - ભાવનાને ધારણ કરનાર સ્વયં શુભાશુભ ઉપયોગથી
વિશેષે કરીને મુક્ત થાય છે અને શીઘ્ર શુદ્ધાત્મા બને છે. (૮)

મનોવિકલ્પસંકલ્પવર્જિત ચ નિરઙ્ગનમ્ ।

રાગદ્વેષવિનિર્મુક્તં શુદ્ધરૂપં નિજાઽઽત્મનઃ ॥ ૯ ॥

મનના સંકલ્પ - વિકલ્પથી રહિત, નિરંજન અને રાગ - દ્વેષથી
સંપૂર્ણ રીતે મુક્ત એવું પોતાના આત્માનું શુદ્ધરૂપ છે. (૯)

જન્મમૃત્યુજરાતીતમાધિવ્યાધિવિવર્જિતમ્ ।

વપુર્મનોવચોઽતીતં જડભિન્નં ચ નિર્ભયમ્ ॥ ૧૦ ॥

આત્માનું શુદ્ધરૂપ જન્મ - મૃત્યુ - જરાથી અતીત, આધિ - વ્યાધિથી
રહિત, શરીર, મન તથા વચનથી પર, જડથી ભિન્ન અને નિર્ભય છે.
(૧૦)

વર્ણાતીતં નિરાકારં નિર્વિકારં નિરામયમ્ ।

નામરૂપવિનિર્ભિન્નં વિશુદ્ધરૂપમાત્મનઃ ॥ ૧૧ ॥

આત્માનું વિશુદ્ધ રૂપ વર્ણાતીત, નિરાકાર, નિર્વિકાર, નિરામય, અને નામ - રૂપથી વિભિન્ન છે. (૧૧)

સમત્વેન જગત્ પશ્યન્ જાનંશ્ચ બ્રહ્મસંસ્થિતઃ ।

શુદ્ધોઽસૌ ક્ષણમાત્રેણ ભવત્યાત્મા સ્વવેદકઃ ॥ ૧૨ ॥

સમત્વથી જગતને જોતો અને જાણતો, બ્રહ્મ સંસ્થિત અર્થાત્ પોતાના જ શુદ્ધાત્મ - સ્વરૂપમાં લીન આ આત્મા ક્ષણ માત્રમાં જ શુદ્ધ થાય છે અને પોતાના સ્વરૂપને જાણનારો - અનુભવનારો બને છે. (૧૨)

શુદ્ધોપયોગિનાં નાઽન્યત્ સાધનસ્ય પ્રયોજનમ્ ।

સર્વસાધનસંસાધ્યા શુદ્ધોપયોગસાધ્યતા ॥ ૧૩ ॥

શુદ્ધોપયોગવાળાઓને બીજા સાધનનું કોઈ પ્રયોજન રહેતું નથી, કારણકે બધાં સાધનોથી સારી રીતે સિદ્ધ કરવા યોગ્ય શુદ્ધોપયોગરૂપ સાધ્યતા જ છે. (૧૩)

શુદ્ધોપયોગસંપ્રાપ્તૌ મુક્તાઽઽત્મા જાયતે ખલુ ।

દેહે સત્યપિ વૈદેહો જીવન્મુક્તદશાં વ્રજેત્ ॥ ૧૪ ॥

જ્યારે શુદ્ધોપયોગની સંપ્રાપ્તિ થાય છે, ત્યારે સાધક દેહ હોવા છતાં પણ દેહ વગરનો ખરેખર મુક્તાત્મા બને છે અને જીવન્મુક્ત - દશા પ્રાપ્ત કરે છે. (૧૪)

સર્વજાતીયસંકલ્પવિકલ્પોપશમે સતિ ।

પૂર્ણાનન્દરસાસ્વાદઃ પ્રત્યક્ષમનુભૂયતે ॥ ૧૫ ॥

જ્યારે સર્વ પ્રકારના સંકલ્પ - વિકલ્પોનો ઉપશમ થાય છે, ત્યારે પૂર્ણાનંદરૂપી રસનો આસ્વાદ પ્રત્યક્ષ અનુભવાય છે. (૧૫)

निर्विकल्पदशायां तु ब्रह्मशर्म समुल्लसेत् ।

ब्रह्मरસં સમાસાદ્ય શુદ્ધાત્મા નિઃસ્પૃહો ભવેત્ ॥ ૧૬ ॥

નિર્વિકલ્પ- દશામાં બ્રહ્મ સુખ સારી રીતે ઉલ્લસિત થાય છે અને બ્રહ્મરસને પ્રાપ્ત કરીને શુદ્ધાત્મા નિઃસ્પૃહ બને છે. (૧૬)

શુભાશુભપરિણામો વિદ્યતે નૈવ ચેતને ।

સમત્વં ચાઽન્તરે બાહ્ય તદાઽઽત્મા ભગવાન્ સ્વયમ્ ॥૧૭॥

શુભાશુભ પરિણામ ચેતનમાં છે જ નહીં, તેથી જ્યારે બહાર અને અંદર સમત્વ પ્રાપ્ત થાય છે, ત્યારે આત્મા જ સ્વયં ભગવાન બને છે. (૧૭)

દેહેન્દ્રિયપદાર્થાનાં સમ્યગ્દૃષ્ટ્યા વિલોકનમ્ ।

શુભાશુભવિપાકેષુ સમત્વં તર્હિ મુક્તતા ॥ ૧૮ ॥

દેહ, ઇન્દ્રિયો અને પદાર્થો (વિષય - વસ્તુઓ)ને સમ્યગ્દૃષ્ટિથી જોતાં શુભાશુભ કર્મ વિપાકોમાં સમત્વ પ્રાપ્ત થાય છે અને તે સમયે મુક્તતા અનુભવાય છે. (૧૮)

શુભાશુભપરિણામે નષ્ટે શુદ્ધોપયોગતઃ ।

આત્મશુદ્ધવિચારાણાં ભવેચ્છુદ્ધોપયોગતા ॥ ૧૯ ॥

જ્યારે શુદ્ધોપયોગથી શુભ અને અશુભ પરિણામ નષ્ટ થાય છે, ત્યારે આત્મા વિષે શુદ્ધવિચારોની શુદ્ધોપયોગતા થાય છે. (૧૯)

શુભાશુભે ચ નો ભાતો હૃદિ સામ્યં ચ ભાસતે ।

તદા સિદ્ધાત્મનઃ શર્મ સ્વનુભૂયતે સંપ્રતિ ॥ ૨૦ ॥

જ્યારે શુભ અને અશુભ એ બંને ઉપયોગો રહેતા નથી અને હૃદયમાં સામ્ય પ્રકાશે છે, ત્યારે સિદ્ધાત્માનું સુખ અહીં જ વર્તમાનમાં સારી રીતે અનુભવાય છે. (૨૦)

શુદ્ધોપયોગકાલે તુ સંપ્રતિ વપુષિ સ્થિતે ।

પરાનન્દરસાસ્વાદો મયા સંવેદ્યતે ખલુ ॥ ૨૧ ॥

હાલ શરીરમાં રહેવા છતાં શુદ્ધોપયોગ સમયે તો પરાનંદરુપી રસનો આસ્વાદ ખરેખર મારા વડે પણ સારી રીતે અનુભવાય છે. (૨૧)

ક્ષાયોપશમિકધ્યાનકાલે શુદ્ધોપયોગતા ।

અન્તર્મુહૂર્તમાત્રં ચ યાતિ નશ્યત્યનેકશઃ ॥ ૨૨ ॥

ક્ષાયોપશમિક ધ્યાન કાળે શુદ્ધોપયોગતા અનેક વાર અન્તર્મુહૂર્ત માત્ર આવે છે અને નાશ પામે છે. (૨૨)

આત્મશુદ્ધોપયોગસ્તુ સર્વયોગશિરોમણિઃ ।

યત્પ્રાપ્તૌ વિદ્યતે નૈવ નિમિત્તાનાં પ્રયોજનમ્ ॥ ૨૩ ॥

આત્મશુદ્ધોપયોગ તો સર્વ યોગોમાં શિરોમણિ છે; જેની પ્રાપ્તિ થયે છતે નિમિત્તોનું પ્રયોજન રહેતું જ નથી. (૨૩)

શુદ્ધોપયોગ એવાઽસ્તિ શુદ્ધોપાદાનકારણમ્ ।

હૃદિ શુદ્ધોપયોગશ્ચેદત્ર મુક્તિસુખં ધ્રુવમ્ ॥ ૨૪ ॥

શુદ્ધોપયોગ જ શુદ્ધ ઉપાદાનનું કારણ છે. માટે હૃદયમાં જો શુદ્ધોપયોગ હોય, તો અહીં જ શાશ્વત મુક્તિસુખ અનુભવાય છે. (૨૪)

શુદ્ધોપયોગ ऐश्वर्यं यस्याऽसौ भगवान् स्वयम् ।

ક્ષાયોપશમિકધ્યાની જીવન્મુક્તો હ્યપેક્ષયા ॥ ૨૫ ॥

જેને શુદ્ધોપયોગ રુપી ઐશ્વર્ય પ્રાપ્ત થયું છે, તે સ્વયં ભગવાન છે અને ક્ષાયોપશમિક ધ્યાનવાળો તે અપેક્ષાએ ખરેખર જીવન્મુક્ત છે. (૨૫)

શુદ્ધોપયોગવેલાયામાત્મનઃ પરમાત્મતા ।

ચિદાનન્દસ્વરૂપેણ વ્યક્તાઽનુભૂયતે મયા ॥ ૨૬ ॥

શુદ્ધોપયોગ સમયે આત્માની પરમાત્મતા ચિદાનન્દ સ્વરૂપે મારા વડે સ્પષ્ટ અનુભવાય છે. (૨૬)

શુદ્ધોપયોગસામર્થ્યમનન્તં કર્મનાશકૃત્ ।

અનન્તશક્તિરૂપાત્મા તત્સમઃ કોઽપિ નો મહાન્ ॥ ૨૭ ॥

કર્મોનો નાશ કરનારું શુદ્ધોપયોગનું સામર્થ્ય અનન્ત છે, તેથી અનન્ત શક્તિરૂપ આત્મા સમાન મહાન કોઈ પણ નથી. (૨૭)

આત્મન આત્મનોદ્ધાર આત્મનિ ક્રિયતે ધ્રુવમ્ ।

ભવોઽશુદ્ધોપયોગેન મુક્તિઃ શુદ્ધોપયોગતઃ ॥ ૨૮ ॥

‘અશુદ્ધોપયોગથી સંસાર અને શુદ્ધોપયોગથી મુક્તિ’ છે. માટે આત્મા વડે જ આત્માનો ઉદ્ધાર આત્મામાં અવશ્ય કરાય છે. (૨૮)

આત્માનમુદ્ધરેદાત્મા સ્વાત્મધર્મોપયોગતઃ ।

નાઽન્યઃ શક્તઃ સમુદ્ધર્તુઃ જ્ઞાતુમાત્માનમુદ્ધર ॥ ૨૯ ॥

પોતાના આત્મ ધર્મના ઉપયોગ વડે આત્માએ આત્માનો ઉદ્ધાર કરવો જોઈએ.

‘પોતાનો ઉદ્ધાર કરવા માટે બીજો કોઈ સમર્થ નથી’ - એ જાણવા માટે તું પણ તારા આત્માનો ઉદ્ધાર કર.

અન્તર્મુખોપયોગેન સ્વાત્મારામો ભવેત્ પ્રભુઃ ।

બહિર્મુખોપયોગેન જન્મદુઃખપરમ્પરા ॥ ૩૦ ॥

અન્તર્મુખ ઉપયોગ વડે પોતાના આત્મામાં રમમાણ પ્રભુ બને છે, જ્યારે બહિર્મુખ ઉપયોગથી જન્મ અને દુઃખની પરંપરા સર્જાય છે. (૩૦)

પરાત્માનં હૃદિ ધ્યાત્વા સ્વાઽઽત્મા વ્યક્તો ભવેત્ પ્રભુઃ ।

આત્માનમન્તરા મહ્યાં કોઽપિ નાઽસ્તિ પ્રકાશકઃ ॥ ૩૧ ॥

પરમાત્માનું હૃદયમાં ધ્યાન કરીને પોતાનો આત્મા સ્પષ્ટ પ્રભુ બને છે. આત્મા સિવાય પૃથ્વી પર અન્ય કોઈ પણ પ્રકાશક નથી. (૩૧)

શુદ્ધોપયોગવેલાયાં પૂર્ણાનન્દપ્રકાશતા ।

વ્યક્તાભવેદ્ધૃદિ સ્પષ્ટા પ્રત્યક્ષમનુભૂયતે ॥ ૩૨ ॥

શુદ્ધોપયોગ સમયે પૂર્ણાનંદની પ્રકાશતા વ્યક્ત થાય છે અને હૃદયમાં સ્પષ્ટ પ્રત્યક્ષ અનુભવાય છે. (૩૨)

જડવિષયિભોગેષુ સત્યાનન્દો ન વર્તતે ।

ભોગે રોગશ્ચ દુઃખશ્ચ જન્મમૃત્યુપરમ્પરા ॥ ૩૩ ॥

જડ વિષયના ભોગોમાં સાચો આનંદ વર્તતો નથી, કારણકે ભોગમાં રોગ અને દુઃખ તથા જન્મ-મૃત્યુની પરંપરા જ હોય છે. (૩૩)

વપુરિન્દ્રિયભોગેન સુખં તુ દુઃખમેવ ચ ।

સ્વપ્નોપમં પ્રવિજ્ઞાય યોગી તત્ર ન મુહ્યતિ ॥ ૩૪ ॥

દેહની ઈન્દ્રિયોના ભોગથી ઉત્પન્ન થતું સુખ તો દુઃખ જ છે, તેથી તેને સ્વપ્ન સમાન જાણીને યોગી તેમાં મોહ પામતો નથી. (૩૪)

લાભેઽલાભે સુખે દુઃખે માનેઽમાને શુભાશુભમ્ ।

કલ્પિતં મોહબુદ્ધ્યા યત્ તત્ર જ્ઞાની ન મુહ્યતિ ॥ ૩૫ ॥

લાભમાં અને અલાભમાં, સુખમાં અને દુઃખમાં, માનમાં અને અપમાનમાં મોહ-બુદ્ધિથી શુભ અને અશુભની જે કલ્પના કરવામાં આવી છે, તેમાં જ્ઞાની મોહ પામતો નથી. (૩૫)

નિન્દાયાં નૈવ શોકોઽસ્તિ સ્તુતૌ ગર્વો ન જાયતે ।
મોહો ન નામરૂપેષુ જ્ઞાની મુક્તસ્તદા ભવેત્ ॥ ૩૬ ॥

જ્યારે નિંદામાં શોક થતો જ નથી અને સ્તુતિમાં ગર્વ થતો નથી તથા નામ અને રૂપમાં મોહ થતો નથી, ત્યારે જ્ઞાની મુક્ત બને છે. (૩૬)

શુદ્ધોપયોગિનઃ શુદ્ધિઃ કૃતેષુ સર્વકર્મસુ ।
સ્પૃશન્ ખાદંશ્ચ પશ્યન્સઃ કુત્રાપિ નૈવ મુહ્યતિ ॥ ૩૭ ॥

સર્વકાર્યો કરવા છતાં પણ શુદ્ધોપયોગવાળાની શુદ્ધિ કાયમ રહે છે, કારણ કે સ્પર્શ કરતાં, ખાતાં અને જોતાં તે ક્યાંય પણ મોહ પામતો જ નથી. (૩૭)

આત્મરસં સમાસાદ્ય પશ્ચાદ્ ભોગે ન મુહ્યતિ ।
જ્ઞાની ભોગેષુ નિર્ભોગી નિર્મોહવૃત્તિયોગતઃ ॥ ૩૮ ॥

જ્ઞાની આત્મરસને પ્રાપ્ત કર્યા પછી ભોગમાં મોહ પામતો નથી. નિર્મોહવૃત્તિના યોગે ભોગમાં પણ નિર્ભોગી રહે છે. (૩૮)

યથાઽબ્ધૌ સરિતો માન્તિ સર્વયોગાસ્તથાઽઽત્મનિ ।
શુદ્ધોપયોગસંપ્રાપ્તૌ નાઽન્યયોગપ્રયોજનમ્ ॥ ૩૯ ॥

જેમ સમુદ્રમાં નદીઓ સમાય જાય છે, તેમ બધા યોગો આત્મામાં સમાય જાય છે. તેથી શુદ્ધોપયોગની પ્રાપ્તિ થતાં અન્ય યોગોનું પ્રયોજન રહેતું નથી. (૩૯)

તપો ધ્યાનં સમાધિશ્ચ માન્તિ શુદ્ધાત્મસંસ્મૃતૌ ।
વૈષયિકરસાઃ સર્વે નિવર્તન્તે સ્વભાવતઃ ॥ ૪૦ ॥

શુદ્ધાત્માની સંસ્મૃતિમાં તપ, ધ્યાન અને સમાધિ સમાય જાય છે. તેથી બધા વૈષયિક-રસો સ્વાભાવિક રીતે જ નિવર્તન પામે છે - ટળી જાય છે કે પાછા ફરી જાય છે. (૪૦)

यत्र तत्र समाधिर्हि शुद्धोपयोगयोगिनाम् ।

शुद्धोपयोग एवाऽस्ति राजयोगः सतां सदा ॥ ४१ ॥

શુદ્ધોપયોગવાળા યોગીઓને સર્વત્ર સમાધિ જ હોય છે, કારણ કે સત્પુરુષોને સદા શુદ્ધોપયોગ રૂપ રાજયોગ જ હોય છે. (૪૧)

शुद्धोपयोगतः सिद्धिः स्वात्मना स्वनुभूयते ।

शीघ्रं मनोजयः स्वेन क्रियते नैव संशयः ॥ ४२ ॥

પોતાના આત્મા વડે શુદ્ધોપયોગ દ્વારા સિદ્ધિ સારી રીતે અનુભવાય છે, તેથી પોતાના આત્માથી મનોજય શીઘ્ર કરી શકાય છે, તેમાં સંશય નથી. (૪૨)

आद्यः शुद्धोपयोगस्तु सविकल्पः प्रजायते ।

निर्विकल्पस्ततो भूयाद् घातिकर्मविनाशकृत् ॥ ४३ ॥

શરૂઆતનો શુદ્ધોપયોગ તો સવિકલ્પ હોય છે અને પછી તે નિર્વિકલ્પ બને છે. જે ઘાતિકર્મોનો વિનાશ કરનાર છે. (૪૩)

सम्यग्दृष्टिमनुष्याणां मुक्तेरिच्छा प्रजायते ।

मुक्त्यर्थिनां क्रियाः सर्वा भवन्ति मोक्षहेतवे ॥ ४४ ॥

સમ્યગ્દૃષ્ટિ મનુષ્યોને મુક્તિની ઈચ્છા થાય છે અને મુક્તિના અર્થીઓની બધી ક્રિયાઓ મોક્ષના આશયથી જ થાય છે. (૪૪)

शुद्धोपयोगसंप्राप्तिर्मुक्त्यर्थिनां भवेत् खलु ।

परिणामः शुभस्तेषां शुद्धोपयोगसम्मुखः ॥ ४५ ॥

મુક્તિના અર્થીઓને જ ખરેખર શુદ્ધોપયોગની સંપ્રાપ્તિ થાય છે અને તેઓના શુભ પરિણામ શુદ્ધોપયોગ સંમુખ થાય છે. (૪૫)

આત્મજ્ઞાની ભવત્યેવ શુદ્ધોપયોગવાન્ જનઃ ।

સ્વાધિકારેણ કર્માણિ કુર્વન્નપિ સ નિષ્ક્રિયઃ ॥ ૪૬ ॥

શુદ્ધોપયોગવાળો મનુષ્ય આત્મજ્ઞાની બને જ છે અને પોતાના અધિકાર પ્રમાણે કર્મો કરતો હોવા છતાં પણ તે નિષ્ક્રિય રહે છે. (૪૬)

પૂજાદિધર્મકાર્યેષુ ભક્ત્યાદિપરિણામતઃ ।

બાહ્યતો હિંસકોઽપિ સ્યાત્ સ નિર્હિંસકભાવવાન્ ॥ ૪૭॥

પૂજાદિ ધર્મકાર્યોમાં બહારથી હિંસક દેખાતો હોવા છતાં પણ ભક્તિ વગેરેના પરિણામથી તે વસ્તુતઃ નિર્હિંસક (અહિંસક) ભાવવાળો હોય છે. (૪૭)

વ્યક્તે સ્વાત્મોપયોગે તુ સક્રિયો વાઽપિ નિષ્ક્રિયઃ ।

ગૃહી ત્યાગી જનઃ કોઽપિ મુક્તાઽઽત્મા જાયતે જિનઃ ॥૪૮॥

જ્યારે સ્વાત્મોપયોગ વ્યક્ત થાય છે, ત્યારે સક્રિય અથવા તો નિષ્ક્રિય, ગૃહસ્થ કે ત્યાગી કોઈ પણ મનુષ્ય મુક્તાત્મા-જિન બને છે. (૪૮)

મુક્તિસંખ્યયોગૈઃ સ્યાજ્જિનેન્દ્રૈઃ પરિભાષિતા ।

અસંખ્યદૃષ્ટિયોગાનાં સાપેક્ષી સ્વાત્મયોગિરાટ્ ॥ ૪૯ ॥

શ્રીજિનેન્દ્રોએ કહેલી મુક્તિ અસંખ્ય યોગથી પ્રાપ્ત થાય છે. માટે અસંખ્ય દર્શનો અને યોગોનો સાપેક્ષ રીતે વિચાર કરનાર પોતાનો આત્મા જ યોગીરાજ છે. (૪૯)

અત આત્મોપયોગેન જ્ઞાની શુદ્ધોપયોગવાન્ ।

સર્વત્ર સર્વથા કર્મનિર્જરાકૃદબન્ધકઃ ॥ ૫૦ ॥

એથી શુદ્ધોપયોગવાળો જ્ઞાની આત્મોપયોગ વડે બધે જ સંચિત કર્મોની નિર્જરા કરનારો અને સર્વથા નવીન કર્મોનો બંધ નહીં કરનારો થાય છે. (૫૦)

આત્મોન્નતિક્રમૈર્યુક્તઃ સમ્યગ્દષ્ટિર્યદા તદા ।

યત્ર તત્ર સ્થિતઃ કર્મ કુર્વન્મુક્તો ભવેદ્રયાત્ ॥ ૫૧ ॥

જ્યારે સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ આત્મોન્નતિના ક્રમથી યુક્ત હોય છે, ત્યારે તે જ્યાં રહેલો હોય, ત્યાં કર્મ કરતો હોવા છતાં વેગથી મુક્ત થાય છે. (૫૧)

યાદૃક્ તાદૃગવસ્થાયમાત્મજ્ઞાની સ્વભાવતઃ ।

બાહ્યતઃ ઉચ્ચનીચોઽપિ મુક્તઃ સ્યાત્ કર્મભોગવાન્ ॥ ૫૨ ॥

બાહ્યદષ્ટિએ ઉચ્ચ કે નીચ હોય તો પણ ગમે તે અવસ્થામાં સ્વાભાવિક રીતે કર્મોને ભોગવનારો આત્મજ્ઞાની મુક્ત થાય છે. (૫૨)

કર્મોપાધિકૃતા ભાવાસ્તદ્ધિન્નો નિશ્ચયાત્ સ્મૃતઃ ।

સોઽહં તત્ત્વમસિ પ્રોક્ત આત્માઽસંખ્યપ્રદેશકઃ ॥ ૫૩ ॥

‘સોઽહં’, ‘તત્ત્વમસિ’ ઈત્યાદિ મહાવાક્યો દ્વારા કહેવાયેલો આત્મા નિશ્ચયથી કર્મોપાધિ જન્ય ભાવોથી ભિન્ન અને અસંખ્ય પ્રદેશવાળો મનાયો છે. (૫૩)

અનન્તદર્શનજ્ઞાનચારિત્રવીર્યવાન્ સ્વયમ્ ।

અનન્તગુણપર્યાયૈરુત્પાદવ્યયધારકઃ ॥ ૫૪ ॥

આત્મા સ્વયં અનંત દર્શન, અનંત જ્ઞાન, અનંત ચારિત્ર અને અનંત વીર્યવાળો તથા અનંત ગુણો અને અનન્ત પર્યાયોથી ઉત્પાદ અને વ્યયને ધારણ કરનારો છે. (૫૪)

આત્મના સત્તયા ધ્રૌવ્યમેકત્વં ચ પ્રવર્તતે ।

અનિત્યત્વં સ્વપર્યાયગુણૈરાત્મસુ વર્તતે ॥ ૫૫ ॥

સત્તાથી આત્મા દ્વારા ધ્રૌવ્ય અને એકપણે પ્રવર્તે છે અને આત્માઓમાં પોતાના પર્યાયો અને ગુણો વડે અનિત્યત્વ વર્તે છે. (૫૫)

નિત્યોઽનિત્યઃ સ્વભાવેન સદસન્નિર્વ્યયો વ્યયઃ ।

અનક્ષરોઽક્ષરોઽવ્યાપ્યો વ્યાપકોઽસ્તિ હ્યપેક્ષયા ॥ ૫૬ ॥

આત્મા અપેક્ષાએ ખરેખર સ્વભાવથી નિત્ય-અનિત્ય, સત્-અસત્, વ્યય-નિર્વ્યય, અક્ષર-અનક્ષર અને વ્યાપક-અવ્યાપક છે. (૫૬)

સર્વદર્શનધર્માણાં દૃષ્ટિયુક્તો નયૈર્મતઃ ।

નયભદ્રવિકલ્પેભ્યો ભિન્નોઽસ્તિ નિર્વિકલ્પકઃ ॥ ૫૭ ॥

સર્વ દર્શનો અને ધર્મોની દૃષ્ટિથી આત્મા ભિન્ન-ભિન્ન નયોવડે યુક્ત મનાયો છે, તથાપિ તે નયભંગના વિકલ્પોથી ભિન્ન નિર્વિકલ્પક છે. (૫૭)

કૃત્સ્નકર્મક્ષયો મોક્ષ એવ લક્ષ્યસ્ય ધારકઃ ।

મોક્ષલક્ષ્યોઽસ્તિ યશ્ચિત્તે સમ્યગ્દૃષ્ટિઃ સ ધર્મવાન્ ॥ ૫૮ ॥

‘સર્વ કર્મોનો ક્ષય એ જ મોક્ષ’ - એવા લક્ષ્યને ધારણ કરનાર, જે ચિત્તમાં મોક્ષના લક્ષ્યવાળો છે, તે સમ્યગ્દૃષ્ટિ ધર્મી છે. (૫૮)

શુભઃ શુદ્ધોપયોગશ્ચ સ્વર્ગદો મોક્ષદઃ ક્રમાત્ ।

સમ્યગ્દૃષ્ટિમનુષ્યાણાં દ્વયોઃ પ્રાપ્તિરનુક્રમાત્ ॥ ૫૯ ॥

શુભોપયોગ અને શુદ્ધોપયોગ ક્રમશઃ સ્વર્ગ આપનાર અને મોક્ષ આપનાર છે. સમ્યગ્દૃષ્ટિ મનુષ્યોને તે બંનેની પ્રાપ્તિ અનુક્રમે થાય છે (૫૯)

લક્ષ્યીકૃત્ય સ્વમુક્તિં યે સ્વાધિકારપ્રવર્તકાઃ ।

આત્મશુદ્ધિક્રમં યાતાઃ કુર્વન્તિ કર્મનિર્જરામ્ ॥ ૬૦ ॥

પોતાની મુક્તિનું લક્ષ્ય રાખીને પોતાના અધિકાર પ્રમાણે પ્રવૃત્ત થનારા જેઓ આત્મશુદ્ધિના ક્રમને પામ્યા છે, તેઓ કર્મ નિર્જરા કરે છે. (૬૦)

जीवाऽजीवादितत्त्वानां ज्ञानविश्वासकारिणाम् ।

हेयोपादेयबुद्धीनां सम्यग्दृष्टिः प्रजायते ॥ ६१ ॥

જીવ, અજીવ વગેરે તત્ત્વોને જાણનારા, જ્ઞાનમાં વિશ્વાસ કરનારા અને હેય તથા ઉપાદેયની બુદ્ધિવાળાઓને સમ્યગ્દૃષ્ટિ પ્રાપ્ત થાય છે. (૬૧)

सम्यग्दृष्टिमतं नृणां दूरासन्नादिभेदतः ।

नूनं मोक्षो भवत्येव मिथ्यात्वगामिनामपि ॥ ६२ ॥

સમ્યગ્દૃષ્ટિવાળા મનુષ્યોનો કદાચ તેઓ મિથ્યાત્વમાં ચાલ્યા જાય, તો પણ દૂર કે આસન્ન આદિ ભેદથી નક્કી મોક્ષ થાય જ છે. (૬૨)

एकशोऽपि यदा यस्य सम्यग्दृष्टिः प्रजायते ।

तदाऽऽत्मनो ध्रुवं मोक्षो जायते घोरकर्मिणः ॥ ६३ ॥

જયારે એકવાર પણ જેને સમ્યગ્દૃષ્ટિ પ્રાપ્ત થાય છે, ત્યારે ઘોર કર્મોવાળા તે આત્માનો પણ અવશ્ય મોક્ષ થાય છે. (૬૩)

आत्मशुद्धोपयोगेन त्वनन्तभवकर्मणाम् ।

क्षयः क्षणाद्भवत्येव तत्र किञ्चिन्न संशयः ॥ ६४ ॥

આત્મશુદ્ધોપયોગથી તો અનંત ભવોમાં સંચિત કરેલાં કર્મોનો ક્ષણવારમાં ક્ષય થઈ જાય છે. તેમાં લેશ પણ સંશય નથી. (૬૪)

स्वाधिकारेण कर्माणि कुर्वतां सर्वदेहिनाम् ।

आत्मशुद्धोपयोगऽस्ति समर्थो मोक्षदायकः ॥ ६५ ॥

પોતાના અધિકાર પ્રમાણે કર્મો કરતાં સર્વ દેહધારીઓને મોક્ષ આપનાર સમર્થ એવો એક આત્મશુદ્ધોપયોગ જ છે. (૬૫)

સચ્ચિદાનન્દરૂપોઽસ્તિ ચાઽઽત્મોપયોગ આન્તરઃ ।

આત્મોપયોગિનામગ્રે કિઞ્ચિન્ન કર્મણો બલમ્ ॥ ૬૬ ॥

આન્તર આત્મોપયોગ સચ્ચિદાનંદ રૂપ છે અને આત્મોપયોગીઓની સામે કર્મોનું બળ સહેજ પણ ચાલતું નથી. (૬૬)

જાનાતિ હ્યેકમાઽઽત્માનં સર્વ જાનાતિ સો નરઃ ।

સર્વ જાનાત્યસૌ એકમાઽઽત્માનં વેત્તિ વસ્તુતઃ ॥ ૬૭ ॥

જે મનુષ્ય ખરેખર એક આત્માને જાણે છે, તે બધું જ જાણે છે અને જે બધું જાણે છે, તે વસ્તુતઃ એક આત્માને જ જાણે છે. (૬૭)

આત્મનિ પરિતો જ્ઞાતે નયનિક્ષેપભઙ્ગતઃ ।

સર્વ જ્ઞાતં શ્રુતજ્ઞાનં સવિકલ્પસમાધિકૃત્ ॥ ૬૮ ॥

જ્યારે નય, નિક્ષેપ અને ભંગથી આત્માને પરિપૂર્ણ રીતે જાણવામાં આવે છે, ત્યારે સવિકલ્પ સમાધિ ઉત્પન્ન કરનાર બધું શ્રુતજ્ઞાન જણાય જાય છે. (૬૮)

આત્મનિ પરિતો જ્ઞાતે સ્યાદ્વાદશ્રુતબોધતઃ ।

સવિકલ્પશુભધ્યાનં નિર્વિકલ્પં સમુદ્ભવેત્ ॥ ૬૯ ॥

જ્યારે સ્યાદ્વાદ યુક્ત શ્રુતજ્ઞાનથી આત્માને પરિપૂર્ણ રીતે જાણવામાં આવે છે, ત્યારે પહેલાં સવિકલ્પ શુભ ધ્યાન અને પછી નિર્વિકલ્પ ધ્યાન ઉત્પન્ન થાય છે. (૬૯)

આત્મોપયોગરૂપાઽસ્તિ ધ્યાનવૃત્તિર્મનીષિણામ્ ।

આત્મશુદ્ધોપયોગેઽન્તર્ભાવં યાન્તિ સમાધયઃ ॥ ૭૦ ॥

બુદ્ધિમાન લોકોની ધ્યાનવૃત્તિ આત્મોપયોગરૂપ હોય છે, કારણકે આત્મશુદ્ધોપયોગમાં બધી સમાધિઓનો સમાવેશ થઈ જાય છે. (૭૦)

કષાયોપશમે જાતે ચિત્તવૃત્તિસમાધયઃ ।

પ્રાદુર્ભવન્તિ શાન્તાનાં યોગિનામુપયોગતઃ ॥ ૭૧ ॥

જ્યારે કષાયોનો ઉપશમ થાય છે, ત્યારે શાન્ત થયેલા યોગીઓને ઉપયોગથી ચિત્તવૃત્તિ નિરોધક સમાધિઓ ઉત્પન્ન થાય છે. (૭૧)

આત્મોપયોગ એવાઽસ્તિ સમાધિ જ્ઞાનિનાં સદા ।

સર્વકાર્યં પ્રકુર્વન્ સન્ જ્ઞાની સત્યસમાધિમાન્ ॥ ૭૨ ॥

જ્ઞાનીઓને સદા આત્મોપયોગ એ જ સમાધિ છે, તેથી સર્વ કાર્ય કરતો હોવા છતાં પણ જ્ઞાની સાચી સમાધિવાળો છે. (૭૨)

ઠઠાદનન્તશિષ્ટોઽસ્તિ શુદ્ધોપયોગ આત્મનઃ ।

ઠઠયોગો બહિર્હેતુઃ શુદ્ધોપયોગ આન્તરઃ ॥ ૭૩ ॥

આત્માનો શુદ્ધોપયોગ હઠયોગ કરતાં અનંત ગણો શ્રેષ્ઠ છે, કારણકે હઠયોગ બહિર્હેતુ છે, જ્યારે શુદ્ધોપયોગ એ આન્તર હેતુ છે. (૭૩)

સ્મારં સ્મારં ચિદાઽઽત્માનમુપયોગી ભવેત્ પ્રભુઃ ।

દેહસ્થોઽપિ સ નિર્દેહી સર્વવિશ્વં પ્રકાશયેત્ ॥ ૭૪ ॥

ચિદાત્માનું વારંવાર સ્મરણ કરતાં ઉપયોગવાળો પ્રભુ બને છે. અને તે દેહમાં રહેલો હોવા છતાં પણ નિર્દેહી અર્થાત્ દેહ વગરનો છે. સર્વ વિશ્વને પ્રકાશે છે. (૭૪)

અનન્તપુણ્યયોગાચ્ચ સતાં ભક્તિપ્રતાપતઃ ।

સુદ્ગુરોરાશિષો વ્યક્તઃ સ્યાદુપયોગ આત્મનિ ॥ ૭૫ ॥

અનંત પુણ્યના યોગે અને સત્યુરૂપોની ભક્તિના પ્રતાપે અને સદ્ગુરુના આશીર્વાદથી આત્મામાં ઉપયોગ વ્યક્ત થાય છે. (૭૫)

કોટિકોટિતપોયજ્ઞતીર્થયાત્રાદિકર્મતઃ ।

અનન્ત ઉત્તમઃ શ્રેષ્ઠઃ શુદ્ધોપયોગ આત્મનઃ ॥ ૭૬ ॥

આત્માનો શુદ્ધોપયોગ કોટિ કોટિ તપ, યજ્ઞ, તીર્થયાત્રા આદિ કર્મ કરતાં અનંત ગણો ઉત્તમ અને શ્રેષ્ઠ છે. (૭૬)

શુદ્ધોપયોગતો મુક્તિઃ સર્વદર્શનધર્મિણામ્ ।

સમત્વમુપયોગોઽસ્તિ હ્યેકતા લીનતા તથા ॥ ૭૭ ॥

અર્થાં દર્શનવાળાધર્મીઓની મુક્તિ શુદ્ધોપયોગથી થાય છે. ખરેખર સમત્વ, એકતા તથા લીનતા એ જ શુદ્ધોપયોગ છે (૭૭)

વ્યક્તે સામ્યોપયોગે હિ કેવલજ્ઞાનભાસ્કરઃ ।

હૃદિ પ્રાદુર્ભવત્યેવ લોકાલોકપ્રકાશકઃ ॥ ૭૮ ॥

જ્યારે સામ્યોપયોગ પ્રગટે છે, ત્યારે લોક અને અલોકને પ્રકાશિત કરનાર કેવળજ્ઞાનરૂપી સૂર્ય હૃદયમાં પ્રાદુર્ભાવ પામે જ છે. (૭૮)

સામ્યોપયોગિનાં મુક્તિઃ સર્વધર્મસ્થદેહિનામ્ ।

અનાર્યાણાં તથાઽર્યાણાં નારીણાં ચ નૃણાં ભવેત્ ॥ ૭૯ ॥

સમતામાં ઉપયોગવાળા સર્વધર્મોમાં રહેલા દેહધારી આર્યોની તથા અનાર્યોની, સ્ત્રીઓની અને પુરુષોની મુક્તિ અવશ્ય થાય છે. (૭૯)

શુદ્ધાત્મનઃ સ્મૃતિ ધૃત્વા હૃદિ શુદ્ધાત્મધારણમ્ ।

કુર્વન્નાઽઽત્મનિ મગ્નો યઃ સ શુદ્ધાત્મા ભવેદ્રયાત્ ॥ ૮૦ ॥

જે શુદ્ધાત્માનું સ્મરણ કરીને હૃદયમાં શુદ્ધાત્માને ધારણ કરતો આત્મામાં મગ્ન થાય છે, તે શીઘ્ર શુદ્ધાત્મા બને છે. (૮૦)

શુદ્ધોપયોગિનો ધર્મ્યકર્મ કુર્વન્તિ ભાવતઃ ।

દાનપૂજાદયાદૈસ્તે કુર્વન્તિ કર્મનિર્જરામ્ ॥ ૮૧ ॥

શુદ્ધોપયોગવાળાઓ ધર્મકાર્ય ભાવથી કરે છે અને દાન, પૂજા, દયા વગેરેથી કર્મોની નિર્જરા કરે છે. (૮૧)

ધર્મ્યયુદ્ધાદિકર્માણિ કુર્વન્ત ઉપયોગતઃ ।

આત્મશુદ્ધિં પ્રકુર્વન્તિ મોહાસક્તિવિવર્જકાઃ ॥ ૮૨ ॥

ઉપયોગપૂર્વક ધર્મયુદ્ધ વગેરે કાર્યો કરતાં મોહ અને આસક્તિ વગરના તેઓ આત્મશુદ્ધિ કરે છે. (૮૨)

ક્ષેત્રકાલાનુસારેણ કર્તવ્યમુપયોગતઃ ।

કુર્વન્તો માનવા મુક્તિં યાન્તિ સર્વાશ્રમસ્થિતાઃ ॥ ૮૩ ॥

ક્ષેત્ર અને કાળ પ્રમાણે ઉપયોગ પૂર્વક કર્તવ્ય કરનારા સર્વ આશ્રમોમાં રહેલા મનુષ્યો મુક્તિ પામે છે. (૮૩)

જૈનધર્મસ્ય સારોઽસ્તિ શુદ્ધોપયોગ આત્મનઃ ।

શુદ્ધોપયોગલાભેન નાઽન્યધર્મપ્રયોજનમ્ ॥ ૮૪ ॥

આત્માનો શુદ્ધોપયોગ એ જૈનધર્મનો સાર છે. શુદ્ધોપયોગનો લાભ થતાં અન્ય ધર્મોનું પ્રયોજન રહેતું નથી. (૮૪)

આત્મશુદ્ધોપયોગેન સંક્ષયો દ્વેષરાગયોઃ ।

આત્મૈવ શુદ્ધસિદ્ધાત્મા સ્યાત્ ષટ્કારકવાન્ પ્રભુઃ ॥ ૮૫ ॥

આત્મશુદ્ધોપયોગથી રાગ અને દ્વેષનો સંક્ષય થાય છે અને ષટ્કારકમય આત્મા જ શુદ્ધ એવો સિદ્ધાત્મા - પ્રભુ જ છે. (૮૫)

સિદ્ધાઃસિદ્ધ્યન્તિ સેત્સ્યન્તિ નગ્નાશ્ચોપધિધારિણઃ ।

આત્મશુદ્ધોપયોગેન ત્યાગિનશ્ચ ગૃહસ્થિતાઃ ॥ ૮૬ ॥

દિગંબરો અને ઉપધિ ધારણ કરનારા શ્વેતાંબરો તેમ જ ત્યાગીઓ અને ગૃહસ્થો આત્મશુદ્ધોપયોગ વડે જ સિદ્ધ થયા છે, સિદ્ધ થઈ રહ્યા છે અને સિદ્ધ થશે. (૮૬)

પૂર્ણાનન્દસમુલ્લાસ આત્મનિ સંપ્રકાશતે ।

આત્માનુભવ એવાઽત્ર સાક્ષાદાઽઽત્મનિ વેદ્યતે ॥ ૮૭ ॥

પૂર્ણાનંદનો ઉલ્લાસ આત્મામાં સારી રીતે પ્રકાશે છે અને અહીં જ આત્માનો અનુભવ આત્મામાં સાક્ષાત્ અનુભવાય છે. (૮૭)

શુદ્ધબ્રહ્મરસાસ્વાદં કૃત્વા શુદ્ધોપયોગિનઃ ।

બાહ્યોપાધિં પરિત્યજ્ય ભવન્તિ ધ્યાનતત્પરાઃ ॥ ૮૮ ॥

શુદ્ધબ્રહ્મનો રસાસ્વાદ કરીને શુદ્ધોપયોગવાળાઓ બાહ્ય ઉપાધિનો પરિત્યાગ કરીને ધ્યાનમાં તત્પર થાય છે. (૮૮)

શુદ્ધોપયોગ એવાઽસ્તિ સ્વાત્માનુભવ આત્મનિ ।

આત્માનુભવિભિર્વેદ્ય આત્મૈવાઽનુભવઃ પ્રભુઃ ॥ ૮૯ ॥

આત્મામાં જ પોતાના આત્માનો અનુભવ એજ શુદ્ધોપયોગ છે. આત્માનુભવીઓ દ્વારા અનુભવ સ્વરૂપ પ્રભુ એવો આત્મા જ અનુભવવા યોગ્ય છે. (૮૯)

જ્ઞાનવૈરાગ્યયોગૈસ્તુ બ્રહ્મણિ લીનતા ભવેત્ ।

બ્રહ્મણિ પૂર્ણમગ્નાનાં સર્વૈશ્વર્યં પ્રકાશતે ॥ ૯૦ ॥

જ્ઞાન ગર્ભિત વૈરાગ્ય યુક્ત યોગોથી બ્રહ્મમાં લીનતા થાય છે અને બ્રહ્મમાં પૂર્ણ રીતે મગ્ન થયેલાઓને આત્માનું બધું ઐશ્વર્ય પ્રકાશે છે. (૯૦)

આદેયત્યાગવૃત્તિસ્તુ નાઽસ્તિ બાહ્યેષુ યોગિનામ્ ।

શુદ્ધોપયોગિનાં ત્યાજ્યં ગ્રાહ્યં ચ નૈવ મોહતઃ ॥ ૧૧ ॥

યોગીઓને બાહ્ય વ્યાપારોમાં આદેય ત્યાગવૃત્તિ અર્થાત્ હેયોપાદેયવૃત્તિ તો હોતી જ નથી. કારણકે શુદ્ધોપયોગવાળાઓને મોહથી કોઈપણ વસ્તુ ત્યાજ્ય અને ગ્રાહ્ય છે જ નહીં. (૯૧)

પ્રારબ્ધાદ્ ગ્રહણં ત્યાગો મનોવાક્કાયતો ભવેત્ ।

કાયાદીનાં પ્રવૃત્તિષુ સાક્ષી શુદ્ધોપયોગવાન્ ॥ ૧૨ ॥

મન-વચન-કાયાથી પ્રારબ્ધને લીધે ગ્રહણ અને ત્યાગ થાય છે. વસ્તુતઃ શુદ્ધોપયોગવાળો કાયાદિની પ્રવૃત્તિઓમાં સાક્ષી જ હોય છે. (૯૨)

દૃશ્યાદૃશ્યપદાર્થેષુ સાક્ષિણ ઉપયોગિનઃ ।

મનોવાક્કાયચેષ્ટાસુ પ્રારબ્ધેષ્વપિ સાક્ષિણઃ ॥ ૧૩ ॥

શુદ્ધોપયોગવાળાઓ દૃશ્ય અને અદૃશ્ય પદાર્થોમાં સાક્ષીરૂપ રહે છે. તથા મન, વચન, અને કાયાની ચેષ્ટાઓમાં અને પ્રારબ્ધ કર્મના ઉદયમાં પણ સાક્ષીરૂપ રહે છે. (૯૩)

વિશ્વં પ્રભુમયં ભાવ્યં પરબ્રહ્માનુભૂતયે ।

અનુભૂય પરાઽઽત્માનં સ્વાઽઽત્માનં ભાવયેત્ પ્રભુમ્ ॥ ૧૪ ॥

પર બ્રહ્મની અનુભૂતિ કરવા માટે વિશ્વ પ્રભુમય છે, એમ ભાવન કરવું જોઈએ અને પરાત્માનો અનુભવ કરીને પોતાના આત્માને પ્રભુરૂપ ભાવવો જોઈએ. (૯૪)

વિશ્વેન સાર્ધમાત્મૈક્યમનુભૂય પ્રભુર્ભવેત્ ।

આત્મશુદ્ધોપયોગન વિશ્વૈક્યાનુભવો ભવેત્ ॥ ૧૫ ॥

આત્મશુદ્ધોપયોગથી વિશ્વની સાથે એકતાનો અનુભવ થાય છે. અને વિશ્વની સાથે પોતાના આત્માનું ઐક્ય અનુભવીને શુદ્ધોપયોગવાળો પ્રભુ થાય છે. (૯૫)

શુદ્ધાત્મનિ મનો દત્ત્વા નાઽન્યત્ કિઞ્ચિદ્વિચિન્તયેત્ ।
યદા સ્થિરોપયોગી સ્યાત્તદાઽઽત્મેશ્વરતાં વ્રજેત્ ॥ ૧૬ ॥

‘શુદ્ધાત્મામાં મનને સ્થાપીને બીજું કંઈ પણ વિચારે નહીં-’ આ પ્રમાણે જ્યારે સ્થિર ઉપયોગવાળો થાય છે, ત્યારે આત્મા જ ઈશ્વરપણું પામે છે. (૯૬)

આત્માનમન્તરા મહ્યાં કિઞ્ચિત્ સારો ન ભાસતે ।
તદા બ્રહ્માનુભૂત્યર્થ યોગ્યો ભવતિ માનવઃ ॥ ૧૭ ॥

જ્યારે પૃથ્વી પર આત્મા સિવાય બીજું કંઈ પણ સાર રૂપ ન જણાય, ત્યારે જ મનુષ્ય બ્રહ્મની અનુભૂતિ માટે યોગ્ય બને છે. (૯૭)

યદા બ્રહ્માનુભૂયતે પૂર્ણાનન્દરસોદધિઃ ।
તદા પ્રસન્નતાવ્યક્તઃ શુદ્ધાત્મા ભવતિ સ્વયમ્ ॥ ૧૮ ॥

જ્યારે બ્રહ્મ અનુભવાય છે, ત્યારે પૂર્ણાનંદરૂપી રસનો સમુદ્ર એવો શુદ્ધાત્મા સ્વયં પ્રસન્નતાથી વ્યક્ત થાય છે. (૯૮)

યદા બ્રહ્મરસો વ્યક્તઃ સ્યાત્તદાઽઽત્મા સ્વયં પ્રભુઃ ।
નેચ્છતિ જડભોગાન્ સ જડાનન્દવિનિસ્પૃહઃ ॥ ૧૯ ॥

જ્યારે બ્રહ્મરસ વ્યક્ત થાય છે, ત્યારે આત્મા પોતાની મેળે પ્રભુ બને છે અને જડ પદાર્થોથી ઉત્પન્ન થતા આનંદની સ્પૃહા વગરનો તે જડપદાર્થોના ભોગોને ઈચ્છતો નથી. (૯૯)

આત્મન્યેવ રતિં પ્રાપ્ય સ્વાત્મન્યેવ સ્થિરો ભવેત્ ।
નામરૂપેષુ નિર્મોહ આયુર્યોગેન જીવતિ ॥ ૨૦૦ ॥

નામ અને રૂપમાં મોહરહિત આત્મામાં જ રતિ પ્રાપ્ત કરીને પોતાના આત્મામાં જ સ્થિર થાય છે અને આયુષ્ય-કર્મના યોગે જીવે છે. (૧૦૦)

પ્રારબ્ધકર્મતો દુઃખં સુખં ચ વેદયન્ સ્વયમ્ ।

આત્મોપયોગતઃ સાક્ષી ભૂત્વા જીવતિ ભૂતલે ॥ ૧૦૧ ॥

પ્રારબ્ધ કર્મથી સુખ અને દુઃખને વેદતો સ્વયં આત્મોપયોગથી સાક્ષી થઈને ભૂતલ પર જીવે છે. (૧૦૧)

દુર્ગુણવ્યસનત્યાગો ગ્રાહ્યં સાત્ત્વિકભોજનમ્ ।

સતાં સદ્ગાચ્ચ ચિત્તસ્ય શુદ્ધ્યા બ્રહ્મ પ્રકાશતે ॥ ૧૦૨ ॥

દુર્ગુણો અને વ્યસનોનો ત્યાગ કરવો જોઈએ તથા સાત્ત્વિક ભોજન પ્રહણ કરવું જોઈએ. સત્પુરુષોના સંગથી અને ચિત્તની શુદ્ધિથી બ્રહ્મ પ્રકાશે છે. (૧૦૨)

રાગદ્વેષવિમુક્તાત્મા શુદ્ધબ્રહ્મ સ્વયં ભવેત્ ।

દેશજાત્યાદિનિર્મોહી વ્યક્તબ્રહ્મ મહાપ્રભુઃ ॥ ૧૦૩ ॥

રાગ અને દ્વેષથી મુક્ત થયેલો આત્મા સ્વયં શુદ્ધ બ્રહ્મ થાય છે. દેશ, જાતિ આદિના મોહ વગરનો તે જ વ્યક્તબ્રહ્મ મહાપ્રભુ છે. (૧૦૩)

દેહાધ્યાસાદિનિર્મુક્તો જીવનમુક્તો ભવેજ્જનઃ ।

સમઃ સર્વત્ર ભૂતેષુ સર્વધર્મેષુ ચ પ્રભુઃ ॥ ૧૦૪ ॥

દેહાધ્યાસ આદિથી મુક્ત થયેલો માણસ જીવન્મુક્ત બને છે. સર્વત્ર પ્રાણીઓ પ્રત્યે સમભાવવાળો છે અને તે બધા ધર્મોમાં પ્રભુ છે. (૧૦૪)

વ્યક્તઃ પ્રભુર્નિજાઽઽત્મૈવ સામ્યં પ્રાપ્ય પ્રજાયતે ।

વીતરાગઃ સ્વયંબુદ્ધઃ શુદ્ધરઃ પરમેશ્વરઃ ॥ ૧૦૫ ॥

સમભાવને પ્રાપ્ત કરીને પોતાનો આત્મા જ સ્પષ્ટ પ્રભુ, વીતરાગ, સ્વયંબુદ્ધ, શંકર અને પરમેશ્વર છે. (૧૦૫)

આત્મોપયોગસામર્થ્યાદાત્માઽનન્તબલી ભવેત્ ।

અનેકલબ્ધિસમ્પન્નો ભવત્યેવ ન સંશયઃ ॥ ૧૦૬ ॥

આત્મોપયોગના સામર્થ્યથી આત્મા અનંત બળવાળો અર્થાત્ અનંત શક્તિમાન થાય છે. અને તે અનેક લબ્ધિઓથી યુક્ત થાય જ છે, એમાં કોઈ સંશય નથી. (૧૦૬)

મન્ત્રયન્ત્રમહાતન્ત્રબલમાધ્યાત્મિકં મહત્ ।

આત્મન એવ બોદ્ધવ્યમત આત્મૈવ શક્તિમાન્ ॥ ૧૦૭ ॥

મન્ત્ર બળ, યન્ત્ર બળ અને મહા તન્ત્રનું બળ અને મહાન આધ્યાત્મિક બળ વસ્તુતઃ તો આત્માનું જ બળ જાણવું. તેથી આત્મા જ શક્તિમાન છે. (૧૦૭)

સ્થિરોપયોગતઃ સ્થેયમાત્મન્યેવાઽઽત્મના સ્વયમ્ ।

પ્રતિક્ષણં નિજધ્યાનં કર્તવ્યં સ્થિરદીપવત્ ॥ ૧૦૮ ॥

સ્થિર ઉપયોગ વડે સ્વયં આત્માથી આત્મામાં જ રહેવું જોઈએ અને પ્રતિક્ષણ સ્થિર દીપકની જેમ પોતાનું અર્થાત્ સ્વશુદ્ધાત્મતત્ત્વનું જ ધ્યાન કરવું જોઈએ. (૧૦૮)

રાગદ્વેષનિરોધાખ્યો યોગો મોક્ષપ્રદાયકઃ ।

મનોવાક્કાયયોગાનાં વ્યાપારો યોગ એવ સઃ ॥ ૧૦૯ ॥

‘રાગ દ્વેષ નિરોધ’ નામનો યોગ મોક્ષ આપનાર છે. તેમજ મન, વચન અને કાયાના યોગોનો વ્યાપાર અર્થાત્ ક્રિયા કે પ્રવૃત્તિ તે પણ યોગ જ છે. (૧૦૯)

યમાનાં નિયમાનાં વૈ યોગત્વમાસનસ્ય ચ ।

પ્રાણાયામસ્ય યોગત્વં જ્ઞેયં નિમિત્તહેતુતઃ ॥ ૧૧૦ ॥

પરેષ્વર યમોનું, નિયમોનું અને આસનનું યોગપણું તથા પ્રાણાયામનું યોગપણું નિમિત્તના હેતુથી જાણવું જોઈએ. (૧૧૦)

પ્રત્યાહારસ્ય યોગત્વં ધારણાયાશ્ચ સમ્પત્તમ્ ।

ધ્યાનાન્તરસમાધેશ્ચ યોગત્વમુપયોગિનામ્ ॥ ૧૧૧ ॥

પ્રત્યાહાર અને ધારણાનું યોગપણું અને ધ્યાન પછી સમાધિનું યોગપણું ઉપયોગવાળાઓને માન્ય છે. (૧૧૧)

સમ્યગ્દૃષ્ટિમનુષ્યાણં યોગા મોક્ષસ્ય હેતવઃ ।

મિથ્યાદૃષ્ટિ મનુષ્યાણાં સ્વર્ગાદિભવહેતવઃ ॥ ૧૧૨ ॥

સમ્યગ્દૃષ્ટિ મનુષ્યોના યોગો મોક્ષના હેતુઓ છે અને મિથ્યાદૃષ્ટિ મનુષ્યોના યોગો સ્વર્ગ વગેરે ભવના હેતુઓ છે. (૧૧૨)

દર્શનજ્ઞાનચારિત્રતપોયોગો વિવેકિનામ્ ।

ઉપાદાનનિમિત્તાસ્તે યોગાઃ સમ્યગ્દૃશાં શુભાઃ ॥ ૧૧૩ ॥

દર્શન, જ્ઞાન, ચારિત્ર અને તપરૂપ યોગ વિવેકીઓને હોય છે અને ઉપાદાનમાં નિમિત્ત એવા તે સમ્યગ્દૃષ્ટિવાળાઓના શુભ યોગો છે. (૧૧૩)

ત્યાગિનાં ચ ગૃહસ્થાનાં વ્રતાદીનાં સુયોગતા ।

સ્વાધિકારેણ ધર્મસ્ય સાધકા હ્યુપયોગિનઃ ॥ ૧૧૪ ॥

ત્યાગીઓનાં અને ગૃહસ્થોનાં વ્રતો વગેરેની સુયોગતા ખરેખર ઉપયોગવાળાના પોતાના અધિકાર પ્રમાણે ધર્મની સિદ્ધિ કરનારા છે. (૧૧૪)

આન્તરાબાહ્યયોગા યે વિચારાચારભેદતઃ ।

સમ્યગ્દૃશાં ચ મોક્ષાર્થં સન્તિ સાપેક્ષબુદ્ધિતઃ ॥ ૧૧૫ ॥

વિચાર અને આચારના ભેદથી જે આંતરિક અને બાહ્ય યોગો છે, તે સમ્યગ્દૃષ્ટિવાળાઓને સાપેક્ષ બુદ્ધિથી મોક્ષ માટે થાય છે. (૧૧૫)

અસંખ્યા મોક્ષપન્થાનઃ પરબ્રહ્મપ્રદાયકાઃ ।

સમ્ભૂય સર્વયોગાસ્તે સામ્યયોગે મિલન્તિ હિ ॥ ૧૧૬ ॥

પરબ્રહ્મ ૫૬ આપનારા મોક્ષમાર્ગો અસંખ્ય છે. તે બધા યોગો એકત્ર થઈને ખરેખર સામ્યયોગમાં મળે છે. (૧૧૬)

શુદ્ધોપયોગસંપ્રાપ્તૌ નાડન્યયોગપ્રસાધનમ્ ।

આત્મસ્મૃતિપ્રવાહેણ વૃત્તિરન્તર્મુખી સદા ॥ ૧૧૭ ॥

જ્યારે શુદ્ધોપયોગની પ્રાપ્તિ થાય છે, ત્યારે બીજા યોગોની સાધના કરવાની રહેતી નથી. આત્મ-સ્મૃતિના પ્રવાહથી વૃત્તિ સદા અન્તર્મુખ રહે છે. (૧૧૭)

શુદ્ધાત્મસંસ્મૃતિશ્ચૈવ શુદ્ધોપયોગ ઉચ્યતે ।

ઔદયિકમનોવૃત્તિનિરોધસ્તુ તતો ભવેત્ ॥ ૧૧૮ ॥

શુદ્ધાત્માની સંસ્મૃતિ જ શુદ્ધોપયોગ છે અને તેનાથી ઔદયિક ભાવની મનોવૃત્તિઓનો નિરોધ થાય છે. (૧૧૮)

આર્તધ્યાનવિચારાણાં સંરોધ ઉપયોગતઃ ।

રૌદ્રધ્યાનવિચારાણાં રોધઃ શુદ્ધોપયોગતઃ ॥ ૧૧૯ ॥

આર્ત ધ્યાનના વિચારોનો સંરોધ ઉપયોગથી થાય છે અને રૌદ્ર ધ્યાનના વિચારોનો રોધ શુદ્ધોપયોગથી થાય છે. (૧૧૯)

ધર્મધ્યાનવિચારાણાં પ્રાકટ્યમુપયોગતઃ ।

શુક્લધ્યાનસમુત્પાદઃ શ્રુતજ્ઞાનોપયોગતઃ ॥ ૧૨૦ ॥

ધર્મધ્યાનના વિચારોનું પ્રાકટ્ય ઉપયોગથી થાય છે અને શુક્લધ્યાનની ઉત્પત્તિ શ્રુતજ્ઞાનના ઉપયોગથી થાય છે. (૧૨૦)

પિંડસ્થં ચ પદસ્થં સદ્ધ્યાનં શુદ્ધોપયોગતઃ ।

રૂપાતીતં ચ રૂપસ્થં ધ્યાનં શુદ્ધોપયોગતા ॥ ૧૨૧ ॥

પિંડસ્થ અને પદસ્થ દૃધ્યાન શુદ્ધોપયોગથી થાય છે. રૂપસ્થ અને રૂપાતીત ધ્યાન શુદ્ધોપયોગતા જ છે. (૧૨૧)

શુદ્ધાત્મનો વિચારાણાં મતા શુદ્ધોપયોગતા ।

આત્મશુદ્ધિકરાઃ સર્વે વિચારા યોગરૂપિણઃ ॥ ૧૨૨ ॥

શુદ્ધાત્માના વિચારોની શુદ્ધોપયોગતા મનાય છે તેથી આત્માની શુદ્ધિ કરનારા બધા વિચારો યોગરૂપ છે. (૧૨૨)

સાત્ત્વિકાહારબુદ્ધીનાં સાત્ત્વિકકર્મણાં તથા ।

સાત્ત્વિકજ્ઞાનભક્તીનાં હેતુતા સ્વાઽઽત્મશુદ્ધયે ॥ ૧૨૩ ॥

પોતાના આત્માની શુદ્ધિ માટે સાત્ત્વિક આહાર અને બુદ્ધિ તથા સાત્ત્વિક કર્મો અને સાત્ત્વિક જ્ઞાન અને ભક્તિની હેતુતા જાણવી (૧૨૩)

આત્મશુદ્ધોપયોગેન સર્વં સમ્યગ્વિમુક્તયે ।

જાયતે કર્મહૃતૂનાં મધ્યેઽપિ વાસિનાં ધ્રુવમ્ ॥ ૧૨૪ ॥

કર્મના હેતુઓની વચ્ચે વસનારાઓને પણ તે સર્વ આત્માના શુદ્ધોપયોગ વડે અવશ્ય સારી રીતે મુક્તિને માટે થાય છે. (૧૨૪)

વને નિવાસિનાં દુઃખં જાયતે જ્ઞાનમન્તરા ।

બાહ્યતસ્ત્યાગિનાં મોહો ભવેદ્વિજ્ઞાનમન્તરા ॥ ૧૨૫ ॥

જ્ઞાન વિના વનમાં નિવાસ કરનારાઓને દુઃખ જ છે અને વિજ્ઞાન અર્થાત્ બ્રહ્મ જ્ઞાન વિના બહારથી જ દેખાતા ત્યાગીઓને તે સર્વ મોહનું જ કારણ છે. (૧૨૫)

इन्द्रस्थाने वने गेहे शुद्धोपयोगमन्तरा ।

आत्मानन्दो भवेन्नैव दुःखं सर्वत्र मोहतः ॥ १२६ ॥

સ્વર્ગમાં, વનમાં કે ઘરમાં શુદ્ધોપયોગ વિના આત્માનો આનંદ હોતો જ નથી. મોહથી સર્વ સ્થળે દુઃખનું જ કારણ થાય છે. (૧૨૬)

चक्रिणां न सुखाऽवाप्ति र्धनसत्तादिभोगतः ।

आत्मन्येव सुखं सत्यं नाऽन्यत्राऽस्ति जगत्त्रये ॥ १२७ ॥

ધન, સત્તા ઈત્યાદિના ભોગથી ચક્રવર્તીઓને સુખની પ્રાપ્તિ થતી નથી. સત્ય સુખ આત્મામાં જ છે, પણ ત્રણે જગતમાં બીજે ક્યાયં નથી. (૧૨૭)

आत्मानमन्तराऽन्यत्र मूढा भ्रमन्ति शर्मणे ।

पूर्णानन्दमयः स्वात्मा तत्राऽऽनन्दं प्रशोधय ॥ १२८ ॥

મૂઢ લોકો સુખ માટે આત્મા સિવાય બીજે ઠેકાણે ભ્રમે છે. પોતાનો આત્મા પૂરેપૂરો આનંદમય છે. ત્યાં જ તું આનંદને શોધ. (૧૨૮)

देहेन्द्रियसुखभ्रान्त्या भोगेषु भ्रमणं भृशम् ।

केवलं दुःखभोगार्थं ज्ञात्वाऽऽत्मनि स्थिरो भव ॥ १२९ ॥

દેહ અને ઈન્દ્રિયોનાં સુખની ભ્રાન્તિથી ભોગોમાં ખૂબ ભ્રમણ માત્ર દુઃખ ભોગવવા માટે થાય છે. -એમ જાણીને તું આત્મામાં સ્થિર થા. (૧૨૯)

भोगतृष्णोदधेः पारं यातः कोऽपि न यास्यति ।

ज्ञात्वा शुद्धोपयोगेन भोगबुद्धिं निवारय ॥ १३० ॥

ભોગ અને તૃષ્ણાના સમુદ્રનો પાર કોઈ પામ્યો નથી અને પામશે પણ નહીં. - એમ જાણીને તું શુદ્ધોપયોગ વડે ભોગબુદ્ધિને દૂર કર. (૧૩૦)

સચ્ચિદાનન્દપૂર્ણોઽયમાત્મા સ્વાન્યપ્રકાશકઃ ।

શુદ્ધોપયોગતો જ્ઞાતા કર્મનાશકરો ભવેત્ ॥ ૧૩૧ ॥

આ આત્મા સચ્ચિદાનન્દથી પૂર્ણ સ્વ-પર પ્રકાશક છે- એમ જાણનારો શુદ્ધોપયોગથી કર્મોનો નાશ કરનાર થાય છે. (૧૩૧)

ઔદયિકેષુ ભાવેષુ સાક્ષિસમો યદા ભવેત્ ।

આત્મા તદા સ્વરૂપસ્ય સ્યાદનુભવવાન્ સ્વયમ્ ॥ ૧૩૨ ॥

આત્મા જ્યારે ઔદયિક ભાવોમાં સાક્ષી સમાન થાય છે, ત્યારે પોતાની મેળે સ્વસ્વરૂપના અનુભવવાળો બને છે. (૧૩૨)

ષડ્દ્રવ્યાત્મકલોકોઽસ્તિ દ્રવ્યરૂપેણ શાશ્વતઃ ।

અનાદ્યનન્તકાલીનઃ પુરુષાકારસંસ્થિતઃ ॥ ૧૩૩ ॥

છ દ્રવ્યોવાળો લોક દ્રવ્યરૂપે શાશ્વત છે. તે કાળથી અનાદિ અનંત છે અને પુરુષના આકારે રહેલો છે. (૧૩૩)

પર્યાયેણ હ્યનિત્યઃ સ નિત્યો દ્રવ્યસ્વરૂપતઃ ।

અનાદ્યનન્તકાલીનષડ્દ્રવ્યાત્મકસમ્મતઃ ॥ ૧૩૪ ॥

તે લોક ખરેખર પર્યાયથી અનિત્ય અને દ્રવ્ય સ્વરૂપથી નિત્ય છે. તે અનાદિ અનંત કાલીન છ દ્રવ્યોવાળો મનાયેલ છે. (૧૩૪)

આત્મદ્રવ્યાણિ સન્ત્યત્ર હ્યનન્તાનિ નિબોધત ।

અનાદિકર્મયુક્તાનિ જ્ઞાનેન કર્મણઃ ક્ષયઃ ॥ ૧૩૫ ॥

આ લોકમાં ખરેખર અનાદિ કર્મોથી યુક્ત એવા આત્મદ્રવ્યો અનંત છે. જ્ઞાનથી કર્મનો ક્ષય થાય છે, એમ જાણો. (૧૩૫)

अनादिकर्मयुक्तोऽपि मुक्तः स्यात् कर्मनाशतः ।

सुद्गुरुदेवधर्माणां श्रद्धया ज्ञानमुद्धवेत् ॥ १३६ ॥

અનાદિ કર્મોથી યુક્ત હોવા છતાં પણ આત્મા કર્મોના નાશથી મુક્ત થાય છે. સુદેવ, સુગુરુ અને સુધર્મની શ્રદ્ધાથી સમ્યગ્જ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય છે. (૧૩૬)

देवे गुरौ च धर्मे च श्रद्धाभक्तिप्रतापतः ॥

सम्यग्दर्शनसंप्राप्तिर्भव्यानां जायते शुभा ॥ १३७ ॥

દેવમાં, ગુરુમાં અને ધર્મમાં શ્રદ્ધા અને ભક્તિના પ્રતાપે ભવ્યજીવોને શુભ એવી સમ્યગ્દર્શનની પ્રાપ્તિ થાય છે. (૧૩૭)

सम्यग्दर्शनसामर्थ्याच्चारित्रिमोहनाशतः ।

आत्मा परात्मतां याति शुद्धज्ञानादिसद्गुणैः ॥ १३८ ॥

સમ્યગ્દર્શનના સામર્થ્યથી ચારિત્ર મોહનો નાશ થતાં શુદ્ધજ્ઞાન વગેરે સદ્ગુણો વડે આત્મા જ પરમાત્મપણાને પ્રાપ્ત કરે છે. (૧૩૮)

आत्मा स्वान्यं यदा सम्यग् जानाति चेत्तदा स्वयम् ।

तिरोभूतगुणानां स आविर्भावं करोति वै ॥ १३९ ॥

જ્યારે આત્મા સ્વ અને પરને બરાબર જાણે છે, ત્યારે તે સ્વયં ઢંકાયેલા ગુણોનો આવિર્ભાવ કરે જ છે. (૧૩૯)

तिरोभूतगुणानां यत् प्राकट्यं सर्वथा भवेत् ।

मोक्ष एव परिज्ञेय आत्मनि तत्त्ववेदिभिः ॥ १४० ॥

આત્મામાં ઢંકાયેલા ગુણોનું જે સર્વથા પ્રાકટ્ય થાય, તેને તત્ત્વના જાણકારોએ મોક્ષ જાણવો. (૧૪૦)

શુદ્ધોપયોગતો મોક્ષ આત્મન આત્મનિ સ્થિતઃ ।

તજ્ઞાતા સિદ્ધિમાપ્નોતિ શુદ્ધાઽઽત્મરસવેદવાન્ ॥૧૪૧॥

આત્મામાં રહેલા શુદ્ધોપયોગથી આત્માનો મોક્ષ થાય છે. તે જાણનાર શુદ્ધાત્મરસના જ્ઞાનવાળો સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરે છે. (૧૪૧)

કામોદયસ્ય સઙ્કલ્પાન્ નિરોધયતિ બોધતઃ ।

શબ્દરૂપરસસ્પર્શાન્ નેચ્છતિ સુખબુદ્ધિતઃ ॥ ૧૪૨ ॥

આત્મજ્ઞાની કામોદયના સંકલ્પોનો જ્ઞાનથી નિરોધ કરે છે અને તે શબ્દ, રૂપ, રસ અને સ્પર્શને સુખની બુદ્ધિથી ઈચ્છતો નથી. (૧૪૨)

સર્વોપાધિષુ નિઃસઙ્ગઃ લોકસઙ્ગવિવર્જિતઃ ।

હૃદિ સાક્ષાત્કરોત્યેવ સ્વાત્માનં સ્વાત્મરઙ્ગવાન્ ॥ ૧૪૩ ॥

લોકોના સંગને તજી દેનાર અને બધી ઉપાધિઓમાં નિઃસંગ રહેનાર પોતાના આત્માની મસ્તીવાળો પોતાના આત્માને હૃદયમાં સાક્ષાત્ કરે જ છે. (૧૪૩)

શુદ્ધાત્મચિત્તલગ્નસ્ય યોગ્યાહારવિહારિણઃ ।

સાક્ષિભાવોપયોગસ્ય હૃદિ બ્રહ્મ પ્રકાશતે ॥ ૧૪૪ ॥

શુદ્ધાત્મામાં જેનું ચિત્ત લાગેલું છે, એવા યોગ્ય આહાર - વિહારવાળા અને સાક્ષીભાવરૂપ ઉપયોગવાળાના હૃદયમાં બ્રહ્મ પ્રકાશે છે. (૧૪૪)

મનોવાક્કાયગુપ્તસ્ય પઞ્ચસમિતિધારિણઃ ।

શુદ્ધાઽઽત્મપ્રેમમગ્નસ્ય શુદ્ધબ્રહ્મ પ્રકાશતે ॥ ૧૪૫ ॥

મન-વચન અને કાયાની ગુપ્તિઓથી યુક્ત તથા પાંચ સમિતિઓને ધારણ કરનારા અને શુદ્ધાત્માના પ્રેમમાં મગ્ન રહેનારને શુદ્ધબ્રહ્મ પ્રકાશે છે. (૧૪૫)

કષાયોત્પાદકસ્ત્યાજ્યો નૃણાં સદ્ગો વિવેકિભિઃ ।

ગીતાર્થસદ્ગુરોઃ સદ્ગઃ કર્તવ્યો મોક્ષકાઙ્કિષ્કભિઃ ॥૧૪૬॥

મોક્ષની ઈચ્છાવાળા વિવેકી જનોએ કષાયોને ઉત્પન્ન કરનારો લોકોનો સંગ છોડવો જોઈએ અને ગીતાર્થ સદ્ગુરુનો સંગ કરવો જોઈએ. (૧૪૬)

શુદ્ધપ્રેમ દયા સત્યં ક્ષમા નિર્લોભતા તથા ।

સંયમશ્ચ દમો દાનમાત્માનન્દોઽસ્તિ મુક્તયે ॥ ૧૪૭ ॥

શુદ્ધ પ્રેમ, દયા, સત્ય, ક્ષમા, નિર્લોભતા તથા સંયમ, દમ, દાન અને આત્માનંદ મુક્તિને માટે થાય છે. (૧૪૭)

અવિદ્યામોહવૃત્તીનાં ક્ષયેણ સ્વાત્મશુદ્ધતા ।

આત્મનઃ પૂર્ણશુદ્ધિઃ સા મુક્તિરેવ સતાં મતા ॥ ૧૪૮ ॥

અવિદ્યાથી જન્મેલી મોહવૃત્તિઓના ક્ષયથી પોતાના આત્માની શુદ્ધતા થાય છે. આત્માની પૂર્ણશુદ્ધિ, તે સત્પુરુષોએ મુક્તિ જ કહી છે. (૧૪૮)

વિશ્વેન સાર્ધમેકત્વમાત્મનો બ્રહ્મસત્તયા ।

ભાવયન્ વ્યાપકો હ્યાત્મા ભવેદ્ બાહ્યાન્તરો વિભુઃ ॥૧૪૯॥

બ્રહ્મ સત્તા વડે આત્માનું વિશ્વ સાથે એકત્વ ભાવતાં આત્મા ખરેખર બહાર અને અંદર વ્યાપક એવો વિભુ બને છે. (૧૪૯)

સર્વવિષયકામેચ્છામન્તરા સર્વદેહિનામ્ ।

સાર્ધં શુદ્ધાત્મનઃ પ્રીત્યા વર્તનં તત્તુ મુક્તયે ॥ ૧૫૦ ॥

બધા વિષયો અને કામની ઈચ્છા સિવાય સર્વ દેહધારીઓના શુદ્ધાત્માની સાથે પ્રેમથી વર્તવું, તે મુક્તિને માટે થાય છે. (૧૫૦)

રાગદ્વેષૌ વિના સર્વજીવૈઃ સહ પ્રવર્તનમ્ ।

ભવેચ્છુદ્ધોપયોગેન મુક્તાનાં દેહવર્તિનામ્ ॥ ૧૫૧ ॥

દેહમાં રહેલા મુક્તોનું અર્થાત્ જીવન્મુક્ત આત્માઓનું બધા જીવો સાથે રાગ - દ્વેષ વિના પ્રવર્તન શુદ્ધોપયોગથી જ થાય છે. (૧૫૧)

પ્રારબ્ધકર્મભોગેઽપિ સાક્ષીભૂય પ્રવર્તિનામ્ ।

શુદ્ધોપયોગિનાં મોહો નોદ્ભવેત્ કર્મકારિણામ્ ॥ ૧૫૨ ॥

પ્રારબ્ધ કર્મના ભોગમાં પણ સાક્ષી થઈને પ્રવર્તન કરનારા અને કર્મ કરનારા શુદ્ધોપયોગવાળાઓને ક્યારેય પણ મોહ ઉત્પન્ન થતો નથી. (૧૫૨)

કર્મવિપાકરોધાર્થ જ્ઞાનવૈરાગ્યવીર્યતઃ ।

કૃતપ્રયત્નનૈષ્ફલ્યં પ્રારબ્ધં કર્મ તન્મતમ્ ॥ ૧૫૩ ॥

જ્ઞાન ગર્ભિત વૈરાગ્યની શક્તિથી અથવા જ્ઞાન, વૈરાગ્ય અને કર્મના વિપાકને વીર્યથી રોકવા માટે કરેલા પ્રયત્નોની નિષ્ફળતા, તે પ્રારબ્ધ કર્મ કહેવાય છે. (૧૫૩)

તદ્ભોગાવલિકર્માઽસ્તિ સર્વોપાયૈર્ન નશ્યતિ ।

બદ્ધં નિકાચિતં કર્મ દદાતિ સ્વવિપાકતામ્ ॥ ૧૫૪ ॥

જે બધા ઉપાયો કરવા છતાં નાશ ન પામે, તે ભોગાવલિ કર્મ છે. બાંધેલું નિકાચિત કર્મ પોતાનું ફળ આપે જ છે. (૧૫૪)

પ્રાપ્તકર્મવિપાકો યઃ શુભો વાઽપ્યશુભો ભવેત્ ।

વેદયન્તં સુખં દુઃખં જ્ઞાની તત્ર ન મુહ્યતિ ॥ ૧૫૫ ॥

ઉદયમાં આવેલા શુભ કર્મ અથવા અશુભ કર્મથી પ્રાપ્ત થયેલા સુખ અથવા દુઃખને અનુભવતો જ્ઞાની મોહ પામતો નથી, મુંઝાતો નથી. (૧૫૫)

જ્ઞાનાનન્દેન જીવન્ સન્ બદ્ધકર્મોદયે સતિ ।

પુનઃ કર્મ ન બદ્ધાતિ શુદ્ધાત્મસામ્યદર્શકઃ ॥ ૧૫૬ ॥

જ્ઞાનાનંદમાં જીવતો, સામ્યભાવમાં વર્તતો શુદ્ધાત્મા પ્રારબ્ધ કર્મને ભોગવતો છતા ફરીથી નવા કર્મને બાંધતો નથી. (૧૫૬)

જન્મનિ મરણે જ્ઞાની સમભાવેન વર્તયન્ ।

જ્ઞાનાઽઽનન્દસમુલ્લાસાદાન્તરં જીવનં વહેત્ ॥ ૧૫૭ ॥

જન્મમાં અને મરણમાં સમભાવથી વર્તતો જ્ઞાની જ્ઞાનાનંદના સમુલ્લાસથી આંતર જીવન વહન કરે છે. (૧૫૭)

ઘાતિકર્મવિનાશેન ચાઽઘાતિકર્મ વેદયન્ ।

સયોગી કેવલજ્ઞાની જીવન્મુક્તો ભવેજ્જિનઃ ॥ ૧૫૮ ॥

ઘાતિકર્મોના વિનાશથી અને અઘાતિ કર્મોને વેદતાં સયોગી કેવળજ્ઞાની જિન જીવનમુક્ત થાય છે. (૧૫૮)

અઘાતિકર્મ સંભુજ્ય કૃત્સ્નકર્મક્ષયાત્ પ્રભુઃ ।

સિદ્ધો બુદ્ધો ભવેન્મુક્તઃ શુદ્ધોઽરૂપી નિરજ્જનઃ ॥ ૧૫૯ ॥

પછી તે અઘાતિ કર્મોને ભોગવીને સંપૂર્ણ કર્મોના ક્ષયથી પ્રભુ, સિદ્ધ, બુદ્ધ, મુક્ત, શુદ્ધ, અરૂપી અને નિરંજન થાય છે. (૧૫૯)

પૂર્ણોઽસંખ્યપ્રદેશાઽઽત્મા પૂર્ણજ્ઞાનપ્રકાશવાન્ ।

પૂર્ણાનન્દમયો નિત્યઃ સોઽહંધ્યેયો મુહુર્મુહુઃ ॥ ૧૬૦ ॥

અસંખ્ય પ્રદેશોવાળો આત્મા પૂર્ણ, પૂર્ણજ્ઞાનના પ્રકાશવાળો, પૂર્ણાનંદમય, નિત્ય અને ‘સોઽહં’ મન્ત્ર દ્વારા વારંવાર ધ્યાન કરવા યોગ્ય છે. (૧૬૦)

અનન્તવીર્ય આત્માઽહમનન્તજ્યોતિષઃ પ્રભુઃ ।

દેહસ્થોઽપિ ન દેહોઽહં બહિરન્તઃ પ્રકાશકઃ ॥ ૧૬૧ ॥

અનન્ત વીર્યવાળો એવો હું અનન્ત જ્યોતિનો સ્વામી તેમજ બહાર અને અંદર પ્રકાશ કરનાર આત્મા છું. દેહમાં રહેલો હોવા છતાં હું દેહ નથી. (૧૬૧)

સર્વધર્માસ્તુ સદ્રૂપા આત્માઽઽધાર પ્રજીવકાઃ ।

ધ્રૌવ્યોત્પાદવ્યયીરૂપ આત્માઽહં દ્રવ્યપર્યવૈઃ ॥ ૧૬૨ ॥

આત્માના આધારરૂપ ઉત્કૃષ્ટ જીવનને કરનારા સર્વધર્મો તો સદ્રૂપ છે. દ્રવ્ય અને પર્યાયોથી હું ધ્રૌવ્ય, ઉત્પાદ અને વ્યયરૂપ આત્મા છું. (૧૬૨)

પર્યાયૈઃ સદસદ્રૂપૈઃ સર્વવિશ્વમયો વિભુઃ ।

આત્માઽસ્મિ સત્તયા ચૈકો વ્યષ્ટિ સમષ્ટિમાન્ સ્વયમ્ ॥૧૬૩॥

સદ્ અને અસદ્રૂપ પર્યાયો વડે સર્વ વિશ્વમય વિભુ સત્તાથી એક એવો હું પોતે વ્યષ્ટિ અને સમષ્ટિવાળો આત્મા છું. (૧૬૩)

સંસારિવિશ્વજીવાનાં સંઘો વૈ રાદ્ પ્રભુર્મહાન્ ।

ષડ્દ્રવ્યાત્મકલોકસ્ય જગત્ત્વં ચ સમષ્ટિતા ॥ ૧૬૪ ॥

સંસારી સર્વ જીવોનો સંઘ જ રાજા તથા મહાન પ્રભુ છે અને છ દ્રવ્યવાળા લોકોનું જગતપણું તે સમષ્ટિતા છે. (૧૬૪)

આત્મૈવાઽસ્તિ મહાબ્રહ્મા કેવલજ્ઞાનતઃ સ્વયમ્ ।

આત્મૈવાઽસ્તિ મહાવિષ્ણુઃ શુદ્ધચારિત્રયોગતઃ ॥ ૧૬૫ ॥

આત્મા પોતે જ કેવળજ્ઞાનથી મહા બ્રહ્મા છે. આત્મા પોતે જ શુદ્ધ ચારિત્રના યોગથી મહાવિષ્ણુ છે. (૧૬૫)

શુદ્ધાઽઽત્મૈવ મહાદેવઃ કર્મસૃષ્ટિવિનાશનાત્ ।

આત્મૈવાઽસ્તિ મહારુદ્રો મોહશત્રુવિનાશનાત્ ॥ ૧૬૬ ॥

શુદ્ધાત્મા જ કર્મ સૃષ્ટિનો વિનાશ કરવાથી મહાદેવ છે. આત્મા જ મોહશત્રુનો વિનાશ કરવાથી મહારુદ્ર છે. (૧૬૬)

રાગદ્વેષહરાદાત્મા હરઃ ક્ષાયિકલબ્ધિમાન્ ।

દુષ્ટમોહો હતો યેન સ આત્મા હરિરુચ્યતે ॥ ૧૬૭ ॥

રાગ અને દ્વેષને હરવાથી ક્ષાયિક લબ્ધિવાળો આત્મા હર છે. દુષ્ટ મોહ જેણે હણ્યો છે, તે આત્મા હરિ કહેવાય છે. (૧૬૭)

આત્મૈવ શઙ્કરઃ પ્રોક્તઃ શુદ્ધશક્તિસ્તુ પાર્વતી ।

આત્માઽઽનન્દો વૃષો જ્ઞેયઃ સ્વયંભૂર્ભગવાન્ હરઃ ॥ ૧૬૮

॥

આત્માને જ શંકર કહેલ છે. શુદ્ધશક્તિ તો પાર્વતી છે. આત્માનંદ વૃષભ જાણવો. સ્વયંભૂ ભગવાન હર છે. (૧૬૮)

આત્મૈવ શ્રીહરિર્બોદ્ધવ્યો રાધા તુ શુદ્ધચેતના ।

રામ આત્મૈવ સીતાઽસ્તિ શુદ્ધવૃત્તિશ્ચિદાત્મિકા ॥૧૬૯॥

આત્મા જ શ્રીહરિ જાણવો અને શુદ્ધચેતના તો રાધા છે. આત્મા જ રામ અને ચિદાત્મિકા શુદ્ધવૃત્તિ સીતા છે. (૧૬૯)

અલ્લા ખુદાઽસ્તિ સદ્બ્રહ્મ નિરાકારં નિરઞ્જનમ્ ।

કરીમ્ રહીમ્ ચિદાનન્દવીર્યાત્મા સર્વશક્તિમાન્ ॥૧૭૦॥

નિરાકાર, નિરંજન, સદ્બ્રહ્મ, અલ્લા, ખુદા અને સર્વશક્તિમાન ચિદાનંદવીર્યવાળો આત્મા જ કરીમ રહીમ છે. (૧૭૦)

આત્મનઃ શક્તયઃ સર્વા એવ દેવ્યઃ સદાઽઽન્તરાઃ ।

બાહ્યતઃ પ્રકૃતેર્દેવ્યો સન્ત્યૌદયિકશક્તિતઃ ॥ ૧૭૧ ॥

આત્માની સર્વ શક્તિઓ જ સદા આંતરિક દેવીઓ છે. ઔદયિક શક્તિથી બાહ્યપણે પ્રકૃતિની દેવીઓ છે. (૧૭૧)

રજોગુણસમષ્ટ્યાઽસ્તિ બાહ્યબ્રહ્માંઽગિનાં ગણઃ ।

બાહ્યો હરોઽસ્તિ જીવાનાં સંઘસ્તમઃસમષ્ટિતઃ ॥ ૧૭૨ ॥

રજોગુણની સમષ્ટિથી જીવોનો સમૂહ બાહ્ય બ્રહ્મ છે. તમો ગુણની સમષ્ટિથી જીવોનો સંઘ બાહ્ય હર છે. (૧૭૨)

સર્વસાત્ત્વિકજીવાનાં સંઘો વિષ્ણુર્હિ બાહ્યતઃ ।

સર્વવિશ્વસ્થજીવાનાં ત્રિદેવત્વં હિ કલ્પનાત્ ॥ ૧૭૩ ॥

ખરેખર બધા સાત્ત્વિક જીવોનો સંઘ બાહ્ય રીતે વિષ્ણુ છે. આમ ખરેખર આખા વિશ્વમાં રહેલા જીવોનું ત્રિદેવત્વ કલ્પનાથી છે. (૧૭૩)

બૌદ્ધા બુદ્ધમિતિ પ્રાહુઃ શિવં શૈવાશ્ચ વૈષ્ણવાઃ ॥

હરિં પ્રાહુસ્તથા રામમાત્માનં ભિન્નલક્ષણૈઃ ॥ ૧૭૪ ॥

આત્માને ભિન્ન લક્ષણો વડે બૌદ્ધો ‘બુદ્ધ’ કહે છે. શૈવો ‘શિવ’ અને વૈષ્ણવો ‘હરિ’ તથા ‘રામ’ કહે છે. (૧૭૪)

આત્મના જ્ઞાયતે દેવો હ્યસંખ્યનામપર્યવૈઃ ।

અન્યઃ કોઽપિ ન જાનાતિ સ્વાઽઽત્માનમન્તરા પ્રભુમ્ ॥૧૭૫॥

ખરેખર અસંખ્ય નામો અને પર્યાયોથી આત્મા વડે દેવ જણાય છે. પોતાના આત્મા સિવાય બીજો કોઈ પણ પ્રભુને જાણી શકતો નથી. (૧૭૫)

સત્યાઽઽત્મનિ જગત્સર્વ ભાસતે નાઽન્યથા કદા ।

યજ્ઞાનં તન્નિજાઽઽત્મૈવ જ્ઞાનાઽઽત્મા ભાષિતઃ શ્રુતે ॥૧૭૬॥

જ્યારે આત્મા હોય, ત્યારે આખું જગત ભાસે છે, અન્યથા કોઈ સમયે નહીં. જે જ્ઞાન છે, તે પોતાનો આત્મા જ છે, માટે શ્રુતમાં તેને જ્ઞાનાત્મા કહ્યો છે. (૧૭૬)

દર્શનજ્ઞાનચારિત્રમનન્તશક્તિસંયુતમ્ ।

દેહસ્થં નિત્યમાઽઽત્માનં મૂઢા જાનન્તિ નો સ્વયમ્ ॥ ૧૭૭॥

દર્શન, જ્ઞાન અને ચારિત્રવાળા તથા અનંત શક્તિથી સંયુક્ત, દેહમાં રહેલા નિત્ય એવા આત્માને મૂઢ લોકો સ્વયં જાણતા નથી. (૧૭૭)

સ્વાઽન્યપ્રકાશકં જ્ઞાનં પ્રત્યક્ષં વેદ્યતે હૃદિ ।

તદ્વિજ્ઞાનમયઃ સ્વાઽઽત્મા સ્વેનાઽનુભૂયતે સ્વયમ્ ॥૧૭૮॥

સ્વ અને પરને પ્રકાશિત કરનારું જ્ઞાન હૃદયમાં પ્રત્યક્ષ વેદ્ય છે. તેથી વિજ્ઞાનમય પોતાનો આત્મા જ સ્વયં પોતાના વડે અનુભવાય છે. (૧૭૮)

નયભક્ષ્યપ્રમાણૈશ્ચ યદાઽઽત્મા જ્ઞાયતે હૃદિ ।

તદા પ્રકાશતે જ્ઞાનં સમ્યક્છૂદ્ધાનપૂર્વકમ્ ॥ ૧૭૯ ॥

જ્યારે નય, ભંગ અને પ્રમાણો વડે આત્મા હૃદયમાં જણાય છે, ત્યારે સમ્યગ્દર્શન પૂર્વક જ્ઞાન પ્રકાશે છે. (૧૭૯)

સર્વધર્માદિશાસ્ત્રાણાં નયૈઃ સાપેક્ષવેદિનામ્ ।

સમ્યગ્દૃષ્ટિમનુષ્યાણાં જ્ઞાનં સમ્યક્તયા ભવેત્ ॥ ૧૮૦ ॥

સર્વ ધર્મો વગેરેના શાસ્ત્રોને નયોથી સાપેક્ષ રીતે જાણનારા સમ્યગ્દૃષ્ટિ મનુષ્યોને સમ્યક્પણાથી જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે. (૧૮૦)

સમ્યગ્દષ્ટિજુષાં સર્વ મિથ્યાશાસ્ત્રમપિ સ્વતઃ ।

સમ્યજ્ઞાનતયા ભાતિ સમ્યગ્દષ્ટિ પ્રતાપતઃ ॥ ૧૮૧ ॥

સમ્યગ્દષ્ટિવાળાઓને બધાં મિથ્યાશાસ્ત્રો પણ સમ્યગ્દષ્ટિના પ્રતાપે
આપોઆપ સમ્યજ્ઞાનરૂપ જણાય છે. (૧૮૧)

મિથ્યાદષ્ટિજુષાં સમ્યક્છાસ્ત્રં તદ્યપિ મોહતઃ ।

મિથ્યારૂપતયા ભાતિ મિથ્યાદષ્ટિપ્રતાપતઃ ॥ ૧૮૨ ॥

મિથ્યાદષ્ટિવાળાઓને સમ્યક્શાસ્ત્ર પણ મિથ્યાદષ્ટિના પ્રતાપે
અજ્ઞાનને લીધે મિથ્યાત્વરૂપ ભાસે છે. (૧૮૨)

દેહાદિવાસનાં મિથ્યાશાસ્ત્રાદિમોહવાસનામ્ ।

ત્યજન્તિ જ્ઞાનિનશ્ચૈવં દર્શનમોહવાસનામ્ ॥ ૧૮૩ ॥

આ રીતે વિચારીને જ્ઞાનીઓ દેહ વગેરેની વાસનાને, મિથ્યાશાસ્ત્ર
આદિથી ઉત્પન્ન થયેલી મોહવાસનાને અને દર્શનમોહની વાસનાને છોડી
દે છે. (૧૮૩)

સાત્ત્વિકજ્ઞાનચારિત્રગુણેભ્ય આત્મસદ્ગુણાઃ ।

ભિન્ના આત્મવિશુદ્ધ્યર્થં હેતુભૂતાશ્ચ ધર્મિણામ્ ॥ ૧૮૪ ॥

ધર્મિષ્ઠોના આત્માની વિશુદ્ધિ માટે હેતુભૂત આત્મસદ્ગુણો સાત્ત્વિક
જ્ઞાન અને ચારિત્રરૂપ ગુણોથી ભિન્ન છે. (૧૮૪)

જ્ઞાનદર્શનચારિત્રવીર્યાદ્યા આત્મસદ્ગુણાઃ ।

ભક્તિદાનદયાદ્યા યે જ્ઞાતવ્યાઃ સાત્ત્વિકા ગુણાઃ ॥ ૧૮૫ ॥

જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, વીર્ય ઇત્યાદિ આત્માના સદ્ગુણો છે અને
જે ભક્તિ, દાન, દયા આદિ છે, તે સાત્ત્વિક ગુણો જાણવા. (૧૮૫)

સાત્ત્વિકાચારધર્મેષુ સાત્ત્વિક સદ્ગુણેષ્વપિ ।

આત્મબુદ્ધિં ન સંદ્વયાજ્ઞાની શુદ્ધોપયોગવાન્ ॥ ૧૮૬ ॥

શુદ્ધોપયોગવાળા જ્ઞાનીએ સાત્ત્વિક આચારયુક્ત ધર્મોમાં તેમજ સાત્ત્વિક સદ્ગુણોમાં પણ આત્મબુદ્ધિ ધારણ કરવી ન જોઈએ. (૧૮૬)

સત્ત્વરજસ્તમોવૃત્ત્યા ભિન્ન આત્માઽસ્તિ વસ્તુતઃ ।

જ્ઞાત્વૈવમાઽઽત્મનઃ શુદ્ધિં કુર્વન્તિ હ્યુપયોગિનઃ ॥ ૧૮૭ ॥

સત્ત્વ, રજસ્સુ તથા તમોવૃત્તિથી આત્મા વસ્તુતઃ ભિન્ન છે - એમ જાણીને ખરેખર શુદ્ધ સ્વાત્મામાં જ ઉપયોગવાળા આત્માની શુદ્ધિ કરે છે. (૧૮૭)

ગીતાર્થગુરુનિશ્રાં યે કૃત્વા બ્રહ્મોપયોગિનઃ ।

સ્વાધિકારેણ વર્તન્તે સ્યુર્મુક્તાઃ સ્વભાવતઃ ॥ ૧૮૮ ॥

ગીતાર્થ ગુરુની નિશ્રા ધારણ કરીને બ્રહ્મમાં ઉપયોગવાળા જેઓ પોતાના અધિકાર પ્રમાણે વર્તે છે, તેઓ સ્વભાવથી મુક્ત છે. (૧૮૮)

સ્વાઽઽત્માયત્તં મનઃ કૃત્વા શુદ્ધાઽઽત્માનં સ્મર સ્વયમ્ ।

આત્મન્યેવ સ્થિરીભૂય શુદ્ધબ્રહ્મ ભવિષ્યસિ ॥ ૧૮૯ ॥

મનને સ્વાત્માધીન કરીને તું સ્વયં શુદ્ધાત્માનું સ્મરણ કર, જેથી આત્મામાં જ સ્થિર થઈને તું શુદ્ધબ્રહ્મ થઈશ. (૧૮૯)

સતાં સદ્ગં તુ મા મુઞ્ચ વ્યક્તશુદ્ધોપયોગિનામ્ ।

સતાં સદ્ગાત્ પ્રભુર્વ્યક્તો દીપાદીપો ભવેદ્યથા ॥ ૧૯૦ ॥

તું પ્રકટ શુદ્ધોપયોગવાળા સત્પુરુષોના સંગને તો છોડતો નહીં, કારણ કે જેમ દીપકથી દીપક પ્રગટે છે, તેમ સત્પુરુષોના સંગથી પ્રભુ વ્યક્ત થાય છે. (૧૯૦)

एकं क्षणं भवेत् प्रीत्या यदा चेत् साधुसङ्गतिः ।

अनन्तभवपापानि नश्यन्ति ब्रह्मबोधतः ॥ १९१ ॥

જયારે પ્રીતિથી સાધુની સંગતિ જો એક ક્ષણ પણ થાય, તો બ્રહ્મબોધથી અનંત ભવોનાં પાપો નાશ પામે છે. (૧૯૧)

सतां सङ्गः सदा कार्यः सन्तः सेव्या विवेकतः ।

सेवा कार्या सतां प्रीत्या तेभ्य आत्मा प्रकाशते ॥ १९२ ॥

સત્પુરુષોનો સંગ સદા કરવો જોઈએ. વિવેકથી સંતોને સેવવા જોઈએ. પ્રીતિપૂર્વક સત્પુરુષોની સેવા કરવી જોઈએ, કારણ કે તેઓથી આત્મા પ્રકાશે છે. (૧૯૨)

साधवो बहुधा सन्ति नानाऽऽचारविचारिणः ।

तेषां सङ्गो विवेकेन कर्तव्य आत्मशुद्ध्यै ॥ १९३ ॥

વિવિધ પ્રકારના આચાર અને વિચારવાળા સાધુઓ અનેક પ્રકારના હોય છે. આત્માની શુદ્ધિને માટે વિવેકથી તેઓનો સંગ કરવો જોઈએ. (૧૯૩)

सुखं भोगेषु नो किञ्चित् स्वात्माऽस्ति सुखसागरः ।

स्वाऽऽत्मन्येव स्थिरीभूय सुखास्वादं करिष्यसि ॥ १९४ ॥

ભોગોમાં સહેજ પણ સુખ નથી. પોતાનો આત્મા જ સુખનો સાગર છે. પોતાના આત્મામાં જ સ્થિર થઈને તું સુખનો આસ્વાદ કરીશ. (૧૯૪)

सर्वदर्शनशास्त्रेभ्यः सत्यं गृहाण बुद्धितः ।

गृहाण सत्यं धर्मेभ्यो निन्दां मा कुरु धर्मिणाम् ॥ १९५ ॥

તું સર્વ દર્શન શાસ્ત્રોમાંથી બુદ્ધિ પૂર્વક સત્યને ગ્રહણ કર. બધા ધર્મોમાંથી પણ સત્યને ગ્રહણ કર અને ધર્મીઓની નિંદા કર મા. (૧૯૫)

આત્મોપયોગતો જીવ મા જીવ મોહવૃત્તિતઃ ।

સુખાદ્યર્થં જેડષુ ત્વં ગ્રાહ્યત્યાજ્યમર્તિં ત્યજ ॥ ૧૧૬ ॥

આત્મોપયોગથી જીવન જીવ. મોહવૃત્તિથી ન જીવ. સુખ વગેરે માટે તું જડ પદાર્થોમાં ગ્રાહ્ય અને ત્યાજ્યની બુદ્ધિને છોડી દે. (૧૮૬)

જીવનં સ્વાઽઽત્મભાવેન મૃત્યુર્હિં મોહભાવતઃ ।

મોહમૃત્યું પરિત્યજ્ય નિત્યં જીવ નિજાઽઽત્મનિ ॥૧૧૭॥

ખરેખર પોતાના આત્મભાવથી જીવન છે અને મોહભાવથી જ મૃત્યુ પ્રાપ્ત થાય છે. માટે મોહમય મૃત્યુનો પરિત્યાગ કરીને હમેશાં પોતાના આત્મામાં રહીને જ જીવ. (૧૮૭)

મોહભ્રાન્ત્યા ચિદાઽઽત્માનં સ્વાઽઽત્માનં નૈવ વિસ્મર ।

સ્વયં સ્વાઽઽત્મનિ વિજ્ઞાય સ્વસ્ય સ્મર્તાં સ્વયં ભવ ॥૧૧૮॥

મોહથી ઉત્પન્ન થયેલી ભ્રાંતિ વડે ચિદાત્મા એવા પોતાના આત્માને જ ભૂલ મા. પોતાના આત્મામાં પોતાને જાણીને તું પોતે પોતાનું સ્મરણ કરનાર થા. (૧૮૮)

શુદ્ધોપયોગતો જાગ્રદ્ ભવ ત્વં હિ પ્રતિક્ષણમ્ ।

જ્ઞાતે સર્વજડે કિં સ્યાદાત્માનં વિદ્ધિ બુદ્ધિતઃ ॥ ૧૧૯ ॥

તું ખરેખર પ્રતિક્ષણ શુદ્ધોપયોગથી જાગ્રત્ થા. બધા જડ પદાર્થોને જાણવાથી શું થાય ? તું બુદ્ધિથી આત્માને જાણ. (૧૮૯)

ગ્રાહ્યત્યાજ્યમનોવૃત્તિર્યાવન્મોહાત્ પ્રવર્તતે ।

તાવદાત્મનિ ચાઞ્ચલ્યં પૂર્ણસ્થૈર્યં ન જાયતે ॥ ૨૦૦ ॥

જ્યાં સુધી મોહથી ગ્રહણ કરવાની અને ત્યાગ કરવાની મનોવૃત્તિ પ્રવર્તે છે, ત્યાં સુધી આત્મામાં ચંચલતા રહે છે અને પૂર્ણ સ્થિરતા થતી નથી. (૨૦૦)

ગ્રાહ્યત્યાજ્યપ્રવૃત્તિસ્તુ યદા પ્રારબ્ધકર્મતઃ ।

સ્યાત્તદા સ્વાત્મનો મુક્તિર્જીવન્મુક્તમહાત્મનામ્ ॥૨૦૧॥

જયારે ગ્રહણ કરવાની કે ત્યાગ કરવાની પ્રવૃત્તિ તો પ્રારબ્ધકર્મથી થાય, ત્યારે જીવનમુક્ત મહાત્માઓના પોતાના આત્માની મુક્તિ થાય છે. (૨૦૧)

પ્રારબ્ધાદન્તરા મોહં શાતાશાતાપ્રવૃત્તયઃ ।

સુખં દુઃખં ચ જાયેત યોગ્યકર્મવ્યવસ્થિતિઃ ॥ ૨૦૨ ॥

પ્રારબ્ધ વિના મોહ, શાતા અને અશાતાની પ્રવૃત્તિઓ તેમ જ સુખ અને દુઃખ ઉત્પન્ન થાય છે, કારણકે તેને યોગ્ય કર્મની વ્યવસ્થા છે. (૨૦૨)

સમીભૂય પ્રવર્તસ્વ પ્રારબ્ધસર્વકર્મસુ ।

શુદ્ધોપયોગતઃ સાક્ષીભૂય કર્મ સમાચાર ॥ ૨૦૩ ॥

પ્રારબ્ધ સર્વ કર્મોમાં તું સમભાવવાળો થઈને પ્રવૃત્તિ કર અને શુદ્ધોપયોગથી સાક્ષી બનીને કર્મ કર. (૨૦૩)

કોટિકોટિમહોપાયૈર્ભોગાત્ સુખં ન લપ્સ્યસે ।

આત્મન્યેવ સુખં પૂર્ણ જ્ઞાત્વા તત્ર સ્થિરો ભવ ॥ ૨૦૪ ॥

કરોડો કરોડો મહાન ઉપાયો વડે પણ ભોગથી સુખ પ્રાપ્ત થશે નહીં. આત્મામાં જ પૂર્ણ સુખ છે - એમ જાણીને તું આત્મામાં સ્થિર થા. (૨૦૪)

ક્ષાયોપશમિક પ્રજ્ઞાધ્યાનચારિત્રયોગતઃ ।

અનુભૂતં પરબ્રહ્મ જ્ઞાનાનન્દં મયા મયિ ॥ ૨૦૫ ॥

ક્ષાયોપશમિક પ્રજ્ઞા, ધ્યાન અને ચારિત્રના યોગથી મારા વડે મારામાં જ્ઞાનાનંદરૂપ પરબ્રહ્મ અનુભવાયેલ છે. (૨૦૫)

નિજાઽઽત્મૈવ પરબ્રહ્મ વિજ્ઞાય સ્વાત્મસંસ્થિતઃ ।

શુદ્ધોપયોગતઃ સત્યાં ભાવય બ્રહ્મભાવનામ્ ॥ ૨૦૬ ॥

પોતાનો આત્મા જ પરબ્રહ્મ છે - એમ જાણીને પોતાના આત્મામાં રહેલો એવો તું શુદ્ધોપયોગથી સાચી બ્રહ્મભાવના ભાવ. (૨૦૬)

સ્થિરદીપકવદ્ધ્યાનમાત્મનઃ સ્યાદ્યદા તદા ।

આત્મા પ્રકાશતે સાક્ષાત્ સ્વસ્મિન્ સ્વાનુભવઃ સ્વતઃ ॥૨૦૭॥

જ્યારે સ્થિર દીપક જેવું આત્માનું ધ્યાન થાય , ત્યારે આત્મા સાક્ષાત્ પ્રકાશે છે અને પોતાનામાં પોતાની મેળે પોતાનો અનુભવ થાય છે. (૨૦૭)

બાહ્યતઃ કર્મ કુર્વન્ સન્નાત્માનં હૃદિ ચિન્તય ।

સ્વયં સ્વસ્મિન્ પરિણામી ભવ શુદ્ધાત્મભાવતઃ ॥૨૦૮॥

બહારથી કર્મ કરતો છતાં તું હૃદયમાં આત્માનું ચિન્તન કર તથા શુદ્ધ આત્મભાવથી પોતે પોતામાં પરિણમનાર થા. (૨૦૮)

બાહ્યદૃશ્યેષુ નૈવાઽસ્તિ કિઞ્ચિદપિ નિજાત્મનઃ ।

અતો બાહ્યેષુ નો કુર્યા મત્તદ્વૃત્તિં તુ મોહતઃ ॥ ૨૦૯ ॥

બાહ્ય દૃશ્ય પદાર્થોમાં પોતાના આત્માનું કંઈ પણ નથી, તેથી તું મોહથી 'મારું, તારું' એવી વૃત્તિ બાહ્ય પદાર્થોમાં ન કર. (૨૦૯)

જડપદાર્થવિજ્ઞાનં કૃત્વા સ્વાત્મોપયોગિનીમ્ ।

પ્રવૃત્તિમાચર ત્વં તામાત્મપ્રગતિહેતવે ॥ ૨૧૦ ॥

જડ પદાર્થોનું વિશિષ્ટ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરીને પોતાના આત્માને ઉપયોગી એવી તે પ્રવૃત્તિનું તું આત્માની પ્રગતિ માટે આચરણ કર. (૨૧૦)

પ્રતિબન્ધો ન સર્વત્ર સર્વકર્મસુ ધર્મિણામ્ ।

પ્રવૃત્તિષુ નિષેધેષુ નિર્બન્ધાઃ સાધવઃ સદા ॥ ૨૧૧ ॥

ધર્મીઓને બધાં કર્મોમાં દરેક સ્થળે પ્રતિબંધ નથી. પ્રવૃત્તિઓમાં અને નિવૃત્તિઓમાં સાધુઓ હંમેશાં બંધન વગરના હોય છે. (૨૧૧)

શુદ્ધોપયોગતઃ સન્તો મુક્તા ધાર્મિકબન્ધનૈઃ ।

તથાપિ બન્ધનાચારૈર્વર્તન્તે તે યથાતથમ્ ॥ ૨૧૨ ॥

શુદ્ધોપયોગને લીધે સત્પુરુષો ધાર્મિક બંધનોથી મુક્ત હોય છે, તો પણ તેઓ યથા યોગ્ય બંધનના આચારો વડે વર્તે છે. (૨૧૨)

વ્રતાચારેષુ નૈયત્યં નો ગુણાનાં નિજાત્મનઃ ।

વેષવ્રતક્રિયાદૈસ્તુ ભિન્ના આત્મગુણાઃ સદા ॥ ૨૧૩ ॥

વ્રતાચારોમાં પોતાના આત્માના ગુણોનું ચોક્કસપણું નથી. વેષ, વ્રત, ક્રિયા વગેરેથી આત્માના ગુણો સદા ભિન્ન છે. (૨૧૩)

એકાન્તેન નિમિત્તત્ત્વં નૈવ વેષક્રિયાદિષુ ।

આત્મનઃ શુદ્ધયે જ્ઞેયાશ્ચૈકાન્તાત્ સાત્ત્વિકા ગુણાઃ ॥ ૨૧૪ ॥

વેષ, ક્રિયા વગેરેમાં એકાન્તથી નિમિત્તપણું નથી જ. સાત્ત્વિક ગુણો એકાન્તથી આત્માની શુદ્ધિ માટે જાણવા. (૨૧૪)

સર્વનિમિત્તહેતૂનાં નિમિત્તત્ત્વમપેક્ષયા ।

સમ્યગ્દૃશાં ભવત્યેવ દ્રવ્યં ભાવસ્ય કારણમ્ ॥ ૨૧૫ ॥

સર્વ નિમિત્ત હેતુઓનું નિમિત્તપણું અપેક્ષાએ છે. સમ્યગ્દૃષ્ટિઓને દ્રવ્ય ભાવનું કારણ બને જ છે. (૨૧૫)

શુદ્ધોપયોગિનાં નૃણાં સર્વનિમિત્ત હેતવઃ ।

ગ્રાહ્યાસ્ત્યાજ્યાશ્ચ સાપેક્ષોપયોગત્વવિવેકતઃ ॥ ૨૧૬ ॥

શુદ્ધોપયોગવાળા મનુષ્યોને બધા નિમિત્ત હેતુઓ સાપેક્ષ ઉપયોગપણાના વિવેકથી ગ્રાહ્ય અને ત્યાજ્ય થાય છે. (૨૧૬)

ગ્રાહ્યાસ્તેऽપિ ચ હેયાઃ સ્યુર્હેયાઃ સ્યુર્ગ્રાહ્યરૂપિણઃ ।

દેશકાલદશાદૈશ્વ નિમિત્તાનાં ચ હેતુતા ॥ ૨૧૭ ॥

ગ્રાહ્ય હોય તે પણ હેય રૂપ થાય છે અને હેય હોય તે ગ્રાહ્યરૂપ થાય છે. દેશ, કાલ, દશા વગેરેથી નિમિત્તોનું હેતુપણું નક્કી થાય છે. (૨૧૭)

અતઃ સ્યાદ્વાદબોધેન ધર્મકર્મપ્રવૃત્તિષુ ।

શુદ્ધોપયોગિનો લોકો વર્તન્તે ચ યથાતથમ્ ॥ ૨૧૮ ॥

તેથી શુદ્ધોપયોગવાળા લોકો સ્યાદ્વાદના જ્ઞાનથી યોગ્ય રીતે ધર્મકાર્યમાં વર્તે છે. (૨૧૮)

શુદ્ધપ્રેમદયાદાનભક્તિસેવાપ્રવૃત્તિભિઃ ।

સાત્ત્વિકૈઃ સદ્ગુણૈઃ સન્તો વર્તન્તે ચ યથાતથમ્ ॥ ૨૧૯ ॥

શુદ્ધ પ્રેમ, દયા, દાન, ભક્તિ તથા સેવાની પ્રવૃત્તિઓથી અને સાત્ત્વિક સદ્ગુણો વડે સત્પુરુષો જેમ યોગ્ય હોય તેમ વર્તે છે. (૨૧૯)

અસંખ્યાતનિમિત્તાનાં હેતુતા સ્વોપયોગિનામ્ ।

એકૈક યોગતો જીવા અનન્તા મુક્તિસંશ્રિતાઃ ॥ ૨૨૦ ॥

પોતાના આત્મામાં ઉપયોગવાળાઓને અસંખ્યાત નિમિત્તોનું હેતુપણું હોય છે. એક એક યોગથી અનંતા જીવો મુક્તિ પામ્યા છે. (૨૨૦)

શુદ્ધોપયોગિનાં સર્વ વિશ્વમાત્મવિશુદ્ધયે ।

અસ્ત્રવા અપિ મુક્ત્યર્થ પરિણમન્તિ ભાવતઃ ॥ ૨૨૧ ॥

શુદ્ધોપયોગવાળાઓને આખું વિશ્વ આત્માની વિશુદ્ધિને માટે થાય છે. તેઓને આસ્રવો પણ ભાવથી મુક્તિને માટે પરિણમે છે. (૨૨૧)

ઉત્તરોત્તરહેતૂનાં હેયોપાદેયતા ભવેત્ ।

નૃણાં નાનાપ્રભેદત્વં હેતૂનાં ચ પરસ્પરમ્ ॥ ૨૨૨ ॥

મનુષ્યોના અને હેતુઓના પરસ્પર વિવિધ પ્રકારો હોવાથી ઉત્તરોત્તર હેતુઓની હેયતા તેમજ ઉપાદેયતા થાય છે. (૨૨૨)

શુદ્ધોપયોગિનાં યત્તત્ કર્તું યુજ્યેત વા ન તદ્ ।

અયોગ્યં યચ્ચ યોગ્યં તજ્જાનન્તિ તે વિવેકતઃ ॥ ૨૨૩ ॥

શુદ્ધોપયોગવાળાઓને જે કરવું ઘટે છે કે નહીં તે અને જે અયોગ્ય કે યોગ્ય છે, તે તેઓ વિવેકથી જાણે છે. (૨૨૩)

શુદ્ધોપયોગિનાં સર્વ સ્વાન્યોપકૃતિહેતવે ।

સ્વલ્પદોષમહાધર્મહિતવે ચ યથાતથમ્ ॥ ૨૨૪ ॥

શુદ્ધોપયોગવાળાઓનું બધું સ્વ-પરના ઉપકારને માટે હોય છે અને તે સાચી રીતે સ્વલ્પ દોષ અને મહાધર્મને માટે થાય છે. (૨૨૪)

જ્ઞાનાનન્દમયં પૂર્ણમાત્માનં હૃદિ ચિન્તય ।

સ્વાભાવિકવિવેકસ્તુ તતઃ સંજાયતે સ્વયમ્ ॥ ૨૨૫ ॥

જ્ઞાનાનંદથી યુક્ત એવા પૂર્ણ આત્માનું તું હૃદયમાં ચિંતન કર. ત્યારપછી સ્વાભાવિક વિવેક તો આપોઆપ ઉત્પન્ન થાય છે. (૨૨૫)

ભાવનાયાઃ પ્રવાહસ્ય સન્તત્યા બલમાત્મનઃ ।

પ્રાદુર્ભવતિ નૂનં તત્પૂર્ણમૈશ્વર્યકારકમ્ ॥ ૨૨૬ ॥

ભાવનાના પ્રવાહની સંતતિથી આત્માનું બળ પ્રગટે છે. તે ખરેખર પૂર્ણ ઐશ્વર્યકારક છે. (૨૨૬)

ઔપશમિકભાવેન ક્ષાયોપશમિકત્વતઃ ।

ક્ષાયિકભાવસંજન્યા જ્ઞાનાદ્યા આત્મનો ગુણાઃ ॥૨૨૭॥

ઔપશમિકભાવથી, ક્ષાયોપશમિકપણથી અને ક્ષાયિકભાવથી ઉત્પન્ન થયેલા જ્ઞાન વગેરે આત્માના ગુણો છે. (૨૨૭)

ક્ષાયોપશમિકત્વેન સાત્ત્વિકાશ્ચાઽઽત્મસદ્ગુણાઃ ।

પ્રાદુર્ભવન્તિ ગીતાર્થા જ્ઞાનન્તિ સૂત્રબોધતઃ ॥ ૨૨૮ ॥

ક્ષાયોપશમિકપણથી સાત્ત્વિક એવા આત્મસદ્ગુણો પ્રગટે છે. ગીતાર્થો તે ગુણોને સૂત્રોના જ્ઞાનથી જાણે છે. (૨૨૮)

ક્ષયોપશમભાવીયજ્ઞાનાનન્દાદિસદ્ગુણાઃ ।

આત્મન્યેવ સમુદ્ભૂતા અનુભૂતાશ્ચ સાત્ત્વિકાઃ ॥ ૨૨૯ ॥

આત્મામાં જ ઉત્પન્ન થયેલા અને સાત્ત્વિક એવા ક્ષયોપશમભાવના જ્ઞાનાનંદ વગેરે સદ્ગુણો મારા વડે અનુભવાયા છે. (૨૨૯)

ક્ષયોપશમભાવસ્ય સ્થિરત્વં ન સદા ભવેત્ ।

ક્ષાયિકભાવમાસાદ્ય સ્થિરા આત્મગુણાઃ સદા ॥ ૨૩૦ ॥

ક્ષયોપશમભાવની સ્થિરતા સદા હોતી નથી. ક્ષાયિકભાવને પ્રાપ્ત કરીને આત્માના ગુણો સદા સ્થિર રહે છે. (૨૩૦)

મયા ક્ષાયિકભાવેન પ્રાપ્તા નો સ્વાત્મસદ્ગુણાઃ ।

અનુભવોઽદ્યપર્યન્તમેવં શાસ્ત્રાદિતસ્તથા ॥ ૨૩૧ ॥

મારા વડે ક્ષાયિકભાવથી પોતાના આત્માના સદ્ગુણો પ્રાપ્ત કરાયા નથી.
આજ સુધી અનુભવ એવો છે અને શાસ્ત્ર વગેરેથી પણ તેમ જ છે. (૨૩૧)

તથાપિ સ્વાત્મશુદ્ધયર્થ ક્ષયોપશમભાવતઃ ।

જ્ઞાનસંયમયોગાનામભ્યાસઃ ક્રિયતેઽધુના ॥ ૨૩૨ ॥

તો પણ પોતાના આત્માની શુદ્ધિને માટે ક્ષયોપશમભાવથી જ્ઞાન
અને સંયમના યોગોનો અભ્યાસ હમણાં મારા વડે કરાય છે. (૨૩૨)

શુદ્ધાત્મસ્મણાભ્યાસાજ્ઞાનધ્યાનોપયોગતઃ ।

ક્ષાયિકકેવલજ્ઞાનં પ્રાપ્સ્યેઽહં ભાવિ જન્મનિ ॥ ૨૩૩ ॥

શુદ્ધાત્મામાં રમણ કરવાના અભ્યાસથી તથા જ્ઞાન અને ધ્યાનમાં ઉપયોગ
રાખવાથી ભાવિ જન્મમાં હું ક્ષાયિક કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરીશ. (૨૩૩)

ક્ષયોપશમજન્યા યે ગુણાસ્તે ક્ષાયિકાન્પ્રતિ ।

આન્તરા હેતવો નૂનં વીર્યોત્સાહપ્રવાહતઃ ॥ ૨૩૪ ॥

જે ગુણો ક્ષયોપયોગથી ઉત્પન્ન થયેલા છે, તે ખરેખર વીર્ય અને
ઉત્સાહના પ્રવાહથી ક્ષાયિક ગુણો પ્રત્યે આંતરિક હેતુઓ છે. (૨૩૪)

ક્ષયોપશમ ભાવસ્ય સ્યુર્યે નિમિત્તહેતવઃ ।

આલમ્બ્યા હેતવસ્તેભ્યો જાયન્તે સ્વાત્મસદ્ગુણાઃ ॥૨૩૫॥

ક્ષયોપશમભાવના જે નિમિત્ત હેતુઓ અર્થાત્ કારણો છે, તે હેતુઓ
આલંબન લેવા યોગ્ય છે. તેનાથી પોતાના આત્માના સદ્ગુણો પ્રગટ
થાય છે. (૨૩૫)

શુદ્ધાત્મજીવનં લક્ષ્યં કૃત્વા જીવન્તિ પુદ્ગલૈઃ ।

આત્મજીવનલાભાર્થં જીવન્તિ તે વપુઃસ્થિતાઃ ॥ ૨૩૬ ॥

જેઓ શુદ્ધાત્મ જીવનને લક્ષ્ય કરીને પુદ્ગલો વડે જીવે છે, તેઓ શરીરમાં રહેલા હોવા છતાં પણ આત્મ જીવનના લાભને માટે જીવે છે. (૨૩૬)

શુદ્ધાઽઽત્મજીવનં લક્ષ્યં નાઽસ્તિ યેષાં હૃદિ સ્ફુટમ્ ।

જીવન્તોઽપિ ન જીવન્તિ પુદ્ગલૈર્જ્ઞાનમન્તરા ॥ ૨૩૭ ॥

જેઓનાં હૃદયમાં શુદ્ધાત્મ જીવનનું સ્પષ્ટ લક્ષ્ય નથી, તેઓ જ્ઞાન વિના પુદ્ગલો વડે જીવતાં હોવા છતાં પણ જીવતાં નથી. (૨૩૭)

જીવન્તોઽપિ મૃતાસ્તે સ્યુર્બ્રહ્મજીવનમન્તરા ।

શુદ્ધાત્મપ્રેમબોધાદૈઃ પ્રાણનાશેઽપિ જીવિનઃ ॥ ૨૩૮ ॥

બ્રહ્મમય જીવન વિના તેઓ જીવતાં હોવા છતાં પણ મરેલાં છે, અને બ્રહ્મમય જીવનવાળા પ્રાણોનો નાશ થવા છતાં પણ શુદ્ધાત્માનાં પ્રેમ, જ્ઞાન વગેરેથી જીવનારા છે. (૨૩૮)

સંકીર્ણદૃષ્ટિમન્તો યે દેશકાલાદ્યુપાધિભિઃ ।

પરબ્રહ્મ ન સંયાન્તિ જડવ્યામોહધારકાઃ ॥ ૨૩૯ ॥

જેઓ દેશ, કાલ ઇત્યાદિની ઉપાધિઓથી સંકીર્ણ દૃષ્ટિવાળા છે અને જડની આસક્તિને ધારણ કરનારા છે, તેઓ પરબ્રહ્મને પ્રાપ્ત કરતા નથી. (૨૩૯)

મત્તદ્બુદ્ધિં વિના સન્તો મત્તદ્વાવોપચારિણઃ ।

વ્યવહારાત્પ્રવર્તન્તે યથાયોગ્યસ્વકર્મસુ ॥ ૨૪૦ ॥

‘મારું અને તારું’ - એવી બુદ્ધિ વિના ‘મારું અને તારું’ - એવા ભાવનો ઉપચાર કરનારા સત્પરુષો યથા યોગ્ય રીતે પોતાનાં કાર્યોમાં પ્રવર્તે છે. (૨૪૦)

કષાયાણાં નિમિત્તેભ્યો યેષાં મોહો ન જાયતે ।

તેષાં મોહનિમિત્તાનાં સદ્ગેઽપિ નૈવ દોષતા ॥ ૨૪૧ ॥

કષાયોનાં નિમિત્તોથી જેઓને મોહ થતો નથી, તેઓને મોહનાં નિમિત્તોનો સંગ હોવા છતાં પણ દોષપણું હોતું જ નથી. (૨૪૧)

મોહનિમિત્તસંસ્થોઽપિ નિર્મોહી ચોપયોગતઃ ।

ઈદંજ્ઞાની ભવેન્મુક્તો ભોગ્યપિ ભોગવર્જિતઃ ॥ ૨૪૨ ॥

મોહનાં નિમિત્તોની વચ્ચે રહેલો હોવા છતાં પણ જે આત્માના ઉપયોગથી નિર્મોહી છે, તે ભોગી હોવા છતાં પણ ભોગવર્જિત છે અને આવો જ્ઞાની મુક્ત થાય છે. (૨૪૨)

સ્થૂલભદ્રાદિકલ્પાનામાત્મશુદ્ધોપયોગિનામ્ ।

સર્વદા સર્વથા બ્રહ્મ પૂર્ણ હૃદિ પ્રકાશતે ॥ ૨૪૩ ॥

સ્થૂલભદ્રાદિ જેવા આત્મશુદ્ધોપયોગવાળાઓનાં હૃદયમાં સર્વ પ્રકારે હંમેશાં પૂર્ણ બ્રહ્મ પ્રકાશ છે. (૨૪૩)

કામરસો ન ભોગેષુ યસ્ય બ્રહ્મરસોદ્ભવઃ ।

કામોત્પાદકસદ્ગેઽપિ તસ્ય નિષ્કામકારણમ્ ॥ ૨૪૪ ॥

જેને ભોગોમાં કામરસ નથી અને બ્રહ્મરસ ઉત્પન્ન થયેલો છે, તેને કામ ઉત્પન્ન કરે એવો સંગ પણ નિષ્કામનું અર્થાત્ કામ મુક્ત થવાનું કારણ થાય છે. (૨૪૪)

અનુભૂય નિજાઽઽત્માનં પૂર્ણાનન્દમયં પ્રભુમ્ ।

બહિસ્તશ્ચ સર્વત્ર પૂર્ણાનન્દમયો ભવ ॥ ૨૪૫ ॥

પૂર્ણ આનંદમય પ્રભુ એવા પોતાના આત્માને અનુભવીને તું બહાર અને અંદર સર્વત્ર પૂર્ણ આનંદમય થા. (૨૪૫)

શબ્દરૂપરસસ્પર્શગન્ધેષુ સામ્યભાવતઃ ।

પ્રારબ્ધેન પ્રવૃત્તિઃ સ્યાત્તદા બ્રહ્મરસોદ્ભવઃ ॥ ૨૪૬ ॥

જ્યારે સામ્યભાવથી શબ્દ, રૂપ, રસ, સ્પર્શ અને ગંધમાં પ્રારબ્ધથી પ્રવૃત્તિ થાય, ત્યારે બ્રહ્મરસનો ઉદ્ભવ થાય છે. (૨૪૬)

ક્ષયોપશમભાવે તુ સ્વાત્માનન્દઃ પ્રજાયતે ।

વેદનીયવિપાકેન સુખં દુઃખં ચ વર્તતે ॥ ૨૪૭ ॥

ક્ષયોપશમભાવમાં તો પોતાના આત્માનો આનંદ ઉત્પન્ન થાય છે અને વેદનીય કર્મના વિપાકથી સુખ તથા દુઃખ થાય છે. (૨૪૭)

કેવલિનાં સુખં દુઃખં વેદનીયવિપાકતઃ ।

પૂર્ણાનન્દે સમુત્પન્ને સતિ તર્હ્યપિ જાયતે ॥ ૨૪૮ ॥

પૂર્ણ આનંદ ઉત્પન્ન થયે છે તે પણ કેવલજ્ઞાનીઓને તે સમયે વેદનીય કર્મના વિપાકથી સુખ દુઃખ ઊપજે છે. (૨૪૮)

ક્ષયોપશમભાવીયજ્ઞાનધ્યાનોપયોગતઃ ।

આત્માનન્દસ્તથા દુઃખં સુખં ચ વેદ્યતે મયા ॥ ૨૪૯ ॥

ક્ષયોપશમભાવનાં જ્ઞાન-ધ્યાનના ઉપયોગથી મારા વડે આત્માનો આનંદ તથા સુખ અને દુઃખ વેદાય છે. (૨૪૯)

સાતાસાતોદયાચ્છર્મ દુઃખં ચાઽઽત્મોપયોગિનામ્ ।

આત્માનન્દરસાસ્વાદશ્ચૈવં સ્વાનુભવો હૃદિ ॥ ૨૫૦ ॥

આત્મોપયોગવાળાઓને શાતા અને અશાતાના ઉદયથી સુખ અને દુઃખ તથા આત્માના આનંદનો રસાસ્વાદ પ્રાપ્ત થાય છે. હૃદયમાં એવો પોતાનો અનુભવ છે. (૨૫૦)

સાતોદયે સમુત્પન્ને સુખે ચાઽઽત્મોપયૌર્ગિનામ્ ।

બાહ્યસુખે ન રાગઃ સ્યાદ્ બ્રહ્માનન્દસ્ય ભોગતઃ ॥ ૨૫૧ ॥

આત્મોપયોગવાળાઓને જ્યારે શાતાના ઉદયથી સુખ ઉત્પન્ન થાય છે, ત્યારે બ્રહ્માનંદના ભોગથી બાહ્યસુખમાં રાગ થતો નથી. (૨૫૧)

પૂર્ણબ્રહ્માનિમગ્નોઽસ્મિ પૂર્ણબ્રહ્મસ્વરૂપતઃ ।

પુદ્ગલૈઃ પુદ્ગલાસ્તૃપ્તિં યાન્તિ સ્વાત્મા નિજાત્મના ॥ ૨૫૨ ॥

પૂર્ણબ્રહ્મ સ્વરૂપથી હું પૂર્ણબ્રહ્મમાં નિમગ્ન છું. પુદ્ગલો પુદ્ગલોથી તૃપ્તિને પામે છે. પોતાનો આત્મા પોતાના આત્મા વડે તૃપ્તિ પામે છે. (૨૫૨)

આત્મનઃ સત્યતૃપ્તિસ્તુ સ્વાત્માનન્દેન જાયતે ।

આત્માનન્દરસાવાપ્તેઃ પુદ્ગલેચ્છા વિનશ્યતિ ॥ ૨૫૩ ॥

આત્માની સાચી તૃપ્તિ તો પોતાના આત્માના આનંદથી ઉત્પન્ન થાય છે. આત્માનંદરૂપી રસની પ્રાપ્તિથી પુદ્ગલની ઈચ્છા નાશ પામે છે. (૨૫૩)

ક્ષયોપશમભાવીયજ્ઞાનચારિત્રયોગતઃ ।

આત્મન્યેવ સુખામ્ભોધિઃ સ્વયં સ્વેનાઽનુભૂયતે ॥ ૨૫૪ ॥

ક્ષયોપશમભાવનાં જ્ઞાન અને ચારિત્રના યોગથી આત્મામાં જ સ્વયં સુખનો સમુદ્ર પોતાના વડે અનુભવાય છે. (૨૫૪)

ક્ષણિકં હૃદિ વિજ્ઞાય સર્વં વૈષયિકં સુખમ્ ।

આત્માનન્દસ્ય ભોગાર્થમાત્મન્યેવ સ્થિરોભવ ॥ ૨૫૫ ॥

વિષય સંબંધી સર્વ સુખને હૃદયમાં ક્ષણિક જાણીને આત્માનંદના ભોગને માટે તું આત્મામાં જ સ્થિર થા. (૨૫૫)

અનન્તગુણપર્યાયશક્તિરૂપં સનાતનમ્ ।

દેહસ્થં તં વિજાનિયા દેહાધ્યાસં ભૃશં ત્યજ ॥ ૨૫૬ ॥

દેહમાં રહેલા અનંત ગુણ અને પર્યાયવાળા શક્તિરૂપ સનાતન એવા આત્માને જાણ. દેહાધ્યાસને અત્યન્ત તજ દે. (૨૫૬)

મા મુહ્ય જડભોગેષુ કિઞ્ચિચ્ચાડપિ તતઃ સુખમ્ ।

ન સ્યાત્પરન્તુ દુઃખનાં પ્રાપ્તિઃ પશ્ચાત્સમુદ્ભવેત્ ॥ ૨૫૭ ॥

તું જડ પદાર્થોના ભોગમાં મોહ કર મા. તેનાથી કંઈ પણ સુખ થતું નથી, પરન્તુ પાછળથી દુઃખોની પ્રાપ્તિ ઉદ્ભવે છે. (૨૫૭)

ભોગાદ્રોગાદિદુઃખાનાં પારમ્પર્યં પ્રજાયતે ।

ભોગે રોગભયોત્પાદો દેહનાશોઽત્પસૌખ્યતા ॥ ૨૫૮ ॥

ભોગથી રોગ વગેરે દુઃખોની પરંપરા જન્મે છે. ભોગમાં રોગના ભયનો ઉત્પાદ છે, દેહનો નાશ છે અને અલ્પ સુખપણું છે. (૨૫૮)

જાયતે ચ મહાદુઃખં વિશ્રાન્તિરપિ નોદ્ભવેત્ ।

ભોગજન્યસુખં દુઃખમેવ જાનીહિ નિશ્ચયાત્ ॥ ૨૫૯ ॥

ભોગથી મહાન દુઃખ જન્મે છે અને વિશ્રાંતિ પણ ઉત્પન્ન થતી નથી. ભોગથી જન્મેલું સુખ દુઃખ જ છે - એમ તું નિશ્ચયથી જાણ. (૨૫૯)

ભુક્તા અનાદિતો ભોગાઃ પ્રત્યુત દુઃખદાઃ સદા ।

જ્ઞાત્વૈવં કામભોગાસ્ત્વં ત્યજાઽઽત્મસુખનિશ્ચયાત્ ॥ ૨૬૦ ॥

ભોગો અનાદિથી ભોગવ્યા પરંતુ તે ઊલટા હંમેશાં દુઃખદાયક થયા - એમ જાણીને તું આત્માના સુખના નિશ્ચયથી કામ ભોગોને ત્યજ દે. (૨૬૦)

जन्ममृत्युजरादुःखं व्याधिदुःखं पुनर्भृशम् ।

आधिजं सर्वसम्बन्धजन्यं दुःखमुपाधिकम् ॥ २६१ ॥

સંસારમાં જન્મ, મૃત્યુ અને જરાનું દુઃખ છે. વળી વ્યાધિનું દુઃખ ઘણું છે. આધિથી ઉત્પન્ન થયેલું દુઃખ છે અને સર્વ સંબંધોથી જન્મેલું ઉપાધિ જન્ય દુઃખ પણ છે. (૨૬૧)

नाऽस्ति शर्म च पुत्राद्यैर्लक्ष्मीदारादिभिर्न च ।

यशोविद्यादिभिर्नाऽस्ति किञ्चित् बाह्यवस्तुभिः ॥ २६२ ॥

પુત્ર વગેરેથી સુખ નથી. લક્ષ્મી, સ્ત્રી ઈત્યાદિ થકી પણ સુખ નથી. યશ, વિદ્યા વગેરેથી તથા બાહ્યવસ્તુઓથી સહેજ પણ સુખ નથી. (૨૬૨)

मैथुनेन सुखं नाऽस्ति प्रत्युत दुःखकृद्भवेत् ।

मनोवाक्काययोगेन ब्रह्माराधनतः सुखम् ॥ २६३ ॥

મૈથુનથી સુખ નથી, ઊલટું તે દુઃખકર થાય છે. મન, વચન અને કાયાના યોગથી બ્રહ્મની આરાધના કરવાથી સુખ પ્રાપ્ત થાય છે. (૨૬૩)

भ्रमतां बाह्यसौख्यार्थं सर्वत्र चक्रवर्तिनाम् ।

मिलिता सत्यशान्तिर्नो सत्यशान्तिर्निजात्मनि ॥ २६४ ॥

બાહ્ય સુખને માટે સર્વત્ર ભ્રમતા ચક્રવર્તીઓને સાચી શાંતિ મળી નથી. સાચી શાંતિ પોતાના આત્મામાં છે. (૨૬૪)

वैषयिकस्य शर्माशासागरोऽस्ति भयङ्करः ।

तत्पારं कोऽपि न प्राप्तः पारं यास्यसि नो ध्रुवम् ॥ २६५ ॥

વિષય સંબંધી સુખની આશાનો સાગર ભયંકર છે. તેનો પાર કોઈપણ પામ્યો નથી. નિશ્ચિત તું પણ તેનો પાર પામીશ નહીં. (૨૬૫)

जडानन्दाप्तये यद्यत् कल्प्यते तत्तु दुःखकृत् ।

जायतेऽनुभवं प्राप्य तत्र किं परिमुह्यसि ॥ २६६ ॥

જડ પદાર્થોમાંથી આનંદની પ્રાપ્તિ માટે જે જે કરાય છે, તે તે દુઃખ કરનાર થાય છે, એવો અનુભવ પ્રાપ્ત કરીને તું શા માટે તેમાં મોહ પામે છે ? (૨૬૬)

यशः सन्मानकीर्त्यर्थं नामरूपप्रमोहतः ।

कृतं यत्तत्र शान्त्यर्थं स्यात्प्रत्युत च दुःखकृत् ॥ २६७ ॥

નામ અને રુપના મોહથી યશ, સન્માન અને કીર્તિને માટે જે કર્યું, તે શાંતિને માટે થતું નથી અને ઊલટું તે દુઃખકર થાય છે. (૨૬૭)

बाह्यानन्दाय यद्यच्च क्रियते तत्तु दुःखकृत् ।

जायते मोहिनां नृणां न च ब्रह्मसुखैषिणाम् ॥ २६८ ॥

બાહ્ય આનંદને માટે જે જે કરાય છે, તે તે મોહવાળા મનુષ્યોને દુઃખકર થાય છે અને બ્રહ્મ સુખના ઈચ્છનારાઓને તેમ થતું નથી. (૨૬૮)

कोटिकोटीमहोपायैर्नित्यानन्दो न बाह्यतः ।

आत्मन्येव सुखं सत्यं बाह्ये त्वं मा परिभ्रमः ॥ २६९ ॥

કોટિ કોટિ મહાન ઉપાયોથી પણ નિત્યાનંદ બહારથી પ્રાપ્ત થતો નથી. આત્મામાં જ સાચું સુખ છે, માટે તું બહાર પરિભ્રમણ કર મા. (૨૬૯)

विद्यया न सुखं सत्यं न च शान्तिरविद्यया ।

शास्त्रेभ्यो न सुखं शान्तिर्विवादाच्च न जायते ॥ २७० ॥

સાચું સુખ લૌકિક વિદ્યાથી નથી. અવિદ્યાથી પણ શાંતિ નથી. શાસ્ત્રોથી સુખ નથી અને વિવાદથી શાંતિ થતી નથી. (૨૭૦)

સત્ત્વરજસ્તમોજન્યં સુખં તુ નૈવ તાત્ત્વિકમ્ ।

સત્ત્વાદિપ્રકૃતેર્ભિન્નમાત્મસુખં પ્રવેદય ॥ ૨૭૧ ॥

સત્ત્વ, રજસ અને તમસથી ઉત્પન્ન થયેલું સુખ તો તાત્ત્વિક નથી જ, માટે સત્ત્વ વગેરે પ્રકૃતિથી ભિન્ન એવા આત્મસુખને તું સારી રીતે જાણ. (૨૭૧)

શુભાશુભમનોવૃત્તિલયેનૈવ પ્રકાશયતે ।

નિર્વિકલ્પં સુખં સત્યમાત્મનઃ સ્વનુભૂયતે ॥ ૨૭૨ ॥

શુભ અને અશુભ મનોવૃત્તિના લયથી જ આત્માનું નિર્વિકલ્પ સાચું સુખ પ્રકાશિત કરાય છે અને તે સારી રીતે અનુભવાય છે. (૨૭૨)

અન્તર્બહિશ્ચ સર્વત્ર સુખમાત્મોપયોગિનામ્ ।

સર્વથા સર્વદા નિત્યમસ્તિ ભોગાપ્તિમન્તરા ॥ ૨૭૩ ॥

આત્મોપયોગવાળાઓને ભોગોની પ્રાપ્તિ વિના પણ અંદર અને બહાર સર્વત્ર, સર્વથા, સર્વદા નિત્ય સુખ હોય છે. (૨૭૩)

કામભોગાદિતો જાતં સુખં સ્વપ્નોપમં મતમ્ ।

તત્ર નો મુહ્યતિ જ્ઞાની શુદ્ધોપયોગશક્તિતઃ ॥ ૨૭૪ ॥

કામભોગ વગેરેથી ઉત્પન્ન થયેલું સુખ સ્વપ્ન જેવું મનાયું છે. જ્ઞાની શુદ્ધોપયોગની શક્તિથી તેમાં મોહ પામતો નથી. (૨૭૪)

કામ્યસ્પર્શેષુ મા મુહ્ય સ્ત્ર્યાદિરૂપેષુ મુહ્ય મા ।

જડત્વં સ્પર્શરૂપેષુ તેભ્યઃ શર્મ ન જાયતે ॥ ૨૭૫ ॥

તું ઈચ્છા કરવા યોગ્ય સ્પર્શોમાં મોહ પામ નહીં. સ્ત્રી વગેરેનાં રુપોમાં મોહ પામ નહીં. સ્પર્શો અને રુપોમાં જડપણું છે. તેમનાથી સુખ પેદા થતું નથી. (૨૭૫)

સુખત્વં ન જડેષ્વેવ તેભ્યઃ શર્મ કથં ભવેત્ ।

આત્મોપયોગતો જ્ઞાત્વા જ્ઞાની તત્ર ન મુહ્યતિ ॥ ૨૭૬ ॥

સુખપણું જડ પદાર્થોમાં નથી જ. તેમનાથી સુખ કેમ થાય ? એ પ્રમાણે આત્મોપયોગથી જાણીને જ્ઞાની જડ પદાર્થોમાં મોહ પામતો નથી. (૨૭૬)

આત્માયત્તં મનઃ સ્યાચ્ચેદિન્દ્રિયાણિ તથાઽઽત્મનઃ ।

વશ્યાનિ તર્હિ સાધૂનામત્રૈવ મુક્તિસિદ્ધયઃ ॥ ૨૭૭ ॥

જો આત્માને અધીન મન થાય તથા ઈન્દ્રિયો આત્માને વશ હોય, તો તે સમયે સાધુઓને અહીં જ મુક્તિની સિદ્ધિઓ અનુભવાય છે. (૨૭૭)

રાગદ્વેષવિનિર્મુક્તં સર્વસંકલ્પવર્જિતમ્ ।

આત્માયત્તં મનઃ સ્યાચ્ચેન્મુક્તિરાત્રાનુભૂયતે ॥ ૨૭૮ ॥

રાગ અને દ્વેષથી વિશેષે કરીને મુક્ત અને સર્વ સંકલ્પો વિનાનું મન જો આત્માને અધીન થાય તો મુક્તિ અહીં અનુભવાય છે. (૨૭૮)

અહં ત્વં તદ્વિનિર્મુક્તં લિઙ્ગાધ્યાસવિવર્જિતમ્ ।

મનઃ શુદ્ધોપયોગેન ભવેત્ તત્ર ન સંશયઃ ॥ ૨૭૯ ॥

મન શુદ્ધોપયોગથી ‘હું’, ‘તું’, અને ‘તે’થી વિશેષે કરીને મુક્ત થાય છે અને લિંગના અધ્યાસ વિનાનું બને છે - તેમાં સંશય નથી. (૨૭૯)

લોકસંજ્ઞાદિર્મુક્તા અવધૂતાઃ સુખૈષિણઃ ।

ઉન્મત્તા ઇવ સંસારે વર્તન્તે બ્રહ્મદર્શિનઃ ॥ ૨૮૦ ॥

લોક સંજ્ઞા વગેરેથી મુક્ત, બ્રહ્મ સુખને ઈચ્છનારા તથા બ્રહ્મને જાણનારા અવધૂતો સંસારમાં ઉન્મત્તોની જેમ વર્તે છે. (૨૮૦)

આત્મશર્મનિમગ્નાનાં વેષાચારમતાદિષુ ।

બન્ધનં નૈવ ચોન્મત્ત ઇવ સર્વત્ર વર્તનમ્ ॥ ૨૮૧ ॥

આત્માના સુખમાં મગ્ન થયેલાઓને વેષ, આચાર, મત વગેરેનું બંધન હોતું જ નથી અને તેઓનું વર્તન સર્વત્ર ઉન્મત્ત જેવું હોય છે. (૨૮૧)

કેષાંચિત્તુ ભવેદેવં નાનાશુદ્ધોપયોગિનામ્ ।

જાનાતિ જ્ઞાનિનં જ્ઞાની ગુપ્તં વ્યક્તસ્વબોધતઃ ॥ ૨૮૨ ॥

કેટલાક વિવિધ પ્રકારના શુદ્ધોપયોગવાળાઓને એ પ્રમાણે થાય છે કે, જ્ઞાની સ્પષ્ટ એવા પોતાના જ્ઞાનથી ગુપ્ત જ્ઞાનીને જાણે છે પણ સામાન્ય લોકો તેઓને ઓળખી શકતા નથી. (૨૮૨)

લોકાચારવિચારેણ વિરુદ્ધા ઇવ વર્તિનઃ ।

બ્રહ્મમગ્ના મહાસન્તો જ્ઞાયન્તે બ્રહ્મદર્શિભિઃ ॥ ૨૮૩ ॥

લોકોના આચાર અને વિચારથી વિરુદ્ધોની જેમ વર્તન કરનારા બ્રહ્મમગ્ન મહાસંતો બ્રહ્મને જાણનારાઓ વડે ઓળખી શકાય છે. (૨૮૩)

બાહ્યવેષાદિભિઃ સન્તો જ્ઞાયન્તે ન કદાચન ।

ઉન્મત્તા આત્મમગ્નાસ્તે જ્ઞાયન્તે ચ સ્વબોધતઃ ॥ ૨૮૪ ॥

સંતો ક્યારેય બાહ્ય વેષ વગેરેથી ઓળખાતા નથી. ઉન્મત્ત અને આત્મામાં મગ્ન એવા તેઓ પોતાના જ્ઞાનથી ઓળખાય છે. (૨૮૪)

આત્મોન્મત્તાવધૂતાનાં હૃદિ શુદ્ધેશ્વરો મહાન્ ।

આવિર્ભૂતોઽસ્તિ વિજ્ઞાય તેષાં ભક્તો સ્તો ભવ ॥ ૨૮૫ ॥

આત્મોન્મત્ત એવા અવધૂતોના હૃદયમાં મહાન શુદ્ધ ઈશ્વર આવિર્ભાવ પામેલો હોય છે, એમ જાણીને તું તેઓની ભક્તિમાં રત થા. (૨૮૫)

દ્વેષરાગાદિભિર્મુક્તાઃ શુદ્ધાત્માનો મહર્ષયઃ ।

વીતરાગા જિનાઃ શુદ્ધા ઈશ્વરા દેહસંસ્થિતાઃ ॥ ૨૮૬ ॥

રાગ-દ્વેષ વગેરેથી મુક્ત થયેલા શુદ્ધાત્મ મહર્ષિઓ દેહસ્થ વીતરાગ,
જિન અને શુદ્ધ ઈશ્વરો છે. (૨૮૬)

સત્ત્વપ્રકૃતિસંયુક્તા ઈશ્વરા બ્રહ્મરૂપિણઃ ।

એતૈઃ પ્રબોધિતો ધર્મો જૈનધર્મોઽસ્તિ શાશ્વતઃ ॥ ૨૮૭ ॥

સત્ત્વ પ્રકૃતિથી સંયુક્ત ઈશ્વરો બ્રહ્મરૂપવાળા છે. એમનાથી
પ્રબોધિત ધર્મ જૈનધર્મ છે, જે શાશ્વત સદા કાલ ટકનારો છે. (૨૮૭)

સર્વજ્ઞા વીતરાગા યે તૈર્હિ વિશ્વસ્થદેહિનામ્ ।

મુક્ત્યર્થ સ્થાપિતો ધર્મો જૈનધર્મઃ સ ઉચ્યતે ॥ ૨૮૮ ॥

જેઓ ખરેખર સર્વજ્ઞ વીતરાગ છે, તેઓ વડે સંસારમાં રહેલા
દહેધારી જીવોની મુક્તિને માટે સ્થપાયેલો ધર્મ, તે જૈનધર્મ કહેવાય છે.
(૨૮૮)

ત્યાગિનાં ચ ગૃહસ્થાનાં સ્વાધિકારાદ્ દ્વિધા શુભઃ ।

ગૃહસ્થૈસ્ત્યાગિભિઃ સેવ્યો જૈનધર્મઃ સ્વમુક્તયે ॥ ૨૮૯ ॥

ત્યાગીઓના અને ગૃહસ્થોના પોતાના અધિકારથી બે પ્રકારનો
શુભ જૈનધર્મ પોતાની મુક્તિને માટે ત્યાગીઓ વડે અને ગૃહસ્થો વડે
સેવવા યોગ્ય છે. (૨૮૯)

અન્યધર્મેષુ સત્યં યત્ સાપેક્ષનયબોધતઃ ।

તત્ સાપેક્ષતયા ગ્રાહ્યં ગીતાર્થગુરુનિશ્રયા ॥ ૨૯૦ ॥

અન્ય ધર્મોમાં જે સત્ય છે, તે સાપેક્ષ નયના જ્ઞાન વડે ગીતાર્થ
ગુરુની નિશ્રાથી સાપેક્ષ રીતે ગ્રહણ કરવા યોગ્ય છે. (૨૯૦)

શુદ્ધોપયોગિનાં સર્વ જગત્ સમ્યગ્દશાં સદા ।

આત્માનન્દસ્ય હેત્વર્થં સર્વ સમ્યક્તયા સ્થિતમ્ ॥ ૨૧૧ ॥

શુદ્ધોપયોગવાળા સમ્યગ્દષ્ટિઓને આખું જગત સદા આત્માનંદના હેતુ માટે છે. કારણકે સઘળું તેમને માટે સમ્યગ્પણે રહેલું છે. (૨૮૧)

નિશ્ચયાદ્ વ્યવહારાદ્યો જૈનધર્મો દ્વિધા સદા ।

વ્યવહારો ન મોક્તવ્યો નિશ્ચયદૃષ્ટિધારિભિઃ ॥ ૨૧૨ ॥

જૈનધર્મ, જે હંમેશાં નિશ્ચયથી અને વ્યવહારથી એમ બે પ્રકારનો છે. તેથી નિશ્ચયદૃષ્ટિને ધારણ કરનારાઓએ વ્યવહાર છોડવા યોગ્ય નથી. (૨૮૨)

વ્યવહારનયોચ્છેદાજ્જૈનધર્મક્ષયો ભવેત્ ।

સંઘતીર્થક્ષયશ્ચેતિ સર્વાર્હદ્ભિઃ પ્રભાષિતમ્ ॥ ૨૧૩ ॥

વ્યવહાર નયના ઉચ્છેદથી જૈનધર્મનો ક્ષય થાય છે. સંઘ અને તીર્થનો ક્ષય થાય છે - એમ સર્વ અરિહંતોએ કહ્યું છે. (૨૮૩)

શુદ્ધોપયોગલાભાર્થં વ્યવહારસ્ય હેતુતા ।

આત્મનો નિશ્ચયો ધર્મઃ શુદ્ધોપયોગ આત્મનિ ॥ ૨૧૪ ॥

શુદ્ધોપયોગના લાભને માટે વ્યવહારનું હેતુપણું છે. આત્માનો નિશ્ચય ધર્મ શુદ્ધોપયોગ આત્મામાં છે. (૨૮૪)

આત્મન્યેવાઽઽત્મનો ધર્મઃ શુદ્ધોપયોગ ઇષ્યતે ।

શુદ્ધોપયોગિનાં સર્વ વિશ્વમાનન્દહેતવે ॥ ૨૧૫ ॥

આત્મામાં જ રહેલા આત્માનો ધર્મ શુદ્ધોપયોગ કહેવાય છે.. શુદ્ધોપયોગવાળાઓને આખું વિશ્વ આનંદના હેતુ માટે થાય છે. (૨૮૫)

આત્માનન્દોપયોગાર્થં નિમિત્તં ચ જગદ્ભવેત્ ।

જ્ઞાને જ્ઞેયં જગત્સર્વં સુખાય સ્વોપયોગિનામ્ ॥ ૨૧૬ ॥

આત્માનંદમાં ઉપયોગને માટે જગત નિમિત્ત થાય છે. પોતાના આત્મામાં ઉપયોગવાળાઓને જ્ઞાનમાં જ્ઞેય એવું આખું જગત સુખને માટે થાય છે. (૨૮૬)

બાહ્યમહ્યાં સુખં નાઽસ્તિ તર્હ્યપિ શર્મહિતવે ।

જ્ઞાને જ્ઞેયતયા ભાતિ જ્ઞાનાત્સુખં નિજાત્મનિ ॥ ૨૧૭ ॥

બાહ્ય પૃથ્વીમાં સુખ નથી, તો પણ સુખના હેતુ માટે જ્ઞાનમાં જ્ઞેયપણાથી તે ભાસે છે. વસ્તુતઃ જ્ઞાનથી સુખ પોતાના આત્મામાં જ છે. (૨૮૭)

બાહ્યાન્તરં જગત્સર્વં શુદ્ધબ્રહ્મોપયોગિનામ્ ।

બહ્યાનન્દપ્રદં ભૂયાન્મૂઢાનાં દુઃખહેતવે ॥ ૨૧૮ ॥

શુદ્ધબ્રહ્મમાં ઉપયોગવાળાઓને બાહ્ય અને આંતર સર્વ જગત બ્રહ્મના આનંદને આપનારું થાય છે. મૂઢ લોકોને બાહ્ય અને આંતર સર્વ જગત દુઃખના હેતુ માટે થાય છે. (૨૮૮)

સર્વવિશ્વસ્થલોકાનાં ભક્તિરત્નાદિદાનતઃ ।

કર્તવ્યા સર્વસાધૂનાં યથાશક્તિ યદા તદા ॥ ૨૧૯ ॥

સર્વ વિશ્વના લોકોની અને સર્વ સાધુઓની ભક્તિ હંમેશા યથાશક્તિ અન્ન વગેરેના દાનથી કરવી જોઈએ. (૨૮૯)

આત્મશુદ્ધોપયોગાર્થં સેવાભક્તિપ્રસાધનમ્ ।

દયાદાનાદિભિઃ સેવા કર્તવ્યા દેહિનાં સદા ॥ ૩૦૦ ॥

આત્મ શુદ્ધોપયોગ માટે સેવા-ભક્તિ મુખ્ય સાધન છે, માટે હંમેશાં દયા, દાન વગેરેથી દેહધારીઓની સેવા કરવી જોઈએ. (૩૦૦)

આત્મોપયોગિનાં કિઞ્ચિત્ કર્તવ્યં નાઽવતિષ્ઠતે ।

મુક્ત્યર્થં ચ તથા કર્મ કુર્વન્તિ વ્યવહારતઃ ॥ ૩૦૧ ॥

આત્મોપયોગવાળાઓને મુક્તિ માટે કંઈ કરવાનું બાકી રહેતું નથી અને તેમ છતાં વ્યવહારથી તેઓ કર્મ કરે છે. (૩૦૧)

મનોવાક્કાયયોગાનામુપયોગં સુયોગિનઃ ।

ઉપકારાય કુર્વન્તિ શુદ્ધોપયોગજીવિનઃ ॥ ૩૦૨ ॥

શુદ્ધોપયોગથી જીવનારા સારા યોગીઓ મન, વચન અને કાયાના યોગોનો ઉપયોગ બીજાનું ભલું કરવા માટે કરે છે. (૩૦૨)

ઉપગ્રહોઽસ્તિ સર્વત્ર જીવાનાં ચ પરસ્પરમ્ ।

ઉપગ્રહપ્રવૃત્તિસ્તુ જીવન્મુક્તસયોગિનામ્ ॥ ૩૦૩ ॥

સર્વત્ર જીવોનો પરસ્પર ઉપગ્રહ - ઉપકાર પ્રવૃત્તિ હોય છે અને જીવન્મુક્ત સયોગીઓને તો ઉપગ્રહની પ્રવૃત્તિ હોય છે. (૩૦૩)

સત્કર્મ દેહપર્યન્તં કુર્વન્તિ વીતરાગિણઃ ।

અત આદેહમર્હન્તો વિશ્વજીવોપકારિણઃ ॥ ૩૦૪ ॥

વીતરાગીઓ દેહ હોય ત્યાં સુધી સત્કર્મ કરે છે. માટે શ્રી અરિહંતદેવો દેહ હોય ત્યાં સુધી સર્વ જીવો પર ઉપકાર કરનારા છે. (૩૦૪)

અર્હતાં માર્ગમાલમ્બ્ય સંપ્રતિ જ્ઞાનયોગિનઃ ।

યદ્યોગ્યં તત્પ્રકુર્વન્તિ કર્મ સ્વપરશર્મદમ્ ॥ ૩૦૫ ॥

અરિહંતોના માર્ગનું આલંબન લઈને હાલમાં જ્ઞાનયોગીઓ સ્વ અને પરને સુખ આપનારું જે યોગ્ય હોય, તે કર્મ કરે છે. (૩૦૫)

ધર્મજાતિક્રિયાવર્ણદેશભેદાદ્યુપાધિતઃ ।

નિર્મોહત્વં સમાશ્રિત્ય પ્રવર્તન્તે મુનીશ્વરાઃ ॥ ૩૦૬ ॥

ધર્મ, જાતિ, ક્રિયા, વર્ણ અને દેશના ભેદ વગેરેની ઉપાધિથી નિર્મોહીપણાનો આશ્રય કરીને મુનીશ્વરો પ્રવર્તે છે. (૩૦૬)

અન્ધશ્રદ્ધાત્વયાતાનાં વિરુદ્ધભિન્નધર્મિણામ્ ।

ઉપકારાય વર્તન્તે જૈનાઃ શુદ્ધોપયોગિનઃ ॥ ૩૦૭ ॥

શુદ્ધોપયોગવાળા જૈનો અંધશ્રદ્ધા પામેલા વિરુદ્ધ અને ભિન્ન ધર્મવાળાઓના ઉપકારને માટે વર્તે છે. (૩૦૭)

સ્વોપયોગેન ધર્મોઽસ્તિ બન્ધોઽસ્તિ મોહભાવતઃ ।

કર્મબન્ધઃ કષાયેણ મુક્તિઃ સામ્યેન દેહિનામ્ ॥ ૩૦૮ ॥

પોતાના આત્મામાં ઉપયોગથી ધર્મ થાય છે. મોહભાવથી બંધ થાય છે. દેહધારીઓને કષાયથી કર્મબંધ અને સામ્યથી મુક્તિ પ્રાપ્ત થાય છે. (૩૦૮)

રાગદ્વેષપરીણામ એવ સંસારકારણમ્ ।

રાગદ્વેષારિહન્તૃણાં મોક્ષ એવ કરસ્થિતઃ ॥ ૩૦૯ ॥

રાગ અને દ્વેષના પરિણામ જ સંસારનું કારણ છે. રાગ અને દ્વેષ રુપી શત્રુઓને હણનારાઓના જ હાથમાં મોક્ષ રહેલો છે. (૩૦૯)

આત્મશુદ્ધિર્ભવેન્નૈવ રાગદ્વેષક્ષયં વિના ।

ઈશ્વરઃ સ પરબ્રહ્મ રાગદ્વેષક્ષયઙ્કરઃ ॥ ૩૧૦ ॥

રાગ અને દ્વેષના ક્ષય વિના આત્માની શુદ્ધિ થતી જ નથી. રાગ અને દ્વેષનો ક્ષય કરનાર તે ઈશ્વર છે, પરબ્રહ્મ છે. (૩૧૦)

આત્મશુદ્ધોપયોગેન રાગદ્વેષારિસંક્ષયઃ ।

જીવઃ સ્વયં સ શુદ્ધાત્મા વીતરાગો જિનઃ શિવઃ ॥ ૩૧૧ ॥

આત્મશુદ્ધોપયોગથી રાગ અને દ્વેષરુપી શત્રુનો ક્ષય થાય છે. પછી તે શુદ્ધાત્મા જીવ સ્વયં વીતરાગ, જિન અને શિવ બને છે. (૩૧૧)

સર્વવિશ્વસ્વરૂપોઽસ્તિ સ્વાત્મા સ્વપરપર્યવૈઃ ।

પૂર્ણાનન્દમયં બ્રહ્મ સ્વાત્માનં પ્રેમતઃ સ્મર ॥ ૩૧૨ ॥

પોતાનો આત્મા સ્વ અને પર પર્યાયોથી સર્વ વિશ્વ સ્વરૂપ છે. પૂર્ણાનન્દમય બ્રહ્મ એવા પોતાના આત્માને તું પ્રેમથી યાદ કર. (૩૧૨)

આત્મનો દર્શનેનૈવ સર્વતીર્થાદિદર્શનમ્ ।

જાયતે સર્વતીર્થાનાં યાત્રા ચ ધર્મકર્મ વૈ ॥ ૩૧૩ ॥

આત્માના દર્શનથી જ બધાં તીર્થો વગેરેનાં દર્શન થાય છે અને ખરેખર બધાં તીર્થોની યાત્રા તથા ધર્મકાર્ય થાય છે. (૩૧૩)

આત્માઽહં વ્યાપકો ભિન્નઃ સર્વપુદ્ગલપર્યવૈઃ ।

મનોઽસંખ્યવિચારેભ્યઃ પૃથક્ શુદ્ધાત્મબ્રહ્મરાટ્ ॥ ૩૧૪ ॥

હું સર્વ પુદ્ગલ પર્યાયોથી ભિન્ન અને વ્યાપક એવો આત્મા છું. મનના અસંખ્ય વિચારોથી ભિન્ન શુદ્ધાત્મરૂપ બ્રહ્મરાજ છું. (૩૧૪)

મનોમતોદ્ભવૈર્ધર્મૈર્યોદ્ભવ્યં ન જનૈઃ સહ ।

મનોમતોદ્ભવદ્ધર્માધીના મોહમનીષિણઃ ॥ ૩૧૫ ॥

મનના મતોથી ઉદ્ભવેલા ધર્મોથી લોકો સાથે લડવું ન જોઈએ. મોહવાળા વિદ્વાનો મનના મતોથી ઉદ્ભવેલા ધર્મોને અધીન હોય છે. (૩૧૫)

રાગદ્વેષમયૈઃ સર્વૈર્મનોવૃત્ત્યુદ્ભવૈર્મતૈઃ ।

વ્યાપ્તં જગદતો જ્ઞાની સાપેક્ષદૃષ્ટિધારકઃ ॥ ૩૧૬ ॥

રાગ અને દ્વેષવાળી મનોવૃત્તિથી ઉદ્ભવેલા બધા મતોથી જગત વ્યાપ્ત છે. તેથી જ્ઞાની સાપેક્ષ દૃષ્ટિને ધારણ કરનારો હોય છે. (૩૧૬)

મનોમતૈર્વિભિન્નાઃ સ્યુરાત્મશુદ્ધોપયોગિનઃ ।

આત્મજ્ઞાનનયૈઃ સર્વૈર્મનોમતવિચારિણઃ ॥ ૩૧૭ ॥

આત્મશુદ્ધોપયોગવાળાઓ મનના સર્વ મતોથી વિભિન્ન હોય છે, છતાંપણ તેઓ આત્મજ્ઞાનના સર્વ નયો વડે મનના ભિન્ન ભિન્ન મતોનો વિચાર કરનારા હોય છે. (૩૧૭)

મનોમતોદ્ભવાઃ સર્વે ધર્માઃ સ્યુરાત્મવેદિનામ્ ।

સાપેક્ષદૃષ્ટિઃ સત્યધર્માય સામ્યયોગિનામ્ ॥ ૩૧૮ ॥

આત્માને જાણનારાઓના મનના મતોથી ઉત્પન્ન થયેલા બધા ધર્મો સામ્યયોગીઓને સાપેક્ષ દૃષ્ટિથી સાચા ધર્મને માટે થાય છે. (૩૧૮)

મનોમતવિભિન્નાનાં નૃણામસંખ્યધર્મિણામ્ ।

આત્મધર્મસ્ય લાભાર્થં દેયં સ્યાદ્વાદશિક્ષણમ્ ॥ ૩૧૯ ॥

મનના મતોથી ભિન્ન ભિન્ન એવા અસંખ્ય ધર્મોવાળા મનુષ્યોને આત્મધર્મના લાભને માટે સ્યાદ્વાદનું શિક્ષણ આપવું જોઈએ. (૩૧૯)

રાગદ્વેષક્ષયેનૈવ શુદ્ધજ્ઞાનં પ્રકાશતે ।

શુદ્ધાત્મજ્ઞાનતઃ સમ્યક્ સત્યતત્ત્વં પ્રકાશતે ॥ ૩૨૦ ॥

રાગ અને દ્વેષના ક્ષયથી જ શુદ્ધ જ્ઞાન પ્રકાશે છે અને શુદ્ધ એવા આત્મજ્ઞાનથી જ સાચું તત્ત્વ બરાબર પ્રકાશે છે. (૩૨૦)

અધ્યાત્મપરિભાષાયાં રાગદ્વેષમયં મનઃ ।

કથ્યતેઽધ્યાત્મસામાન્યજ્ઞાનિભિર્વ્યવહારતઃ ॥ ૩૨૧ ॥

અધ્યાત્મના સામાન્ય જ્ઞાનીઓ વડે અધ્યાત્મની પરિભાષામાં મન વ્યવહારથી રાગદ્વેષમય કહેવાય છે. (૩૨૧)

સર્વજ્ઞૈર્દ્રવ્યભાવાભ્યાં પ્રજ્ઞપ્તં દ્વિવિધં મનઃ ।

પૌદ્ગલિકં મનો દ્રવ્યં સંજ્ઞિનાં વર્તતે ધ્રુવમ્ ॥ ૩૨૨ ॥

સર્વજ્ઞોએ દ્રવ્ય અને ભાવથી મન બે પ્રકારનું કહ્યું છે. દ્રવ્ય મન પૌદ્ગલિક છે. તે સંજ્ઞી જીવોને અવશ્ય હોય છે. (૩૨૨)

મતિશ્રુતવિચારાણાં મનસ્ત્વં ભાવતઃ સ્મૃતમ્ ।

દ્વિવિધં તુ મનો જ્ઞેયં તત્ત્વજ્ઞાનવિવેકતઃ ॥ ૩૨૩ ॥

મતિજ્ઞાન અને શ્રુતજ્ઞાનના વિચારોનું મનપણું ભાવથી માન્યું છે. આ રીતે તત્ત્વજ્ઞાનના વિવેકથી તો મન બે પ્રકારનું જાણવું જોઈએ. (૩૨૩)

શુદ્ધપ્રેમપરીણામસામ્યજ્ઞાનસુભક્તિતઃ ।

સર્વદર્શનલોકાનાં મુક્તિરાત્મનિ નિશ્ચિતા ॥ ૩૨૪ ॥

શુદ્ધ પ્રેમના પરિણામ, સામ્યજ્ઞાન અને સારી ભક્તિથી સર્વ દર્શનના લોકોની મુક્તિ આત્મામાં નિશ્ચિત છે. (૩૨૪)

સર્વદેહસ્થજીવાનામાત્મવદ્દર્શનં યદા ।

વર્તનં ચ ભવેત્સત્યં તદા મુક્તિસ્તનો સ્થિતે ॥ ૩૨૫ ॥

દેહમાં રહેલા બધા જીવોનું જ્યારે આત્મવદ્ દર્શન થાય છે અને તેઓ પ્રત્યે આત્મવદ્ વર્તન થાય છે, ત્યારે શરીરમાં રહેવા છતાં મુક્તિ પ્રાપ્ત થાય છે. (૩૨૫)

શુદ્ધપ્રેમમયી ભક્તિર્યદા સંજાયતે હૃદિ ।

તદાઽઽત્મા હિ પરબ્રહ્મ સ્વાત્મના દૃશ્યતે સ્વયમ્ ॥ ૩૨૬ ॥

જ્યારે શુદ્ધ પ્રેમવાળી ભક્તિ હૃદયમાં ઉત્પન્ન થાય છે, ત્યારે પોતાના આત્મા વડે આત્મા જ પરબ્રહ્મ સ્વરૂપ આપોઆપ દેખાય છે. (૩૨૬)

આત્મનો વ્યાપકપ્રેમ યદા સંજાયતે તદા ।

સર્વવિશ્વસ્ય સેવા સ્યાદાત્મવદ્દર્શનં ભવેત્ ॥ ૩૨૭ ॥

જ્યારે આત્માનો વ્યાપક પ્રેમ ઉત્પન્ન થાય છે, ત્યારે સમસ્ત વિશ્વની સેવા થાય છે અને બધા જીવોનું આત્મવદ્ દર્શન થાય છે. (૩૨૭)

લજ્જાભેદશ્ચ ખેદશ્ચ લોકસંજ્ઞાદિવૃત્તયઃ ।

ભેદો ન વિદ્યતે ભક્તૌ સેવાયાં ચ સદાત્મનામ્ ॥ ૩૨૮ ॥

સારા આત્માઓને અર્થાત્ સત્પુરુષોને સેવા અને ભક્તિમાં લજ્જા, ભેદ, ખેદ અને લોકસંજ્ઞા વગેરે વૃત્તિઓનો ભેદ હોતો નથી. (૩૨૮)

એક્યરૂપં જગત્સર્વમહંત્વંભેદ નિર્ગતમ્ ।

શુદ્ધપ્રેમ્ણા પ્રકાશતે પરાભક્તિજુષાં સદા ॥ ૩૨૯ ॥

પરાભક્તિવાળાઓને શુદ્ધ પ્રેમથી 'હું' અને 'તું'ના ભેદ વિનાનું આખું જગત સદા એક્યરૂપ પ્રકાશે છે. (૩૨૯)

શુદ્ધોપયોગિનઃ સન્તો વ્યાપકાઃ સર્વદેશિનઃ ।

અસંખ્યધર્મભેદાનાં સાપેક્ષજ્ઞાનધારકાઃ ॥ ૩૩૦ ॥

અસંખ્ય ધર્મોના ભેદોનું સાપેક્ષ જ્ઞાન ધરાવનારા શુદ્ધોપયોગવાળા સન્તો વ્યાપક અને સર્વ દેશના હોય છે. (૩૩૦)

પરાભક્ત્યા પ્રકાશતે સ્વાત્મન્યેવ પ્રભુઃ સ્વયમ્ ।

પરાભક્તિમયાઃ સન્તઃ સર્વવિશ્વોપકારિણઃ ॥ ૩૩૧ ॥

પરાભક્તિથી પોતાના આત્મામાં જ પ્રભુ સ્વયં પ્રકાશે છે.
પરાભક્તિવાળા સન્તો સમસ્ત વિશ્વ પર ઉપકાર કરનારા હોય છે.
(૩૩૧)

સેવાભક્ત્યાદયઃ સર્વે યોગાઃ શુદ્ધોપયોગિનામ્ ।

વિશ્વપરોપકારાય સમ્ભવન્તિ સ્વભાવતઃ ॥ ૩૩૨ ॥

શુદ્ધોપયોગવાળાઓના સેવા-ભક્તિ વગેરે બધા યોગો સ્વભાવથી
વિશ્વ પર પરોપકારને માટે થાય છે. (૩૩૨)

સમત્વેન પ્રભોઃ પ્રાપ્તિઃ સર્વદર્શનધર્મિણામ્ ।

સ્યાદ્વાદ્જ્ઞાનતઃ પ્રાપ્યઃ સમયોગો મહાત્મભિઃ ॥ ૩૩૩ ॥

બધાં દર્શન અને ધર્મોવાળાઓને સમત્વથી પ્રભુની પ્રાપ્તિ થાય
છે. તેથી મહાત્માઓએ સ્યાદ્વાદના જ્ઞાનથી સમતાયોગ પ્રાપ્ત કરવો
જોઈએ. (૩૩૩)

મુક્તિઃ સામ્યં વિના નૈવ સર્વદર્શનધર્મિણામ્ ।

સામ્યં વિના પ્રભોઃ પ્રાપ્તિર્નાઽસ્તિ શુદ્ધાત્મનઃ ખલુ ॥ ૩૩૪ ॥

બધાં દર્શન અને ધર્મોવાળાઓની મુક્તિ સામ્ય વિના થતી જ નથી.
ખરેખર સામ્ય વિના શુદ્ધાત્મરૂપ પ્રભુની પ્રાપ્તિ થતી નથી. (૩૩૪)

સામ્યમેવ સતાં ધર્મઃ સાત્ત્વિકપ્રકૃતેઃ પરઃ ।

સામ્યોપયોગતો મુક્તિર્જીવન્મુક્તમહાત્મનામ્ ॥ ૩૩૫ ॥

સામ્ય એ જ સત્પુરુષોની સાત્ત્વિક પ્રકૃતિનો શ્રેષ્ઠ ધર્મ છે. તેથી
જીવન્મુક્ત મહાત્માઓની મુક્તિ સામ્યોપયોગથી થાય છે. (૩૩૫)

સામ્યોપયોગમાલખ્ય યાતા યાસ્યન્તિ યાન્તિ ચ ।

અનંતદેહિનો મુક્તિં તત્ર કશ્ચિન્ન સંશયઃ ॥ ૩૩૬ ॥

સામ્યોપયોગનું આલંબન લઈને અનંત દેહધારીઓ મુક્તિ પામ્યા છે, પામે છે અને પામશે - તેમાં કોઈ સંશય નથી. (૩૩૬)

સેવાભક્ત્યાદિયોગેભ્યઃ શ્રેષ્ઠોઽનન્તગુણો મહાન્ ।

સમો યોગઃ સ્વભાવેન સમાસેવ્યો મહાત્મભિઃ ॥ ૩૩૭ ॥

સેવા - ભક્તિ વગેરે યોગોથી અનંતગુણો શ્રેષ્ઠ અને મહાન સમયોગ અર્થાત્ સામ્યયોગ સ્વભાવથી મહાત્માઓએ સારી રીતે સેવવા યોગ્ય છે. (૩૩૭)

સમો યઃ સર્વભૂતેષુ સર્વજાતીયધર્મેષુ ।

સમો યઃ શત્રુમિત્રેષુ શુભાશુભેષુ કર્મસુ ॥ ૩૩૮ ॥

જે સર્વ જીવો પ્રત્યે સમ છે. સર્વ જાતીય ધર્મો પ્રત્યે સમ છે. જે શત્રુઓ અને મિત્રો પ્રત્યે સમ છે તથા જે શુભ અને અશુભ કર્મોમાં સમ છે. (૩૩૮)

શુભાશુભવિપાકેષુ યઃ સમઃ સાક્ષિતભાવવાન્ ।

ક્ષણમાત્રમપિ વ્યક્તઃ સ્યાત્ સઃ શુદ્ધોપયોગવાન્ ॥ ૩૩૯ ॥

જે શુભ અને અશુભ વિપાકમાં સમ છે, તે સાક્ષીભાવવાળો ક્ષણમાત્ર પણ વ્યક્ત શુદ્ધોપયોગવાળો થાય છે. (૩૩૯)

એકક્ષણિકશુદ્ધો ય ઉપયોગો યદા ભવેત્ ।

તદાઽનન્તભવૈર્બદ્ધં કર્મ નશ્યતિ તત્ક્ષણાત્ ॥ ૩૪૦ ॥

જે ઉપયોગ એક ક્ષણવાર જ્યારે શુદ્ધ થાય છે, ત્યારે અનંત ભવો વડે બાંધેલું કર્મ તત્ક્ષણ નાશ પામે છે. (૩૪૦)

અન્તર્મુહૂર્તકાલીનશુદ્ધોપયોગશક્તિતઃ ।

જાયતે કેવલજ્ઞાનમાત્મનિ સત્યનિશ્ચયઃ ॥ ૩૪૧ ॥

અન્તર્મુહૂર્તકાળના શુદ્ધોપયોગની શક્તિથી આત્મામાં કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય છે, એ સત્ય નિશ્ચય છે. (૩૪૧)

સમઃ સર્વત ઉત્કૃષ્ટઃ શુદ્ધોપયોગ ઇષ્યતે ।

બહિરન્તઃ પરબ્રહ્મ ભાસતે બ્રહ્મયોગિનામ્ ॥ ૩૪૨ ॥

સર્વ પ્રકારે ઉત્કૃષ્ટ સમભાવ એ શુદ્ધોપયોગ કહેવાય છે. તેનાથી બ્રહ્મયોગીઓને બહાર અને અંદર પરબ્રહ્મ ભાસે છે. (૩૪૨)

મનોવાક્કાયયોગાનાં વ્યાપારકારકાશ્ચ તે ।

પ્રારબ્ધઘાતિકર્માણઃ સર્વત્ર સમસાક્ષિણઃ ॥ ૩૪૩ ॥

પ્રારબ્ધ અઘાતિકર્મોવાળા અને મન-વચન-કાયાના યોગોની પ્રવૃત્તિ કરનારા તેઓ સર્વત્ર સમભાવવાળા અને સાક્ષીભાવવાળા હોય છે. (૩૪૩)

અસંખ્યભેદતો જ્ઞેયઃ ક્ષયોપશમભાવવાન્ ।

શુદ્ધોપયોગ આત્મૈવ ભવ્યજીવેષુ સમ્પ્રતિ ॥ ૩૪૪ ॥

હાલમાં ભવ્યજીવોમાં ક્ષયોપશમભાવવાળો જ આત્મા હોવાથી શુદ્ધોપયોગ અસંખ્ય ભેદથી જાણવો. (૩૪૪)

જ્ઞાનદર્શનચારિત્રપરીણામમયઃ શુભઃ ।

ક્ષાયોપશમિકો વ્યક્તઃ શુદ્ધયોગોઽપ્રમાદિનામ્ ॥ ૩૪૫ ॥

જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રના પરિણામવાળો કલ્યાણકારી તથા ક્ષાયોપશમિકભાવવાળો સ્પષ્ટ શુદ્ધયોગ અપ્રમાદીઓને અર્થાત્ અપ્રમત્ત વર્તવિરતિ ધારણ કરનારા સાધુઓને હોય છે. (૩૪૫)

औत्सर्गिकापवादाभ्यां क्रियमाणेषु कर्मसु ।

प्रभोः स्मृतिप्रवाहो य उपयोगः स इष्यते ॥ ३४६ ॥

ઉત્સર્ગ અને અપવાદથી કરાતાં કર્મોમાં પ્રભુની સ્મૃતિનો જે પ્રવાહ તે ઉપયોગ કહેવાય છે. (૩૪૬)

शुद्धात्मसंस्मृतेर्धारा वर्तते या प्रतिक्षणम् ।

शुद्धोपयोग इष्यः स आत्मशुद्धिप्रदो महान् ॥ ३४७ ॥

શુદ્ધાત્માની સંસ્મૃતિની ધારા જે પ્રતિક્ષણ વર્તે છે, તે શુદ્ધોપયોગ ઈચ્છવા યોગ્ય છે. તે મહાન છે અને આત્માની શુદ્ધિને આપનારો છે. (૩૪૭)

सर्वकर्मविनाशार्थं पूर्णशुद्धात्मसंस्मृतिः ।

धार्या प्रतिक्षणं कर्मकुर्वद्भिः कर्मयोगिभिः ॥ ३४८ ॥

શુભ કાર્ય કરતા કર્મયોગીઓએ સર્વ કર્મોના વિનાશને માટે પૂર્ણ શુદ્ધ આત્માની સંસ્મૃતિ પ્રતિક્ષણે ધારણ કરવી જોઈએ. (૩૪૮)

शुद्धात्मश्रीमहावीरस्मृतिर्भृशं सुरागतः ।

उपयोगः प्रविज्ञेयो हृदि धार्यो विवेकिभिः ॥ ३४९ ॥

અત્યંત સારા રાગથી કરાતી શુદ્ધાત્મ શ્રીમહાવીરની સ્મૃતિ તે ઉપયોગ જાણવો. વિવેકીઓ વડે હૃદયમાં ધારણ કરવા યોગ્ય છે. (૩૪૯)

आत्माऽहं सच्चिदानन्दो गुणपर्यायभाजनम् ।

इत्येवं या स्मृतिः सैव शुद्धोपयोग इष्यते ॥ ३५० ॥

‘હું સચ્ચિદાનંદરૂપ અને ગુણ તથા પર્યાયના ભાજનરૂપ આત્મા છું.’ એવી સ્મૃતિ તે જ શુદ્ધોપયોગ કહેવાય છે. (૩૫૦)

ક્રિયમાણેષુ કાર્યેષુ પ્રતિક્ષણં પ્રભોઃ સ્મૃતિઃ ।

સોપયોગોઽસ્તિ વિજ્ઞેયસ્તતો મોહો ન જાયતે ॥ ૩૫૧ ॥

કરાતાં કાર્યોમાં પ્રતિક્ષણે પ્રભુની સ્મૃતિ, તે ઉપયોગ છે. જે જાણવા યોગ્ય છે. તેથી મોહ ઉત્પન્ન થતો નથી. (૩૫૧)

ધર્મ્યબુદ્ધાદિકાર્યેષુ પ્રવૃત્તાઃ સ્વાધિકારતઃ ।

શુદ્ધોપયોગિનો ભવ્યાઃ કુર્વન્તિ કર્મનિર્જરામ્ ॥ ૩૫૨ ॥

ધર્મ્યુદ્ધો વગેરે કાર્યોમાં પોતાના અધિકારથી પ્રવૃત્ત થયેલા શુદ્ધોપયોગવાળા ભવ્યજીવો કર્મોની નિર્જરા કરે છે. (૩૫૨)

ત્યાગિનશ્ચ ગૃહસ્થા યે સ્વાધિકારપ્રવર્તકાઃ ।

શુદ્ધોપયોગતો મુક્તિં યાન્તિ તત્ર ન સંશયઃ ॥ ૩૫૩ ॥

ત્યાગીઓ અને ગૃહસ્થો જેઓ પોતાના અધિકાર પ્રમાણે પ્રવૃત્તિ કરનારા છે, તેઓ શુદ્ધોપયોગથી મુક્તિ પામે છે - તેમાં સંશય નથી. (૩૫૩)

ક્ષણમાત્રમપિ પ્રાપ્ત ઉપયોગં ય એકશઃ ।

મુક્તિમવશ્યં સો યાતિ સમ્યગ્દૃષ્ટિઃ સ્વભાવતઃ ॥ ૩૫૪ ॥

જે એક વાર ક્ષણ માત્ર પણ ઉપયોગ પામેલો છે, તે સમ્યગ્દૃષ્ટિ સ્વભાવથી અવશ્ય મુક્તિ પામે છે. (૩૫૪)

પરસ્પરવિરુદ્ધાનાં વેષાચારાદિકર્મણામ્ ।

સાપેક્ષયા નિમિત્તત્વમાત્મોપયોગિનાં ભવેત્ ॥ ૩૫૫ ॥

પરસ્પર વિરુદ્ધ એવા વેષ, આચાર વગેરે કર્મોનું આત્મોપયોગીઓને અપેક્ષાએ નિમિત્તપણું થાય છે. (૩૫૫)

परस्परविरुद्धत्वं धर्मनिमित्तकर्मसु ।

मिथ्यादृशां भवेदेव मिथ्यात्वमोहवर्धकम् ॥ ३५६ ॥

ધર્મમાં નિમિત્ત એવાં કાર્યોમાં પરસ્પર વિરુદ્ધપણું મિથ્યાદૃષ્ટિઓને મિથ્યાત્વમોહ વધારનાર થાય છે. (૩૫૬)

असंख्यधर्महेतूनां भिन्नानां स्वाधिकारतः ।

आत्मोपयोगहेतुत्वं ज्ञायते ज्ञानिभिः सदा ॥ ३५७ ॥

જ્ઞાનીઓ વડે સદા પોતાના અધિકારથી ભિન્ન એવા અસંખ્ય ધર્મહેતુઓનું આત્મોપયોગ માટે હેતુપણું જણાય છે. (૩૫૭)

अनुलक्ष्य निजात्मानं वर्तन्ते योग्यहेतुभिः ।

अविरोधो विरुद्धेषु हेतुषु ब्रह्मवेदिनाम् ॥ ३५८ ॥

જેઓ પોતાના આત્માને અનુલક્ષીને યોગ્ય હેતુઓ વડે વર્તે છે એવા બ્રહ્મને જાણનારાઓનો વિરુદ્ધ હેતુઓમાં પણ અવિરોધ હોય છે. (૩૫૮)

परस्परविभिन्नेषु बाह्येषु धर्महेतुषु ।

व्रतक्रियाणां सापेक्षहेतुत्वमुपयोगिनाम् ॥ ३५९ ॥

ઉપયોગવાળાઓને વ્રતક્રિયાઓના પરસ્પર વિભિન્ન એવા બાહ્ય ધર્મહેતુઓમાં સાપેક્ષ હેતુત્વ હોય છે. (૩૫૯)

मनोवाक्कायसंशुद्ध्या सात्त्विकान्नादिना तथा ।

सात्त्विकबुद्धियोगेन शुद्धब्रह्म प्रकाशते ॥ ३६० ॥

મન, વચન અને કાયાની સંશુદ્ધિથી, સાત્ત્વિક અન્ન વગેરેથી તથા સાત્ત્વિક બુદ્ધિના યોગથી શુદ્ધબ્રહ્મ પ્રકાશે છે. (૩૬૦)

उपादाननिमित्ता ये शुद्धोपयोगहेतवः ।

स्वाधिकारेण संसेव्या गीतार्थगुरुनिश्रया ॥ ३६१ ॥

ઉપાદનનિમિત્તો જે શુદ્ધોપયોગના હેતુઓ છે, તે ગીતાર્થ ગુરુની નિશ્રાએ પોતાના અધિકાર પ્રમાણે સારી રીતે સેવવા જોઈએ. (૩૬૧)

श्रीचतुर्थगुणस्थानमारभ्य स्वोपयोगताम् ।

आप्नुवन्ति जना ब्रह्मशक्तीश्चाऽऽत्मोन्नतिक्रमात् ॥ ३६२ ॥

આત્મોન્નતિના ક્રમથી મનુષ્યો ચોથા ગુણસ્થાનકથી શરૂ કરીને પોતાના ઉપયોગપણાને તથા બ્રહ્મશક્તિઓને પ્રાપ્ત કરે છે. (૩૬૨)

कर्माणां निर्जरा बह्व्यश्चाऽल्पबन्धः प्रजायते ।

सम्यग्दृष्टिमनुष्याणामास्त्रवारम्भकारिणाम् ॥ ३६३ ॥

આસ્રવોનો આરંભ કરનારા સમ્યગ્દષ્ટિ મનુષ્યોને કર્મોની નિર્જરા ઘણી અને અલ્પબંધ થાય છે. (૩૬૩)

आत्मोपयोगिनां नृणामहिंसा आन्तरा यतः ।

हिंसाभावं विना नैव हिंसातः कर्मबन्धता ॥ ३६४ ॥

આત્મોપયોગવાળા મનુષ્યોની અહિંસા આંતરિક હોય છે, જેથી હિંસાના ભાવ વિના હિંસાથી કર્મ બાંધતા નથી જ. (૩૬૪)

आत्मोपयोगिनां दोषा नश्यन्ति पूर्णवेगतः ।

आत्मशुद्धिर्भवेत्तूर्ण तत्र किञ्चिन्न संशयः ॥ ३६५ ॥

આત્મોપયોગવાળાઓના દોષો પૂર્ણવેગથી નાશ પામે છે અને શીઘ્ર આત્મશુદ્ધિ થાય છે - તેમાં સહેજ પણ સંશય નથી. (૩૬૫)

આત્મોપયોગિનઃ સન્તો ગૃહસ્થાશ્ચ વિવેકતઃ ।

બહિસ્તઃ પ્રવર્તન્તે મોક્ષાર્થં તત્પ્રવૃત્તયઃ ॥ ૨૬૬ ॥

આત્મોપયોગવાળા સંતો અને ગૃહસ્થો બહાર અને અંદર વિવેકપૂર્વક પ્રવર્તે છે. તેઓની પ્રવૃત્તિઓ મોક્ષ માટે હોય છે. (૩૬૬)

ગચ્છાદિમતભેદા યે ક્રિયાદિભેદવૃત્તયઃ ।

તત્રોપયોગિનઃ સન્તો મુહ્યન્તિ ન કદાગ્રહાત્ ॥ ૩૬૭ ॥

જે ગચ્છ વગેરેના મતભેદો અને ક્રિયા વગેરેની ભેદવૃત્તિઓ છે, તેમાં ઉપયોગવાળા સંતો કદાગ્રહથી મોહ પામતા નથી. (૩૬૭)

સર્વગચ્છસ્થિતાઃ સન્તો ગૃહસ્થાશ્ચોપયોગિનઃ ।

સ્વસ્વગચ્છક્રિયાવન્તઃ સમત્વાન્મુક્તિગામિનઃ ॥ ૩૬૮ ॥

પોત પોતાના ગચ્છની ક્રિયાવાળા બધા ગચ્છોમાં રહેલા ઉપયોગવાળા સાધુઓ અને ગૃહસ્થો સમત્વથી મુક્તિમાં જનારા છે. (૩૬૮)

સર્વગચ્છક્રિયાદીનાં તાત્પર્યમાત્મશુદ્ધયે ।

ક્રિયાદિમતભેદેષુ ક્લિષ્યન્તિ ન સમત્વતઃ ॥ ૩૬૯ ॥

બધા ગચ્છોની ક્રિયા વગેરેનું તાત્પર્ય આત્મશુદ્ધિને માટે છે. તેથી ક્રિયા વગેરેના મતભેદોમાં સમત્વથી ઉપયોગવાળાઓ ક્લેશ પામતા નથી. (૩૬૯)

સમ્પ્રદાયાદિભેદસ્થનૃણાં મુક્તિર્હિ સામ્યતઃ ।

ગચ્છક્રિયાદિનિર્મોહા યાતા યાસ્યન્તિ સદ્ગતિમ્ ॥ ૩૭૦ ॥

સંપ્રદાય વગેરેના ભેદોમાં રહેલા મનુષ્યોની મુક્તિ ખરેખર સામ્યથી થાય છે. ગચ્છ, ક્રિયા વગેરેમાં મોહ વિનાના સદ્ગતિ પામ્યા છે અને પામશે. (૩૭૦)

આત્મોપયોગિનઃ સર્વં કુર્વન્તિ વ્યવહારતઃ ।

સંલક્ષ્ય શુદ્ધમાત્માનં વર્તન્તે સ્વાધિકારતઃ ॥ ૩૭૧ ॥

આત્મોપયોગવાળાઓ વ્યવહારથી બધું કરે છે અને શુદ્ધાત્માને સારી રીતે લક્ષમાં રાખીને પોતાના અધિકાર પ્રમાણે વર્તે છે. (૩૭૧)

સર્વધર્મીયશાસ્ત્રાણાં મતાનાં ચાઽવલોકિનઃ ।

અસંખ્યનયસાપેક્ષસત્યાર્થિનસ્તુ મુક્તયે ॥ ૩૭૨ ॥

બધા ધર્મોનાં શાસ્ત્રોનું અને મતોનું અવલોકન કરનારા એવા અસંખ્યનયો વડે સાપેક્ષ સત્યના અર્થોઓ મોક્ષને માટે થાય છે અર્થાત્ મોક્ષને યોગ્ય બને છે. (૩૭૨)

અસંખ્યનયસાપેક્ષસત્યજ્ઞાનસ્ય સાગરાઃ ।

મહાવીરસ્ય દેવસ્યભક્તા જૈના હિ મુક્તિગાઃ ॥ ૩૭૩ ॥

અસંખ્ય નયો વડે સાપેક્ષ સત્યજ્ઞાનના સાગરો એવા મહાવીરદેવના ભક્ત જૈનો ખરેખર મુક્તિ પામનારા છે. (૩૭૩)

શુદ્ધાત્મૈવ સ્વગચ્છેઽસ્તિ સમ્પ્રદાયો નિજાત્મનિ ।

સર્વદર્શનરૂપાત્મા જાનાતિ યોઽસ્તિ સામ્યવાન્ ॥ ૩૭૪ ॥

શુદ્ધાત્મા જ પોતાનો ગચ્છે છે અને સંપ્રદાય પણ પોતાના આત્મામાં જ છે - એમ જે સર્વદર્શનરૂપ આત્મા જાણે છે, તે સામ્યભાવવાળો હોય છે. (૩૭૪)

આત્મનઃ સ્વાંશરૂપાસ્તા દૃષ્ટયઃ સર્વધર્મિણામ્ ।

અનુભૂતો મયા સ્વાત્મા નયૈરૈવમપેક્ષયા ॥ ૩૭૫ ॥

સર્વધર્મીઓની તે દૃષ્ટિઓ આત્માના પોતાના અંશરૂપ છે. આ રીતે નયોની અપેક્ષાએ મારા વડે પોતાનો આત્મા અનુભવાયો છે. (૩૭૫)

बन्धोऽस्ति मोहभावेन बाह्यतो निष्क्रियावताम् ।

मोहं विना तु निर्बन्धा बाह्यतः कर्मकारिणः ॥ ३७६ ॥

બહારથી ક્રિયા વિનાના લોકોને મોહભાવથી બંધ છે, જ્યારે મોહ વિના કર્મ કરનારાઓ તો નિર્બંધ રહે છે. (૩૭૬)

परस्परोपकाराय जीवाजीवाश्च सर्वदा ।

विश्वस्थसर्वजीवानां परस्परमुपग्रहः ॥ ३७७ ॥

જીવો અને અજીવો હંમેશા પરસ્પર ઉપકારને માટે થાય છે. વિશ્વમાં રહેલા બધા જીવોનો પરસ્પર ઉપગ્રહ અર્થાત્ ઉપકાર છે. (૩૭૭)

जीवाजीवसहायेन जीवा जीवन्ति भूतले ।

मनुष्याणां विशेषेण जीवाजीवसहायता ॥ ३७८ ॥

જીવ અને અજીવની સહાયથી પૃથ્વીના તલ પર જીવો જીવે છે. મનુષ્યોને વિશેષે કરીને જીવ અને અજીવની સહાયતા હોય છે. (૩૭૮)

महीचन्द्रार्कसहाय्याज्जीवानां जीवनं भवेत् ।

मातुः पितुश्च वृद्धानां निमित्तैरस्ति जीवनम् ॥ ३९९ ॥

પૃથ્વી, ચંદ્ર અને સૂર્યની સહાયથી જીવોનું જીવન ટકે છે. માતા, પિતા અને વૃદ્ધોનાં નિમિત્તોથી જીવન છે. (૩૭૯)

अन्नपानाद्युपायैस्तु लोकानामस्ति जीवनम् ।

जीवाजीवादितः सर्वमन्नादिकं मिलेद्यतः ॥ ३८० ॥

અન્ન, પાન વગેરે ઉપાયોથી તો લોકોનું જીવન છે. જીવ અને અજીવ આદિથી અન્ન વગેરે બધું મળે છે. (૩૮૦)

નરા જીવન્તિ ધર્માર્થ જીવાજીવસહાયતઃ ।

પારમ્પર્યેણ મોક્ષાર્થ જીવાદ્યા ઉપકારકાઃ ॥ ૩૮૧ ॥

મનુષ્યો જીવ અને અજીવની સહાયથી ધર્મને માટે જીવે છે. તેથી જીવ વગેરે પરંપરાએ મોક્ષને માટે ઉપકારક થાય છે. (૩૮૧)

અતો જીવાદિરક્ષાર્થ મનુષ્યૈઃ સર્વયત્નતઃ ।

યતિતત્ત્વ્યં સ્વભાવેન વિશ્વોપગ્રહેતવે ॥ ૩૮૨ ॥

તેથી વિશ્વ પર ઉપગ્રહ (અર્થાત્ ઉપકાર) કરવા માટે મનુષ્યોએ સર્વ યત્નથી જીવ વગેરેની રક્ષાને માટે સ્વભાવથી પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. (૩૮૨)

પશુપક્ષિમનુષ્યાણાં રક્ષણં સ્વીયશક્તિતઃ ।

વૃક્ષાણાં રક્ષણં કાર્યં વિવેકેન યથાતથમ્ ॥ ૩૮૩ ॥

પોતાની શક્તિથી પશુ, પક્ષી અને મનુષ્યોનું રક્ષણ તથા વિવેકથી વૃક્ષોનું સાચી રીતે રક્ષણ કરવું જોઈએ. (૩૮૩)

માતુઃ પિતુશ્ચ વૃદ્ધાનાં સદ્ગુરુણાં સુભક્તયે ।

નિષ્કામબુદ્ધિતો નિત્યં યતિતત્ત્વ્યં સ્વશક્તિતઃ ॥ ૩૮૪ ॥

માતા, પિતા, વૃદ્ધો અને સદ્ગુરુઓની સારી ભક્તિને માટે નિષ્કામ બુદ્ધિથી નિત્ય પોતાની શક્તિ પ્રમાણે યત્ન કરવો જોઈએ. (૩૮૪)

આત્મોપયોગિભિર્ભક્તૈઃ સ્વાન્યોપકારિણઃ પ્રતિ ।

વર્તિતત્ત્વ્યં સુસેવામિઃ સેવાધર્મોઽસ્તિ ધર્મિણામ્ ॥ ૩૮૫ ॥

આત્મોપયોગવાળા ભક્તોએ પોતાના અને અન્યના ઉપકારીઓ પ્રત્યે સારી સેવાઓ વડે વર્તવું જોઈએ. કારણકે સેવાધર્મ ધર્મીઓનો મુખ્ય ધર્મ છે. (૩૮૫)

સ્વાર્પણેન સદા સેવ્યઃ સમ્યક્ત્વજ્ઞાનદાયકઃ ।

આત્મોપયોગલાભાર્થં સન્તઃ સેવ્યાઃ સુભાવતઃ ॥ ૩૮૬ ॥

સમ્યક્ત્વ અને જ્ઞાન આપનાર સ્વાર્પણ વડે અર્થાત્ સ્વ એટલે ધન અથવા પોતાની જાત કે પોતાનો આત્મા અર્પણ કરીને સદા સેવવા યોગ્ય છે. તથા આત્મોપયોગના લાભને માટે સત્પુરુષો સારા ભાવથી સેવવા યોગ્ય છે. (૩૮૬)

પરોપકારિણાં નૃણાં કાર્યા સેવા સુભાવતઃ ।

સેવાધર્મસમો ધર્મો નૈવ ભૂતો ભવિષ્યતિ ॥ ૩૮૭ ॥

પરોપકારી મનુષ્યોની સેવા સારા ભાવથી કરવી જોઈએ. સેવાધર્મ સમાન ધર્મ થયો જ નથી અને થશે પણ નહીં. (૩૮૭)

સ્વોત્પન્નૈઃ સદ્ગુણૈઃ સેવા કાર્યા વિશ્વસ્થદેહિનામ્ ।

પ્રતિફલં ન ચાડઽકાંક્ષ્યં સન્તો નિષ્કામકર્મિણઃ ॥ ૩૮૮ ॥

વિશ્વમાં રહેલા દેહધારીઓની પોતાનામાં ઉત્પન્ન થયેલા સદ્ગુણો વડે સેવા કરવી જોઈએ અને તેના બદલામાં ફળની આકાંક્ષા રાખવી ન જોઈએ. કારણકે સત્પુરુષો નિષ્કામ કર્મ કરનારા હોય છે. (૩૮૮)

સાત્ત્વિકસદ્ગુણૈઃ સેવાભક્તિકર્માદિભિર્જનૈઃ ।

આત્મશુદ્ધિઃ પ્રવર્તવ્યા સાધ્યં સિદ્ધ્યતિ સાધનાત્ ॥ ૩૮૯ ॥

સેવા, ભક્તિ અને કર્મ વગેરે સાત્ત્વિક સદ્ગુણો વડે લોકોએ આત્મશુદ્ધિ કરવી જોઈએ. કારણકે સાધનથી સાધ્ય સિદ્ધ થાય છે. (૩૮૯)

વિશ્વસેવા સદા કાર્યા પ્રાપ્તશુદ્ધોપયોગિભિઃ ।

શુદ્ધોપયોગિનઃ સન્તઃ સેવાયામધિકારિણઃ ॥ ૩૯૦ ॥

જેઓને શુદ્ધોપયોગ પ્રાપ્ત થયો છે, તેઓએ વિશ્વની સેવા સદા કરવી જોઈએ. શુદ્ધોપયોગવાળા સત્પુરુષો સેવા કરવાના અધિકારી છે. (૩૯૦)

આત્મજ્ઞાનં વિના સેવાકારિણઃ પાપબન્ધકાઃ ।

નિષ્પાપા જ્ઞાનિનો જ્ઞેયા યતસ્તે સ્વોપયોગિનઃ ॥ ૩૧૧ ॥

આત્મજ્ઞાન વિના સેવા કરનારા પાપને બાંધનારા છે. જ્ઞાની નિષ્પાપ જાણવા, કારણ કે તેઓ સ્વમાં અર્થાત્ પોતાના આત્મામાં જ ઉપયોગવાળા હોય છે. (૩૮૧)

ક્ષયોપશમભાવેન પ્રાપ્તશુદ્ધોપયોગિનામ્ ।

સતાં સેવા ભૃશં કાર્યાં ઉપાયૈરપિ કોટિભિઃ ॥ ૩૧૨ ॥

ક્ષયોપશમભાવથી પ્રાપ્ત થયેલા શુદ્ધોપયોગવાળા સત્પુરુષોની પણ કરોડો ઉપાયો વડે ખૂબ સેવા કરવી જોઈએ. (૩૮૨)

શુદ્ધાત્મપ્રભુલીનાનાં દેહાધ્યાસવિવર્જિતામ્ ।

આત્મોન્મત્તમનુષ્યાણાં હૃદિ વ્યક્તો પ્રભુર્મહાન્ ॥ ૩૧૩ ॥

શુદ્ધાત્મરૂપ પ્રભુમાં લીન થયેલા, દેહાધ્યાસ વિનાના અને આત્માથી ઉન્મત્ત થયેલા મનુષ્યોના હૃદયમાં મહાન પ્રભુ વ્યક્ત થાય છે. (૩૮૩)

શુદ્ધબ્રહ્મસાસ્વાદપ્રાપ્તમાધુર્યજીવનાત્ ।

જીવન્તિ તે યતઃ સન્તઃ પ્રભોર્જીવનજીવિનઃ ॥ ૩૧૪ ॥

સત્પુરુષો પ્રભુનું જીવન જીવનારા હોય છે, કારણકે તેઓ શુદ્ધ બ્રહ્મના રસાસ્વાદથી પ્રાપ્ત થયેલી મધુરતાવાળા જીવનથી જીવે છે. (૩૮૪)

આન્તરં જીવનં જ્ઞાનમનન્તમુપયોગિનામ્ ।

અનન્તવીર્યસમ્પન્નં જીવનં નિર્મલં શુભમ્ ॥ ૩૧૫ ॥

ઉપયોગવાળાઓનું આંતરિક જીવન અનંત જ્ઞાન તથા અનંત વીર્ય સંપન્ન નિર્મળ અને શુભ જીવન હોય છે. (૩૮૫)

बाह्यजीवनजीवन्त आन्तरं जीवनं विना ।

जीवन्तास्ते मृता ज्ञेया मोहजीवनजीविनः ॥ ३९६ ॥

આંતરિક જીવન વિના બાહ્ય જીવન જીવનારા જીવતા હોવા છતાં મરેલા જેવા જ જાણવા, કારણકે તેઓ મોહ યુક્ત જીવન જીવનારા હોય છે. (૩૯૬)

बाह्यजीवननाशोऽस्ति चाऽनन्तं ब्रह्मजीवनम् ।

ब्रह्मजीवनजीवन्तो वैदेहात्मस्वरूपिणः ॥ ३९७ ॥

બાહ્ય જીવનનો નાશ છે અને બ્રહ્મ જીવન અનંત છે. દેહ ભાવ વિનાના આત્માસ્વરૂપવાળા બ્રહ્મજીવન જીવનારા હોય છે. (૩૯૭)

आत्माधीनं मनः कायो वचश्च यस्य वर्तते ।

मनोवाक्कायपावित्र्यात्तस्य स्वातन्त्र्यजीवनम् ॥ ३९८ ॥

જેનાં મન, તન અને વચન આત્માને વશ વર્તે છે, તેનું મન - વચન- કાયાની પવિત્રતાથી સ્વાતન્ત્ર્યયુક્ત જીવન હોય છે. (૩૯૮)

सद्बुद्ध्या वर्तनं यस्य दुर्बुद्ध्या नैव वर्तनम् ।

इन्द्रियाणां न दासाऽस्ति स्वतन्त्रश्चોपयोगवान् ॥ ३९९ ॥

જેનું વર્તન સદ્બુદ્ધિથી થાય છે અને દુર્બુદ્ધિથી વર્તન થતું જ નથી અને જે ઈન્દ્રિયોનો દાસ નથી, તે ઉપયોગવાળો વસ્તુતઃ સ્વતંત્ર છે. (૩૯૯)

आत्मजीवनजीवन्तो बाह्यजीवनजीवकाः ।

अन्तर्बहिः स्वतन्त्रास्ते प्रतिबन्धविवर्जकाः ॥ ४०० ॥

આત્મ જીવન જીવતાં છતાં બાહ્ય જીવન જીવનારા પ્રતિબંધોને છોડી દેનારા તેઓ બહાર અને અંદર સ્વતંત્ર છે. (૪૦૦)

મનોવાક્કાયગુપ્તીનાં ધારકા દોષવારકાઃ ।

સમિતિવાહકાઃ સન્તઃ સ્વતન્ત્રા ધર્મચક્રિણઃ ॥ ૪૦૧ ॥

મનોગુપ્તિ, વચનગુપ્તિ અને કાયગુપ્તિને ધારણ કરનારા, દોષોને દૂર કરનારા તથા સમિતિઓનું પાલન કરનારા સત્પુરુષો સ્વતન્ત્ર ધર્મ-ચક્રવર્તીઓ છે. (૪૦૧)

યોગ્યાચારેણ જીવન્તો યોગ્યાહારવિહારિણઃ ।

આત્માધીનાશ્ચ સર્વત્ર સ્વાત્મોપયોગજીવિનઃ ॥ ૪૦૨ ॥

યોગ્ય આચારથી જીવતાં, યોગ્ય આહાર-વિહારવાળા અને આત્માને અધીન એવા પુરુષો સર્વત્ર પોતાના આત્મોપયોગ વડે જીવનારા હોય છે. (૪૦૨)

વિવેકેન પ્રવૃત્તા યે આજીવિકાદિકર્મસુ ।

બાહ્યજીવનસાપેક્ષસર્વાચારવિચારિણઃ ॥ ૪૦૩ ॥

જેઓ આજીવિકા વગેરે કાર્યોમાં વિવેકપૂર્વક પ્રવૃત્ત થયેલા છે, તેઓ બાહ્ય જીવન સાપેક્ષ બધા આચાર તથા વિચારવાળા હોય છે. (૪૦૩)

મૈત્રીભાવેન વર્તન્તે માધ્યસ્થભાવધારકાઃ ।

પ્રમોદભાવસમ્પન્નાઃ કારુણ્યભાવવાહકાઃ ॥ ૪૦૪ ॥

તેઓ મૈત્રીભાવથી વર્તે છે, પ્રમોદભાવથી સંપન્ન છે, કારુણ્યભાવને વહન કરનારા છે તથા માધ્યસ્થભાવને ધારણ કરનારા હોય છે. (૪૦૪)

સૂપયોગં પ્રકુર્વન્તો મનોવાક્કાયકર્મણામ્ ।

આત્માનન્દરસોન્મત્તાઃ પ્રભોર્જીવનજીવિનઃ ॥ ૪૦૫ ॥

મન, વચન અને કાયાનાં કર્મોનો સારો ઉપયોગ કરનારા તથા આત્માનંદરૂપી રસથી મત્ત બનેલા પ્રભુ જીવન જીવનારા છે. (૪૦૫)

बाह्यजीवननिर्बन्धा बाह्यतो जीविनोऽपि ते ।

साक्षिभावेन सर्वत्र ब्रह्मजीवनजीविनः ॥ ४०६ ॥

બાહ્ય જીવનનાં બંધનોથી રહિત બહારથી જીવનારા હોવા છતાં તેઓ સર્વત્ર સાક્ષીભાવથી બ્રહ્મ જીવન જીવનારા છે. (૪૦૬)

प्रवृत्तिषु निवृत्तिषु वर्त्तनं वा निवर्त्तनम् ।

तत्र स्वतन्त्रबुद्ध्या ते वर्तिनश्च निवर्तिनः ॥ ४०७ ॥

પ્રવૃત્તિઓમાં વર્તન અથવા નિવૃત્તિઓના નિવર્તનમાં તેઓ સ્વતન્ત્રબુદ્ધિથી વર્તનારા અને નિવર્તનારા હોય છે. (૪૦૭)

आत्मोपयोगिनां सर्वं जगदात्मिकशुद्ध्यै ।

आत्मोन्नतिक्रमार्थञ्च स्यादन्तस्त उपाधिषु ॥ ४०८ ॥

આત્મોપયોગવાળાઓને બધું જગત આત્મિક શુદ્ધિને માટે થાય છે અને આત્મોન્નતિના ક્રમને માટે તેઓ ઉપાધિઓમાં અંતમુર્ખ છે. (૪૦૮)

अशातायां च शातायां वने गृहे च सागरे ।

आत्मनः परिणामाय सर्वं स्यादुपयोगिनाम् ॥ ४०९ ॥

ઉપયોગવાળાઓને અશાતામાં અને શાતામાં, વનમાં, ઘરમાં અને સાગરમાં બધું આત્માના પરિણામ માટે થાય છે. (૪૦૯)

सात्त्विकाचारवृत्तौ च सात्त्विकसद्गुणेष्वपि ।

नाऽभिमानश्च यच्चित्ते प्रवृत्तौ चोपयोगवान् ॥ ४१० ॥

સાત્ત્વિક આચાર વૃત્તિમાં અને સાત્ત્વિક સદ્ગુણોમાં પણ જેનાં ચિત્તમાં અને પ્રવૃત્તિમાં અભિમાન નથી, તે ઉપયોગવાળો છે. (૪૧૦)

સધનો નિર્ધનો વા સ્યાદ્ ભોગી રોગી ચ રાજ્યવાન્ ।
આરણ્યો વા ગૃહી ત્યાગી મુક્તઃ શુદ્ધોપયોગતઃ ॥ ૪૧૧ ॥

ધનવાન કે નિર્ધન, ભોગી કે રોગી, રાજ્યવાળો કે વનવાસી અથવા
ગૃહસ્થ કે ત્યાગી શુદ્ધોપયોગથી મુક્ત થાય છે. (૪૧૧)

નપુંસકો નરો નારી યઃ કોઽપિ સ્વોપયોગવાન્ ।
યાદૃક્ તાદૃગવસ્થાયાં મુક્તઃ સ્યાન્નૈવ સંશયઃ ॥ ૪૧૨ ॥

નપુંસક, પુરુષ કે સ્ત્રી જે કોઈ પણ પોતાના આત્મામાં
ઉપયોગવાળો હોય છે, તે ગમે તે અવસ્થામાં મુક્ત થાય જ છે, એમાં
સંશય નથી. (૪૧૨)

બ્રાહ્મણાઃ ક્ષત્રિયા વૈશ્યાઃ શૂદ્રાશ્ચ સ્વોપયોગતઃ ।
મ્લેચ્છા મુક્તિપદં યાન્તિ નાનાલિઙ્ગાદિ ધારિણઃ ॥ ૪૧૩

॥

વિવિધ વેષ વગેરેને ધારણ કરનારા બ્રાહ્મણો, ક્ષત્રિયો, વૈશ્યો,
શૂદ્રો અને મ્લેચ્છો પોતાના આત્મામાં ઉપયોગથી મુક્તિપદ પામે છે.
(૪૩૧)

નાઽહં બાલો યુવા વૃદ્ધો ન વા નારી પુમાનહમ્ ।
નાઽહં દેહશ્ચ દેહી વા પુદ્ગલસ્થો ન પુદ્ગલી ॥ ૪૧૪ ॥

હું બાળક, યુવાન કે વૃદ્ધ નથી. હું સ્ત્રી કે પુરુષ નથી. હું દેહ કે
દેહી નથી અને હું પુદ્ગલોમાં રહેલો હોવા છતાં પુદ્ગલવાળો નથી.
(૪૧૪)

સર્વપુદ્ગલપર્યાયાદહં ભિન્નોઽસ્મિ નિશ્ચયાત્ ।
પુદ્ગલેષુ સુખં નાઽસ્તિ સુખં બ્રહ્મણિ શાશ્વતમ્ ॥ ૪૧૫ ॥

નિશ્ચયથી હું સર્વ પુદ્ગલ પર્યાયથી ભિન્ન છું. પુદ્ગલોમાં સુખ
નથી પણ બ્રહ્મમાં અર્થાત્ શુદ્ધ આત્મામાં શાશ્વત સુખ છે. (૪૧૫)

નિરઙ્ગનો નિરાકારો રૂપસ્થોઽપિ ન રૂપ્યહમ્ ।

વિભાવપરિણામસ્થો વસ્તુતોઽહં સ્વભાવવાન્ ॥ ૪૧૬ ॥

નિરંજન, નિરાકાર એવો હું રૂપસ્થ હોવા છતાં પણ રૂપી નથી.
વિભાવ પરિણામમાં રહેલો હું વસ્તુતઃ સ્વભાવવાળો છું. (૪૧૬)

રાગદ્વેષપરીણામો વૈભાવિકઃ સ ંચ્યતે ।

તતો ભિન્નો નિજાત્માઽસ્તિ રાગં દ્વેષં ચ મા કુરુ ॥ ૪૧૭ ॥

રાગ અને દ્વેષ યુક્ત પરિણામ, તે વૈભાવિક (અર્થાત્ વિભાવનો પરિણામ) કહેવાય છે. તેનાથી ભિન્ન એવો પોતાનો આત્મા છે. માટે તું રાગ અને દ્વેષ કર મા. (૪૧૭)

સર્વપુદ્ગલતો ભિન્નો રાગઃ શુદ્ધાત્મનઃ શુભઃ ।

આત્મરાગેણ શુદ્ધાત્મજ્ઞાની બ્રહ્મરસી ભવેત્ ॥ ૪૧૮ ॥

સર્વ પુદ્ગલોથી ભિન્ન એવો શુદ્ધાત્માનો રાગ એ શુભ છે.
આત્મરાગથી શુદ્ધાત્મજ્ઞાની બ્રહ્મરસવાળો થાય છે. (૪૧૮)

આત્મપુદ્ગલસંયોગાદનાદિકાલતોઽશુભઃ ।

વૈભાવિકપરીણામો વર્તતે સર્વદેહિનામ્ ॥ ૪૧૯ ॥

અનાદિ કાલથી આત્મા અને પુદ્ગલના સંયોગને લીધે બધા દેહધારીઓને અશુભ વૈભાવિક પરિણામ વર્તે છે. (૪૧૯)

વૈભાવિકપરીણામનાશ આત્મોપયોગતઃ ।

આત્મોપયોગિનાં શુદ્ધઃ પરીણામઃ પ્રજાયતે ॥ ૪૨૦ ॥

વૈભાવિક પરિણામનો નાશ આત્મોપયોગથી થાય છે. તેથી આત્મોપયોગવાળાઓને શુદ્ધ પરિણામ ઉત્પન્ન થાય છે. (૪૨૦)

આત્માનન્દસ્ય વાઙ્છા ચેત્ કામવૃત્તિં નિવારય ।

યત્ર કામો ન તત્રાઽસ્તિ સ્વાત્મારામો પ્રવેદય ॥ ૪૨૧ ॥

જો આત્માના આનંદની ઈચ્છા હોય તો કામવૃત્તિને દૂર કર. જ્યાં કામ હોય, ત્યાં સ્વાત્મારામ હોતો નથી, એમ તું જાણ. (૪૨૧)

યાવત્કામવિકારાણાં પૂર્ણક્ષયો ન જાયતે ।

તાવત્ સ્ત્રીસ્પર્શરૂપેભ્યો દૂરંસ્થેયં સુયોગિભિઃ ॥ ૪૨૨ ॥

જ્યાં સુધી કામવિકારોનો પૂર્ણ ક્ષય ન થાય, ત્યાં સુધી સારા યોગીઓએ સ્ત્રીનાં સ્પર્શ અને રુપથી દૂર રહેવું જોઈએ. (૪૨૨)

પૌદ્ગલાનન્દવન્તઃ સ્યુર્ગૃહસ્થા મુખ્યભાવતઃ ।

આત્માનન્દસ્ય લાભાર્થં સમ્યગ્દૃષ્ટ્યા પ્રવર્તકાઃ ॥ ૪૨૩ ॥

ગૃહસ્થો મુખ્યત્વે પુદ્ગલોમાં આનંદ માનનારા હોય છે. આત્માના આનંદના લાભ માટે તેઓ સમ્યગ્દૃષ્ટિવડે પ્રવર્તનારા હોય છે. (૪૨૩)

અવિરતા ગૃહસ્થાઃ સ્યુઃ સમ્યગ્દૃષ્ટિપ્રધારકાઃ ।

વ્રતાદૈર્વિરતા જૈનાઃ શુદ્ધસમ્યક્ત્વશાલિનઃ ॥ ૪૨૪ ॥

વિરતિ વિનાના ગૃહસ્થો સમ્યગ્દૃષ્ટિ ધારણ કરનારા હોય છે અને શુદ્ધ સમ્યક્ત્વવાળા વ્રત વગેરેથી દેશ વિરતિવાળા જૈનો હોય છે. (૪૨૪)

સર્વકર્મક્ષયાર્થં તે ગૃહસ્થધર્મપાલકાઃ ।

પૌદ્ગલાનન્દભોક્તારો હૃદિ બ્રહ્મસુખાર્થિનઃ ॥ ૪૨૫ ॥

તેઓ સર્વકર્મોનો ક્ષય કરવા માટે ગૃહસ્થધર્મનું પાલન કરનારા, પુદ્ગલોના આનંદને ભોગવનારા અને હૃદયમાં બ્રહ્મસુખના અર્થી હોય છે. (૪૨૫)

પૌદ્ગલોનાનન્દતોડનન્તં સુખં નિત્યં નિજાત્મનિ ।

તત્સુખાવાપ્તયે દૃષ્ટિર્ગૃહસ્થાનાં પ્રવર્તતે ॥ ૪૨૬ ॥

પુદ્ગલોના આનંદ કરતા અનંતગણું નિત્ય સુખ પોતાના આત્મામાં છે. તે સુખની પ્રાપ્તિને માટે ગૃહસ્થોની દૃષ્ટિ પ્રવર્તે છે. (૪૨૬)

પૌદ્ગલોનાનન્દભોગાર્થમુદ્યતાશ્ચ ગૃહસ્થિતાઃ ।

આત્માનન્દાપ્તયે તે સ્યુર્દેશવિરતિધારિણઃ ॥ ૪૨૭ ॥

પુદ્ગલોના આનંદના ભોગને માટે ઉદ્યત થયેલા તે ગૃહસ્થો આત્માના આનંદની પ્રાપ્તિને માટે દેશવિરતિ ધારણ કરનારા થાય છે. (૪૨૭)

શાતાશાતાપ્રભોક્તાર આત્મશુદ્ધ્યર્થમુદ્યતાઃ ।

સન્ત આત્મોપયોગેન પ્રવર્તન્તે વ્રતસ્થિતાઃ ॥ ૪૨૮ ॥

શાતા અને અશાતાને ભોગવનારા, આત્મશુદ્ધિને માટે ઉદ્યત થયેલા, વ્રતોમાં રહેલા સત્પુરુષો આત્મોપયોગથી પ્રવર્તે છે. (૪૨૮)

આત્મશુદ્ધોપયોગેન વ્રતાવ્રતેષુ સામ્યવાન્ ।

જીવન્મુક્તો ભવેજ્ઞાની મુચ્યતે ધર્મસાધનૈઃ ॥ ૪૨૯ ॥

આત્મશુદ્ધોપયોગથી વ્રતો અને અવ્રતોમાં સામ્યવાળો જ્ઞાની ધર્મસાધનોથી કર્મ મુક્ત થાય છે અને જીવન્મુક્ત બને છે. (૪૨૯)

અસંખ્યજાતિવિદ્યાનાં ગ્રન્થકોટિસ્તુ ભૂતલે ।

તત્પારમાત્મબોધેન પાર્યતે સ્વોપયોગિભિઃ ॥ ૪૩૦ ॥

ભૂતલમાં અસંખ્ય પ્રકારની વિદ્યાઓના કરોડો ગ્રંથો છે, તેનો પાર પોતાના આત્મામાં ઉપયોગવાળાઓ દ્વારા આત્મબોધથી પમાય છે. (૪૩૦)

दर्शनधर्ममार्गाणां सर्वसत्यं निजात्मनि ।

विज्ञाय चाऽऽत्मशुद्ध्यर्थं जैनधर्मं प्रसाध्य ॥ ४३१ ॥

દર્શનો અને ધર્મ માર્ગોના સર્વ સત્યને પોતાના આત્મામાં જાણીને આત્માની શુદ્ધિને માટે તું જૈનધર્મની સાધના કર. (૪૩૧)

षड्रव्यनवतत्त्वानां नयनिक्षेपभङ्गतः ।

શ્રદ્ધાનપૂર્વકં જ્ઞાનં સમ્યગ્દર્શનમુચ્યતે ॥ ૪૩૨ ॥

છ દ્રવ્યો તથા નવ તત્ત્વોનું નય, નિષ્કેપ અને ભંગથી શ્રદ્ધાપૂર્વકનું જ્ઞાન, એ સમ્યગ્દર્શન કહેવાય છે. (૪૩૨)

સમ્યગ્દર્શનલાભેન સત્ફલા ધર્મસાધના ।

નિષ્ફલં ધર્મકૃત્યં સ્યાત્ સમ્યગ્દર્શનમન્તરા ॥ ૪૩૩ ॥

સમ્યગ્દર્શનના લાભથી ધર્મસાધના સારા ફળવાળી બને છે. સમ્યગ્દર્શન વિના ધર્મકાર્ય નિષ્ફળ છે. (૪૩૩)

સમ્યગ્દર્શનમેવાઽસ્તિ શુદ્ધોપયોગ આત્મનઃ ।

સમ્યક્ચારિત્રમેવાઽસ્તિ શુદ્ધોપયોગ આન્તરઃ ॥ ૪૩૪ ॥

સમ્યગ્દર્શન એજ આત્માનો શુદ્ધોપયોગ છે અને સમ્યક્ચારિત્ર જ આંતરિક શુદ્ધોપયોગ છે. અથવા આત્માનો શુદ્ધોપયોગ જ સમ્યગ્દર્શન છે અને આંતરિક શુદ્ધોપયોગ જ સમ્યક્ચારિત્ર છે. (૪૩૪)

શુદ્ધોપયોગિનાં સર્વં વાણીકાયાદિવર્તનમ્ ।

સ્વર્ગાય મુક્તયે વા સ્યાત્તત્ર કિઞ્ચિન્ન સંશયઃ ॥ ૪૩૫ ॥

શુદ્ધોપયોગવાળાઓનું બધું વાણી અને કાયા વગેરેનું વર્તન સ્વર્ગને માટે અથવા મોક્ષને માટે થાય છે. તેમાં સહેજ પણ સંશય નથી. (૪૩૫)

दया सत्यं दानमस्तेयं चाऽपरिग्रहः ।

आत्मदृष्टिश्च सत्सेवा शुद्धोपयोगहेतवः ॥ ४३६ ॥

દયા, સત્ય, તપ, દાન, અસ્તેય અને અપરિગ્રહ તથા આત્મદૃષ્ટિ અને સત્યુરુપોની સેવા- વગેરે શુદ્ધોપયોગના હેતુઓ છે. (૪૩૬)

भक्तानां भावतः सेवा प्रमाणिकप्रवर्तनम् ।

पारतन्त्र्यं न भोगानां रोगादौ न च दीनता ॥ ४३७ ॥

ભક્તોની ભાવપૂર્વક સેવા, પ્રામાણિક વર્તન, ભોગોની પરતંત્રતા ન હોવી અને રોગ વગેરેમાં દીનતા ન હોવી, એ શુદ્ધોપયોગના હેતુઓ છે. (૪૩૭)

साहाय्यं दुःखभोक्तृणामनीतिवर्जनं सदा ।

सत्यांशेषु महारागः शुद्धोपयोगहेतवः ॥ ४३८ ॥

દુઃખ ભોગવનારાઓને મદદ, સદા અનીતિનો ત્યાગ અને સત્યાંશોમાં મહારાગ, એ શુદ્ધોપયોગના હેતુઓ છે. (૪૩૮)

सर्वविश्वस्थजीवानामुपकारप्रवृत्तयः ।

सर्वथा मदिरात्यागो मांसस्य परिवर्जनम् ॥ ४३९ ॥

સમસ્ત વિશ્વમાં રહેલા જીવોના ઉપકારની પ્રવૃત્તિઓ, સર્વથા મદિરાનો ત્યાગ, માંસનું પરિવર્જન ઈત્યાદિ સદ્ગુણો વડે વિશ્વમાં રહેલા દેહધારીઓનો મોક્ષ થાય છે. (૪૩૯)

व्यभिचारस्य संत्यागो दुष्टव्यसनवर्जनम् ।

पशुपक्षिमनुष्याणां हिंसात्यागो विवेकिता ॥ ४४० ॥

વ્યભિચારનો ત્યાગ, દુષ્ટ વ્યસનોનું વર્જન, પશુ, પક્ષી અને મનુષ્યોની હિંસાનો ત્યાગ, વિવેકીપણું ઈત્યાદિ સદ્ગુણો વડે વિશ્વમાં રહેલા દેહધારીઓનો મોક્ષ થાય છે. (૪૪૦)

ચારિત્રિણાં મહાભક્તિઃ સ્થિરપ્રજ્ઞાક્ષમાર્જવાઃ ।

ઇત્યાદિસદ્ગુણૈર્મોક્ષો વિશ્વસ્થદેહિનાં ભવેત્ ॥ ૪૪૧ ॥

ચારિત્રવાળાઓની મહાભક્તિ, સ્થિર પ્રજ્ઞા, ક્ષમા અને આર્જવ અર્થાત્ સરળતા ઇત્યાદિ સદ્ગુણો વડે વિશ્વમાં રહેલા દેહધારીઓનો મોક્ષ થાય છે. (૪૪૧)

મુક્તિઃ સ્વર્ગશ્ચ નારીણાં શૂદ્રાણાં મ્લેચ્છદેહિનામ્ ।

પાપકર્મપરિત્યાગાત્ સદ્ગુણાચારતશ્ચ વૈ ॥ ૪૪૨ ॥

ખરેખર પાપકર્મોના પરિત્યાગથી અને સદ્ગુણોના આચરણથી સ્ત્રીઓને, શૂદ્રોને તથા મ્લેચ્છ વગેરે દેહધારીઓને પણ સ્વર્ગ અને મોક્ષ પ્રાપ્ત થાય છે. (૪૪૨)

પાપાચારવિચારાણાં પશ્ચાત્તાપો ભૂશં ભવેત્ ।

ઈશ્વરપ્રાર્થનાયોગાત્ પવિત્રાત્મા સ્વયં ભવેત્ ॥ ૪૪૩ ॥

ઈશ્વરની પ્રાર્થના યોગથી પાપાચારના વિચારોનો ખૂબ પશ્ચાત્તાપ થાય છે અને સાધક સ્વયં પવિત્રાત્મા બને છે. (૪૪૩)

પૂર્વોક્તસદ્ગુણાચારૈર્જૈનધર્મો જગત્ત્રયે ।

સર્વજાતીયલોકાનાં મુક્તિદોઽસ્તિ સ્વભાવતઃ ॥ ૪૪૪ ॥

પૂર્વોક્ત સદ્ગુણોના આચરણથી જૈનધર્મ સ્વભાવથી ત્રણે જગતમાં સર્વ જાતિના લોકોને મુક્તિ આપનારો છે. (૪૪૪)

પાપાદ્ દુઃખં સુખં ધર્માત્ સર્વત્ર વિશ્વદેહિનામ્ ।

ઇતિ વિજ્ઞાય ધર્માર્થં જીવ વાસ્ય દુર્ગુણાન્ ॥ ૪૪૫ ॥

સર્વત્ર સમસ્ત દેહધારીઓને પાપથી દુઃખ અને ધર્મથી સુખ થાય છે - એમ જાણીને હે જીવ ! તું ધર્મને માટે જીવ અને દુર્ગુણોને તું દૂર કર. (૪૪૫)

दुष्टव्यसनदासा ये दुर्गुणैर्ये च जीवकाः ।

दुष्टप्रवृत्तिदासा ये मुक्तिं यान्ति न हिंसकाः ॥ ४४६ ॥

જેઓ દુષ્ટ વ્યસનોના દાસ છે અને જેઓ દુર્ગુણોથી જીવનારા છે તથા જેઓ દુષ્ટ પ્રવૃત્તિઓના દાસ છે અને હિંસા કરનારા છે, તેઓ મુક્તિ પામતા નથી. (૪૪૬)

विनेयस्तत्त्वजिज्ञासुरर्हतः सत्यपालकः ।

शुद्धोपयोगयोग्यः स मृतः सन् यश्च जीवति ॥ ४४७ ॥

જે વિનયવાન છે, આર્હત છે, તત્વનો જિજ્ઞાસુ છે, સત્યનું પાલન કરનારો છે અને શુદ્ધોપયોગને યોગ્ય છે, તે મૃત્યુ પછી પણ સદ્ગુણોની સુવાસથી જીવે છે. (૪૪૭)

सद्गुणैर्ये च जीवन्तो मृता ये दुष्टवृत्तिभिः ।

ये च जीवन्ति मोक्षार्थं शुद्धात्मानो भवन्ति ते ॥ ४४८ ॥

જેઓ સદ્ગુણોથી જીવતાં છે અને જેઓ દુષ્ટવૃત્તિઓથી મરેલાં છે અને જેઓ મોક્ષને માટે જીવે છે, તેઓ શુદ્ધાત્માઓ બને છે. (૪૪૮)

अनन्तमात्मसामर्थ्यं प्रादुर्भवति चेतने ।

आत्मोपयोगतः पूर्ण परब्रह्म प्रकाशते ॥ ४४९ ॥

આત્મોપયોગથી ચેતનમાં અનંત આત્મસામર્થ્ય પ્રગટ થાય છે અને પૂર્ણ પરબ્રહ્મ પ્રકાશે છે. (૪૪૯)

वैभाविकपरीणामाद् भिन्नो निजात्मनि स्फुटम् ।

स्वाभाविकपरीणामः शुद्धोपयोग उच्यते ॥ ४५० ॥

પોતાના આત્મામાં વૈભાવિક પરિણામથી સ્પષ્ટ ભિન્ન એવો સ્વાભાવિક પરિણામ શુદ્ધોપયોગ કહેવાય છે. (૪૫૦)

વૈભાવિકપરીણામાદ્ ભિન્નં સ્વાભાવિકાત્મનિ ।

ઉપયોગપરીણામં કુરુષ્વ ભવ્યચેતન ॥ ૪૫૧ ॥

હે ભવ્ય ચેતન ! તું વૈભાવિક પરિણામથી ભિન્ન એવા ઉપયોગ પરિણામને સ્વાભાવિકપણે આત્મામાં કર. (૪૫૧)

સર્વવિશ્વસમાજાનાં કલ્યાણાય કલૌ મહાન્ ।

શુદ્ધોપયોગ એવાઽસ્તિ સર્વથા મોક્ષદાયકઃ ॥ ૪૫૨ ॥

કલિયુગમાં સર્વવિશ્વના સમાજોના કલ્યાણ માટે સર્વથા મોક્ષદાયક મહાન શુદ્ધોપયોગ જ છે. (૪૫૨)

સર્વદોષવિનાશાય સર્વસદ્ગુણહેતવે ।

કૃત્સ્નકર્મક્ષયાર્થં ચ શુદ્ધોપયોગમાચર ॥ ૪૫૩ ॥

સર્વદોષોના વિનાશને માટે, સર્વ સદ્ગુણોને પ્રાપ્ત કરવા માટે અને સર્વકર્મોનો ક્ષય કરવા માટે તું શુદ્ધોપયોગનું આચરણ કર. (૪૫૩)

રોગાદિજન્યદુઃખેઽપિ બ્રહ્મતત્ત્વવિચારિણામ્ ।

આત્મોપયોગિનાં નિત્યમાનન્દોલ્લાસ આત્મનિ ॥ ૪૫૪ ॥

રોગ વગેરેથી ઉત્પન્ન થયેલા દુઃખમાં પણ બ્રહ્મતત્ત્વનો વિચાર કરનારા આત્મોપયોગીઓના આત્મામાં નિત્ય આનંદોલ્લાસ હોય છે. (૪૫૪)

ઉપયોગેન વેત્તારં સ્મારં સ્મારં વિચિન્તય ।

વિસ્મૃત્ય બાહ્યભાવં ત્વં લીનો ભવ નિજાત્મનિ ॥ ૪૫૫ ॥

ઉપયોગ વડે જાણનારને અર્થાત્ આત્માને યાદ કરી કરીને તું ચિંતન કર અને બાહ્યભાવને ભૂલી જઈને તું પોતાના આત્મામાં લીન થા. (૪૫૫)

दूरीकृत्य प्रमादौस्त्वं शुद्धात्मानं स्मर द्रुतम् ।

एकमात्मा जगत्सारः सत्यं हृदि प्रधारय ॥ ४५६ ॥

પ્રમાદોને દૂર કરીને તું શીઘ્ર શુદ્ધાત્માનું સ્મરણ કર અને આત્મા જ જગતનો સાર છે, એ એક સત્યને હૃદયમાં ધારણ કર. (૪૫૬)

सर्वसारस्य सारोऽयमात्मा तत्त्वमसि स्वयम् ।

सोऽहंप्रज्ञानमात्माऽस्मि कालस्य कालजित्त्वहम् ॥ ४५७ ॥

આ આત્મા જ સર્વ સારનો સાર છે અને તે તું પોતે છે. હું આત્મા છું, એ 'સોહં'નું શુદ્ધ ઊંડું જ્ઞાન છે. હું તો કાળના કાળને જીતનાર છું. (૪૫૭)

वादौश्च प्रतिवादौश्च कुर्वन्तः सर्वपण्डिताः ।

आत्मसुखं न संयान्ति शुद्धोपयोगमन्तरा ॥ ४५८ ॥

વાદો અને પ્રતિવાદોને કરતા બધા પંડિતો શુદ્ધોપયોગ વિના આત્મસુખને પામતા નથી. (૪૫૮)

दर्शनधर्मशास्त्राणां मोहाल्लोकाः परस्परम् ।

युद्धयन्ति कर्म बध्नन्ति यान्ति जन्मपरम्पराम् ॥ ४५९ ॥

દર્શન અને ધર્મશાસ્ત્રોના મોહથી લોકો પરસ્પર યુદ્ધ કરે છે, કર્મ બાંધે છે અને જન્મ પરંપરા પામે છે. (૪૫૯)

सर्वदर्शनधर्माणां सारं सत्यं वदाम्यहम् ।

रागद्वेषक्षयः कार्यः कर्तव्या स्वात्मशुद्धता ॥ ४६० ॥

હું બધાં દર્શનો અને ધર્મોનો સાચો સાર કહું છું. રાગ અને દ્વેષનો ક્ષય કરવો જોઈએ તથા પોતાના આત્માની શુદ્ધતા કરવી જોઈએ. (૪૬૦)

સર્વયોગાદિસારોઽસ્તિ સંસાધ્યા વીતરાગતા ।

આત્મોપયોગતા સાધ્યેત્યેવં બ્રુવન્તિ પણ્ડિતાઃ ॥ ૪૬૧ ॥

સર્વ યોગો વગેરેનો સાર છે કે વીતરાગતા સમ્યક્ રીતે સાધવી જોઈએ. તે માટે આત્મોપયોગતા સાધવી જોઈએ, એમ પંડિતો કહે છે. (૪૬૧)

મનોવાક્રાયપાવિત્ર્યાદાત્મનઃ પૂર્ણશુદ્ધતા ।

કર્તવ્યા સા સતાં પ્રાપ્યા સત્યમેવં વદામ્યહમ્ ॥ ૪૬૨ ॥

મન, વચન અને કાયાની પવિત્રતાથી આત્માની પૂર્ણ શુદ્ધતા કરવી જોઈએ અને તે સત્પુરુષોને મળે એવી છે, એમ હું સત્ય કહું છું. (૪૬૨)

આર્યાઃ સ્યુઃ સદ્ગુણૈઃ સર્વે સદાચારૈર્ભુવસ્તલે ।

મનોવાક્રાયશુદ્ધ્યા યે સ્વાત્મશુદ્ધિવિધાયિનઃ ॥ ૪૬૩ ॥

પૃથ્વી પર સદ્ગુણો અને સદાચારોથી બધા આર્યો છે. જેઓ મન, વચન અને કાયાની શુદ્ધિથી પોતાના આત્માની શુદ્ધિને કરનારા છે. (૪૬૩)

આત્મશુદ્ધિં વિના દેવદેવીભિર્ભક્તદેહિનામ્ ।

મુક્તિઃ પ્રદીયતે નૈવ સ્વાત્મના નિજમુદ્ધરેત્ ॥ ૪૬૪ ॥

આત્માની શુદ્ધિ વિના દેવ-દેવીઓ વડે ભક્ત દેહધારીઓને મુક્તિ અપાતી જ નથી, તેથી પોતાના આત્મા વડે પોતાનો ઉદ્ધાર કરવો જોઈએ. (૪૬૪)

જાયતે ન કદા મુક્તિરાવિર્ભૂતગુણૈર્વિના ।

ઈશ્વરેણાઽપિ નો દેયા સત્યમેતદ્વિચારય ॥ ૪૬૫ ॥

આવિર્ભાવ પામેલા ગુણો વિના મુક્તિ ક્યારે પણ થતી નથી અને ઈશ્વર દ્વારા પણ તે આપી શકાય એવી નથી, એ સત્યનો તું વિચાર કર. (૪૬૫)

देवस्य सद्गुरोर्भक्त्या स्वात्मशुद्धिः प्रजायते ।

सेवा भक्तिपरीणामाद् भवन्ति सात्त्विका गुणाः ॥ ४६६ ॥

દેવની અને સદ્ગુરુની ભક્તિથી પોતાના આત્માની શુદ્ધિ થાય છે. સેવા અને ભક્તિના પરિણામથી સાત્ત્વિક ગુણો પ્રગટ થાય છે. (૪૬૬)

सेवाभक्तिपरीणामो जायेताऽऽत्मन आत्मनि ।

आत्मना जायते चित्ते सात्त्विकमोहमिश्रकः ॥ ४६७ ॥

આત્માનો સેવા ભક્તિ પરિણામ આત્મામાં જન્મે છે. જ્યારે સાત્ત્વિક મોહ મિશ્રિત પરિણામ આત્મા વડે ચિત્તમાં ઉત્પન્ન થાય છે. (૪૬૭)

सेवाभक्तिपरीणामः प्रशस्यमोहसंयुतः ।

केवलज्ञानतः पूर्वं वर्तते सर्वधर्मिणाम् ॥ ४६८ ॥

પ્રશસ્ય અર્થાત્ વખાણવા લાયક એવા મોહથી સમન્વિત સેવા ભક્તિના પરિણામ બધા ધર્મીઓને કેવલજ્ઞાન પહેલા વર્તે છે. (૪૬૮)

शुद्धात्मरूपदीपाग्रे स्फटिकाच्छादनं यथा ।

तथा सात्त्विकમोहीयમिश્રસ્वात्मિકસद्गुणाः ॥ ४६९ ॥

જેમ શુદ્ધાત્મરૂપ દીપકની આગળ સ્ફટિકનું આચ્છાદન હોય, તેમ સાત્ત્વિક મોહથી મિશ્ર પોતાના આત્મિક સદ્ગુણો હોય છે. (૪૬૯)

स्फटिकेन यथा दीपो नाऽऽवृतो हि भवेत्तथा ।

सात्त्विकेभ्यो निजात्मीयगुणाः स्युर्नावृताः खलु ॥ ४७० ॥

જેમ સ્ફટિકથી દીપક ઢંકાતો જ નથી, તેમ સાત્ત્વિક-સદ્ગુણોથી પોતાના આત્માના ગુણો ખરેખર ઢંકાતા નથી. (૪૭૦)

આત્મશુદ્ધોપયોગેન સેવાભક્ત્યાદિકારિણામ્ ।

સાત્ત્વિકા નૈવ બન્ધાય પ્રત્યુત મુક્તિહેતવે ॥ ૪૭૧ ॥

આત્માના શુદ્ધોપયોગ વડે સેવાભક્તિ વગેરે કરનારાઓના સાત્ત્વિક સદ્ગુણો બંધને માટે થતા જ નથી, ઊલટા મુક્તિના હેતુ માટે થાય છે. (૪૭૧)

મુક્તિં પ્રતિ સમાદેયા અતઃ સાત્ત્વિકસદ્ગુણાઃ ।

સાત્ત્વિકસદ્ગુણાદ્વિત્રા જ્ઞાનાદ્યા આત્મસદ્ગુણાઃ ॥૪૭૨॥

તેથી મુક્તિ પ્રત્યે સાત્ત્વિક સદ્ગુણો સારી રીતે સ્વીકાર્ય છે. સાત્ત્વિક સદ્ગુણોથી ભિન્ન એવા જ્ઞાન વગેરે આત્માના સદ્ગુણો છે. (૪૭૨)

સાત્ત્વિકગુણકર્મભ્યો ભિન્નોઽહં જ્ઞાનદર્શની ।

તથાઽપિ સ્વાન્યશુદ્ધ્યર્થં યતેઽહં તત્પ્રસાધનૈઃ ॥ ૪૭૩ ॥

જ્ઞાન અને સમ્યક્ દર્શનવાળો હું સાત્ત્વિક ગુણવાળા કર્મોથી ભિન્ન છું, તો પણ પોતાની અને પરની શુદ્ધિને માટે તે સાધનો વડે યત્ન કરું છું. (૪૭૩)

સાત્ત્વિકગુણકર્માણિ સાધનાનિ નિબોધત ।

આત્મોપયોગતસ્તાનિ વ્યાપૃણીહિ યથાતથમ્ ॥ ૪૭૪ ॥

સાત્ત્વિક ગુણવાળાં કાર્યોને સાધનો સમજો. તું આત્મોપયોગપૂર્વક તેનો યથાર્થ ઉપયોગ કર. (૪૭૪)

સાત્ત્વિકગુણકાર્યેષુ સમ્યક્સાધનબુદ્ધિતઃ ।

પ્રવર્તસ્વોપયોગેન સ્વાન્યોપગ્રહેતવે ॥ ૪૭૫ ॥

સાત્ત્વિક ગુણવાળાં કાર્યોમાં સમ્યક્ સાધનની બુદ્ધિથી સ્વ અને પરના ઉપકાર માટે તું ઉપયોગ પૂર્વક પ્રવૃત્તિ કર. (૪૭૫)

સાત્ત્વિકગુણકર્માણિ પુદ્ગલોશ્ચ વિશેષતઃ ।

સ્વાન્યોપકારહેત્વર્થં વ્યાપૃणीहि विवेकतः ॥ ૪૭૬ ॥

સાત્ત્વિક ગુણવાળાં કાર્યો અને વિશેષે કરીને પુદ્ગલોનો સ્વ અને પરના ઉપકારને માટે તું વિવેકથી ઉપયોગ કર. (૪૭૬)

આત્મોપયોગિનો લોકાઃ સાધનસાધ્યવેદિનઃ ।

यथायोगं प्रवर्तन्ते सम्यग्विश्वावलोकिनः ॥ ૪૭૭ ॥

સારી રીતે વિશ્વનું અવલોકન કરનારા, સાધન અને સાધ્યને જાણનારા, આત્મોપયોગવાળા લોકો યથા યોગ અર્થાત્ અવસર કે સમય પ્રમાણે પ્રવર્તે છે. (૪૭૭)

सम्यक्छद्धानसम्यक्त्वलाभात्पश्चात्प्रकाशते ।

अल्पकाले चिरंकाले चारित्रं चाऽऽत्मनः स्फुटम् ॥ ૪૭૮ ॥

સમ્યક્ શ્રદ્ધારૂપ સમ્યક્ત્વનો લાભ થયા પછી અલ્પકાલે કે ચિરકાલે આત્માનું ચારિત્ર સ્પષ્ટ રીતે પ્રકાશે છે. (૪૭૮)

स्वात्मानं स्वं परिज्ञाय शीघ्रमुत्तिष्ठ जागृहि ।

स्वपर्यायगुणानां त्वमाविर्भावं कुरु द्रुतम् ॥ ૪૭૯ ॥

પોતાને એટલે કે પોતાના આત્માને પૂર્ણ રીતે જાણીને તું શીઘ્ર પરાક્રમવાળો. જાગ્રત થા અને પોતાના પર્યાય અને ગુણોનો તું શીઘ્ર આવિર્ભાવ કર. (૪૭૯)

आत्मनः पूर्णशुद्धिर्या सैव साध्या जिनोदिता ।

साध्यलक्ष्योपयोगेन स्वात्मशुद्धिं कुरु द्रुतम् ॥ ૪૮૦ ॥

જિનોએ કહેલી આત્માની જે પૂર્ણ શુદ્ધિ છે, તે જ સાધવા યોગ્ય છે. માટે સાધ્ય લક્ષ્યના ઉપયોગ વડે તું શીઘ્ર પોતાના આત્માની શુદ્ધિ કર. (૪૮૦)

સાધ્યલક્ષ્યં હૃદિ ધ્યાત્વા કર્તવ્યકાર્યમાચર ।

આત્મોત્સાહેન વર્તસ્વ પ્રમાદૌશ્ચ નિવારય ॥ ૪૮૧ ॥

સાધ્યલક્ષ્યનું હૃદયમાં ધ્યાન કરીને તું કર્તવ્ય કાર્યનું આચરણ કર. પ્રમાદોને દૂર કર. આત્માના ઉત્સાહથી વર્તન કર. (૪૮૧)

પ્રતિક્ષણં પરબ્રહ્મશુદ્ધરૂપં વિચારય ।

ભૂયાઃ શુદ્ધાત્મમગ્નસ્ત્વં વિસ્મૃત્ય મોહભાવનામ્ ॥ ૪૮૨ ॥

પ્રતિક્ષણ શુદ્ધસ્વરૂપવાળા પરબ્રહ્મનો તું વિચાર કર. મોહભાવનાને ભૂલીને તું શુદ્ધાત્મામાં મગ્ન થા. (૪૮૨)

નિર્મમો ભવ સર્વત્ર દૃશ્યાદૃશ્યેષુ વસ્તુષુ ।

નાઽહંકારી ભવ વ્યક્તદૃશ્યાદૃશ્યેષુ સર્વથા ॥ ૪૮૩ ॥

તું દૃશ્ય અને અદૃશ્ય વસ્તુઓમાં સર્વત્ર મમત્વ વિનાનો થા અને વ્યક્ત એવી દૃશ્ય અને અદૃશ્ય વસ્તુઓમાં તું સર્વથા અહંકારી ન થા. (૪૮૩)

સાક્ષિભાવેન સર્વત્ર વર્તસ્વ સ્વોપયોગતઃ ।

ઔપચારિકકાર્યેષુ નિર્લેપો ભવ બોધતઃ ॥ ૪૮૪ ॥

સ્વોપયોગથી તું સર્વત્ર સાક્ષીભાવ વડે વર્તન કર અને ઔપચારિક કાર્યોમાં જ્ઞાનથી નિર્લેપ થા. (૪૮૪)

મૃત્યુતો નિર્ભયીભૂય સ્વાત્મનિ નિર્ભયં ચર ।

જાતસ્ય વપુષો નાશઃ સ્વયં ત્વમવિનાશવાન્ ॥ ૪૮૫ ॥

તું મૃત્યુથી નિર્ભય થઈને પોતાના આત્મામાં નિર્ભયપણે રમણતા કર. જન્મેલા શરીરનો નાશ થાય છે. તું પોતે અવિનાશી છે. (૪૮૫)

जातानां हि विनाशोऽस्ति तेषां शोकं निवारय ।

आत्माऽसि सच्चिदानन्दः स्वस्वरूपं विचारय ॥ ४८६ ॥

જન્મેલાઓનો અવશ્ય વિનાશ છે, માટે તેઓનો શોક તું દૂર કર. તું સચ્ચિદાનંદ આત્મા છે, તેથી પોતાના સ્વરૂપનો વિચાર કર. (૪૮૬)

साधय स्वात्मनः शुद्धिं वारय मोहवासनाम् ।

जनान् स्मारय सद्ब्रह्म धारय स्वोपयोगिताम् ॥ ४८७ ॥

તું મોહવાસનાને દૂર કર અને પોતાના આત્માની શુદ્ધિ સાધ અર્થાત્ સિદ્ધ કર. લોકોને સદ્બ્રહ્મનું સ્મરણ કરાવ અને સ્વોપયોગતાને તું ધારણ કર. (૪૮૭)

जीव शुद्धोपयोगेन प्रियस्व मोहभावतः ।

विस्मर मोहभावोऽस्त्वमात्मरूपं च संस्मर ॥ ४८८ ॥

તું શુદ્ધોપયોગથી જીવ. મોહભાવનો નાશ કર. મોહભાવોને ભૂલી જા અને આત્મસ્વરૂપનું સારી રીતે સ્મરણ કર. (૪૮૮)

असंख्यमार्गा मोक्षस्य सन्ति स्वात्मोपयोगिनाम् ।

तेषामेकमपि प्राप्य सिद्धाः सेत्स्यन्ति देहिनः ॥ ४८९ ॥

સ્વાત્મોપયોગવાળાઓને મોક્ષના અસંખ્ય માર્ગો છે. તેમાંથી એકને પણ પ્રાપ્ત કરીને દેહધારીઓ સિદ્ધ થયા છે અને સિદ્ધ થશે. (૪૮૯)

सम्यक्त्वदर्शनं व्यक्तमात्मोपयोग इष्यते ।

आत्मोपयोगिनां सर्वे मार्गा मोक्षाय भाषिताः ॥ ४९० ॥

વ્યક્ત સમ્યક્ત્વદર્શન આત્મોપયોગ કહેવાય છે. આત્મોપયોગવાળાઓને બધા માર્ગો મોક્ષને માટે કહ્યા છે. (૪૯૦)

સમ્યક્ત્વદર્શનં પ્રાપ્ય મા પ્રમાદં કુરુષ્વ ભોઃ ।

આત્મન્ શુદ્ધસ્વરૂપં તે ચિન્તયસ્વ સ્થિરો ભવ ॥ ૪૧૧ ॥

હે આત્મન્ ! સમ્યક્ત્વદર્શનને પ્રાપ્ત કરીને તું પ્રમાદ કર મા. તું તારા શુદ્ધસ્વરૂપનું ચિંતન કર અને શુદ્ધસ્વરૂપમાં સ્થિર થા. (૪૯૧)

સત્યાસત્યં ચ વિજ્ઞાય મા મુહ્ય મોહકર્મણિ ।

અસત્યે વર્તમાનોઽપિ તત્ર સત્યં ન વેદય ॥ ૪૧૨ ॥

સત્ય અને અસત્યને જાણીને તું મોહકર્મમાં આસક્ત થા મા. અસત્યનું આચરણ કરતો હોવા છતાં પણ તું તેમાં સત્ય જાણ નહીં. (૪૯૨)

સમ્યગ્દૃષ્ટ્યા પ્રવિજ્ઞાય સ્વાત્મધર્મે રતિં કુરુ ।

પ્રારબ્ધકર્મભોગેષુ રતિં મા કુરુ ચેતન ! ॥ ૪૧૩ ॥

હે ચેતન ! સમ્યગ્દૃષ્ટિથી સ્વ આત્મધર્મને જાણીને તું પોતાના આત્મધર્મમાં રતિ કર અને પ્રારબ્ધકર્મોના ભોગોમાં રતિ કર મા. (૪૯૩)

વૈષયિકરતિં ત્યક્ત્વા શુદ્ધાત્મનિ રતિં કુરુ ।

પવિત્રાત્મા ભવ સ્પષ્ટં પરબ્રહ્મમયો ભવ ॥ ૪૧૪ ॥

વૈષયિક રતિને તજીને તું શુદ્ધાત્મામાં રતિ કર. તું સ્પષ્ટ રીતે પવિત્રાત્મા થા અને પરબ્રહ્મમય બન. (૪૯૪)

સમ્પીલ્ય સાગરે બિન્દુર્યથાઽબ્ધિરૂપતાં ભજેત્ ।

તથા પરાત્મતાં પ્રાપ્ય સ્વાત્મા સિદ્ધો ભવેત્સ્વયમ્ ॥ ૪૧૫ ॥

જેવી રીતે બિન્દુ સિન્ધુમાં સારી રીતે મળીને સિન્ધુપણાને પામે છે, તેવી રીતે પોતાનો આત્મા પરમાત્મપણાને પામીને સ્વયં સિદ્ધ થાય છે. (૪૯૫)

મનોવાક્કાયજાન્ દોષાન્ વારય નિજશક્તિતઃ ।

ધારય સદ્ગુણાન્ સર્વાન્ જીવ સ્વાભાવિકૈર્ગુણૈઃ ॥ ૪૯૬ ॥

મન, વચન અને કાયાના દોષોને તું પોતાની શક્તિથી દૂર કર
અને સર્વ સદ્ગુણોને ધારણ કર તથા સ્વાભાવિક ગુણો વડે જીવ. (૪૯૬)

સન્ત્યજ્ય દુર્મતિં દુષ્ટાં સન્મતિં ભજ ભાવતઃ ।

શુભાશુભવિપાકેષુ હર્ષશોકં ચ સંત્યજ ॥ ૪૯૭ ॥

તું દુષ્ટ દુર્મતિને સારી રીતે ત્યજીને ભાવથી સન્મતિને ભજ અને
શુભ અને અશુભ કર્મોના વિપાકોમાં હર્ષ અને શોકને સારી રીતે તજ દે.
(૪૯૭)

કર્માધીના જગજ્જીવા મિત્રાણિ શત્રવો ન તે ।

આત્મોપયોગભાવેન સર્વજીવાન્ ક્ષમાપય ॥ ૪૯૮ ॥

જગતના જીવો કર્માધીન છે. તેઓ તારા મિત્રો કે શત્રુઓ નથી.
માટે આત્મોપયોગભાવથી તું સર્વ જીવોને ક્ષમા કર. (૪૯૮)

રાગદ્વેષૌ ન મે સર્વવિશ્વસ્મિન્ દેહિનઃ પ્રતિ ।

ઉત્થિતોઽહં સ્વમુક્ત્યર્થ સમોઽહં સર્વદેહિષુ ॥ ૪૯૯ ॥

સર્વ વિશ્વમાં દેહધારીઓ પ્રત્યે મને રાગ અને દ્વેષ નથી. પોતાની
મુક્તિને માટે હું ઉત્થિત થયો છું તથા સર્વદેહધારીઓ પ્રત્યે હું
સમભાવવાળો છું. (૪૯૯)

પરબ્રહ્મપદાવાપ્ત્યૈ મનોવાક્કાયસાધનૈઃ ।

ઉત્થિતોઽહં પરપ્રીત્યા સદ્ગુરુકૃપયા ભૃશમ્ ॥ ૫૦૦ ॥

પરબ્રહ્મપદની પ્રાપ્તિને માટે મન, વચન અને કાયાનાં સાધનોથી
તથા સદ્ગુરુની ખૂબ કૃપા વડે હું શ્રેષ્ઠ પ્રીતિથી ઉત્થિત થયો છું. (૫૦૦)

પરબ્રહ્મમહાવીરકૃપાં યાચે સ્વમુક્તયે ।

સતાં કૃપાકટાક્ષેણ મદુદ્ધારો ભવેદ્ ધ્રુવમ્ ॥ ૫૦૧ ॥

હું પોતાની મુક્તિને માટે પરબ્રહ્મ મહાવીરની કૃપા યાચું છું.
સત્પુરુષોના કૃપાકટાક્ષથી મારો ઉદ્ધાર અવશ્ય થશે. (૫૦૧)

પશ્ચાત્તાપોઽસ્તિ દોષાણાં ગુણાનામનુમોદના ।

સર્વસંઘસ્ય દાસાનુદાસોઽહમુપયોગવાન્ ॥ ૫૦૨ ॥

દોષોનો પશ્ચાત્તાપ કરું છે. ગુણોની અનુમોદના કરું છે.
ઉપયોગવાળો હું સર્વ સંઘનો દાસાનુદાસ છું. (૫૦૨)

દાસોઽહં સર્વસાધૂનાં સાધ્વીનાં ચ વિશેષતઃ ।

તત્કૃપયા મદુદ્ધારો ભૂયાત્તત્પ્રાર્થયામ્યહમ્ ॥ ૫૦૩ ॥

હું સર્વ સાધુઓનો દાસ છું અને વિશેષે કરીને સાધ્વીઓનો દાસ
છું. તેઓની કૃપાથી મારો ઉદ્ધાર થાઓ, એવી હું પ્રાર્થના કરું છું. (૫૦૩)

સર્વસંઘસ્ય સેવાયાં સ્વાર્પણભાવવાનહમ્ ।

આત્મશુદ્ધોપયોગાર્થં યતે નિષ્કામભક્તિતઃ ॥ ૫૦૪ ॥

સર્વ સંઘની સેવામાં સ્વાર્પણની ભાવનાવાળો હું આત્મશુદ્ધોપયોગ
માટે નિષ્કામ ભક્તિથી યત્ન કરું છું. (૫૦૪)

આત્મનો ગુણદોષાણાં કર્તવ્યં ચ નિરીક્ષણમ્ ।

પશ્ચાત્તાપાદિયોગેન કર્તવ્યા ચાઽઽત્મશુદ્ધતા ॥ ૫૦૫ ॥

પોતાના ગુણ તથા દોષોનું નિરીક્ષણ કરવું જોઈએ અને પશ્ચાત્તાપ
વગેરેના યોગથી આત્માની શુદ્ધતા કરવી જોઈએ. (૫૦૫)

गुप्ता व्यक्ताश्च ये दोषा हर्तव्या पूर्णयत्नतः ।

दोषा भवाय मोक्षाय गुणा ज्ञेया विवेकतः ॥ ५०६ ॥

ગુપ્ત અને વ્યક્ત જે દોષો હોય, તે પૂર્ણ યત્નથી દૂર કરવા જોઈએ. દોષો ભવને માટે થાય છે અને ગુણો મોક્ષને માટે થાય છે. એમ તું વિવેકથી જાણ. (૫૦૬)

गुणा निजात्मनो रूपं मोहरूपं तु दुर्गुणाः ।

दोषवृन्दविनाशेन स्वात्मशुद्धिं कुरु द्रुतम् ॥ ५०७ ॥

ગુણો પોતાના આત્માનું સ્વરૂપ છે અને દુર્ગુણો તો મોહનું રૂપ છે. માટે દોષોના સમૂહના વિનાશથી તું શીઘ્ર પોતાના આત્માની શુદ્ધિ કર. (૫૦૭)

मुक्तिः कदाऽपि न स्याद्धि रागद्वेषक्षयं विना ।

अतो रागादिदोषाणां नाशाय त्वं यतस्व भोः ॥ ५०८ ॥

રાગ અને દ્વેષના ક્ષય વિના ક્યારેય મુક્તિ થતી જ નથી. તેથી હે ચેતન ! રાગાદિદોષોના નાશને માટે તું યત્ન કર. (૫૦૮)

दोषप्रमादनाशार्थमात्मरूपं विचारय ।

गुणान् व्यक्तान् कुरुष्व त्वं प्रमादं मा कुरु क्षणम् ॥ ५०९ ॥

દોષો અને પ્રમાદના નાશ માટે તું આત્માનું સ્વરૂપ વિચાર. તું ગુણોને વ્યક્ત કર અને ક્ષણનો પણ પ્રમાદ કર મા. (૫૦૯)

गारुडिको यथा सर्पविषमुत्तारयेद् द्रुतम् ।

जाङ्गलीमन्त्रयोगेन ज्ञानी मोहविषं तथा ॥ ५१० ॥

જેમ ગારુડી જાંગુલી મંત્રના યોગથી સર્પના વિષને ઝડપથી ઉતારે છે, તેમ જ્ઞાની મોહના વિષને ઝડપથી ઉતારે છે. (૫૧૦)

શુદ્ધોપયોગમન્ત્રેણ મોહાહેર્વિષમુત્તરેત્ ।

બ્રહ્મવિદ્ ભવતિ બ્રહ્મ નિર્ભયો બ્રહ્મવિજ્જનઃ ॥ ૫૧૧ ॥

શુદ્ધોપયોગરૂપ મંત્રથી મોહરૂપી સર્પનું વિષ ઉતરે છે. બ્રહ્મને જાણનારો બ્રહ્મ બને છે. તેથી બ્રહ્મને જાણનાર મનુષ્ય નિર્ભય છે. (૫૧૧)

અગ્નિરૂપા ભવેન્નૂનમ્ગ્નિયોગેન વર્તિકા ।

શુદ્ધાત્મભાવનાલીનઃ શુદ્ધાત્મા જાયતે તથા ॥ ૫૧૨ ॥

જેમ અગ્નિના યોગથી વર્તિકા અર્થાત્ દિવેટ અગ્નિના રૂપવાળી થાય છે, તેમ શુદ્ધાત્મભાવનામાં લીન આત્મા શુદ્ધાત્મા બને છે. (૫૧૨)

યથાઽઽત્મકથનં તદ્વદ્ વર્તનં શક્તિતો ભવેત્ ।

તદા નિજાત્મનઃ શુદ્ધિસ્તથા મુક્તિશ્ચ જાયતે ॥ ૫૧૩ ॥

જેવું પોતાનું કથન હોય, તેવું જ્યારે શક્તિથી વર્તન થાય, ત્યારે પોતાના આત્માની શુદ્ધિ થાય છે અને તેવી જ રીતે મુક્તિ થાય છે. (૫૧૩)

પાલનં ચ પ્રતિજ્ઞાયાઃ પૂર્ણશુદ્ધાત્મસંસ્મૃતિઃ ।

ચતુર્વિધમહાસદ્ગુણસેવાપ્રવર્તનમ્ ॥ ૫૧૪ ॥

પ્રતિજ્ઞાનું પાલન કરવું જોઈએ અને પૂર્ણ શુદ્ધાત્માનું સંસ્મરણ કરવું જોઈએ તથા ચતુર્વિધ મહાસંઘનો સંગ કરવો જોઈએ અને તેની સેવામાં પ્રવર્તન કરવું જોઈએ. (૫૧૪)

નિરુપાધિદશાપ્રાપ્તેર્હેતૂનામવલમ્બનમ્ ।

બાહ્યસદ્ગુણે નિઃસદ્ગવર્તનમાન્તરં કુરુ ॥ ૫૧૫ ॥

તું નિરુપાધિદશાની પ્રાપ્તિના હેતુઓનું અવલંબન કર અને બાહ્ય સંગોમાં નિઃસંગ એવું આંતરિક વર્તન કર. (૫૧૫)

આત્મપક્ષદશાપ્રાપ્ત્યૈ મોહકૃત્સદ્ગવર્જનમ્ ।

યથાયોગ્યં પ્રકર્તવ્યં યત્ર તત્ર યદા તદા ॥ ૫૧૬ ॥

આત્માની પક્ષદશા પ્રાપ્ત કરવા માટે મોહ ઉત્પન્ન થાય તેવા સંગનો ત્યાગ કરવો જોઈએ અને જે સમયે જે યોગ્ય હોય, તે સમયે તે પ્રમાણે કરવું જોઈએ. (૫૧૬)

શુદ્ધાત્મભાવનાવેગાદાવિર્ભાવો નિજાત્મનિ ।

આત્માનન્દસમુદ્રસ્ય જાયતેઽનુભવો હૃદિ ॥ ૫૧૭ ॥

શુદ્ધાત્મભાવના આવેગથી પોતાના આત્મામાં આત્માનંદ રૂપ સાગરનો આવિર્ભાવ થાય છે - અને હૃદયમાં એનો એવો અનુભવ થાય છે. (૫૧૭)

પ્રતિક્ષણં હૃદિ વ્યક્તા કર્તવ્યા બ્રહ્મભાવના ।

યત્ર તત્ર સદા ભાવ્યઃ શુદ્ધાત્મા ધ્યાનયોગતઃ ॥ ૫૧૮ ॥

પ્રતિક્ષણ હૃદયમાં બ્રહ્મ ભાવના વ્યક્ત કરવી જોઈએ અને હંમેશા સર્વ સ્થળે ધ્યાનયોગથી શુદ્ધ આત્માને ભાવવો જોઈએ. (૫૧૮)

સદ્ગુરુભક્તિસેવાદૈરાત્મપાતો ન જાયતે ।

નિપાતોઽપિ ન ભક્તાનાં ગુર્વાદિભક્તિકારિણામ્ ॥ ૫૧૯ ॥

સદ્ગુરુની ભક્તિ, સેવા વગેરેથી આત્માનું પતન થતું નથી, તેથી ગુરુ વગેરેની ભક્તિ કરનારા ભક્તોનો નિપાત પણ થતો નથી. (૫૧૯)

દોષાન્મુક્ત્વા નિજાત્માનં પ્રતિ ક્રમણયોગતઃ ।

આત્મશુદ્ધિર્ભવેત્તૂર્ણં તત્ર મગ્નો ભવ સ્વયમ્ ॥ ૫૨૦ ॥

દોષોને છોડીને પોતાના આત્માની તરફ ગતિ કરવાના યોગથી આત્મશુદ્ધિ શીઘ્ર થાય છે. તું સ્વયં આત્મશુદ્ધિમાં મગ્ન થા. (૫૨૦)

સદ્ગુણાનાં પ્રકાશાય દોષાણાં નાશહેતવે ।

યદ્યોગ્યં તત્પ્રકર્તવ્યં યોગ્યોપાયૈર્યથાતથમ્ ॥ ૫૨૧ ॥

સદ્ગુણોની પ્રાપ્તિ માટે અને દોષોનો નાશ કરવા માટે યોગ્ય ઉપાયો વડે યથાર્થ રીતે જે યોગ્ય હોય તે કરવું જોઈએ. (૫૨૧)

આત્મનિ ભવ મગ્નસ્ત્વં પૂર્ણપ્રીત્યા ભૃશં સ્વયમ્ ।

આત્માનુભવસંપ્રાપ્ત્યા નિર્વિકલ્પો ભવિષ્યસિ ॥ ૫૨૨ ॥

તું સ્વયં પૂર્ણ પ્રીતિથી આત્મામાં અત્યન્ત મગ્ન થા. આત્માના અનુભવની સમ્યગ્ પ્રાપ્તિથી તું નિર્વિકલ્પ થઈશ. (૫૨૨)

શુદ્ધાત્માનં વિના હ્યન્યાન્ સંકલ્પાસ્ત્વં ભૃશં ત્યજ ।

સર્વથાઽઽત્મોપરિ પ્રેમ ધારયોત્સાહવીર્યતઃ ॥ ૫૨૩ ॥

શુદ્ધાત્મા સિવાય અન્ય સંકલ્પોનો તું અત્યન્ત ત્યાગ કર તથા ઉત્સાહ અને વીર્યથી સર્વથા આત્મા ઉપર પ્રેમને ધારણ કર. (૫૨૩)

ચાદૃગ્ ભાવો ભવેદ્યસ્ય ફલં તસ્યાઽસ્તિ તાદૃશમ્ ।

આત્મશુદ્ધોપયોગેન ફલં મુક્તિર્નિજાત્મનઃ ॥ ૫૨૪ ॥

જેનો જેવો ભાવ હોય છે, તેને તેવું ફળ પ્રાપ્ત થાય છે. આત્માના શુદ્ધોપયોગથી પ્રાપ્ત થતું ફળ પોતાના આત્માની મુક્તિ છે. (૫૨૪)

આત્મભાવેન મોક્ષોઽસ્તિ ભવ્યાનાં ભાવનાવતામ્ ।

ભરતાદ્યા ગતા મુક્તિમાઽઽત્મનો ભાવનાબલાત્ ॥ ૫૨૫ ॥

આત્મભાવથી ભાવનાવાળા ભવ્ય જીવોનો મોક્ષ થાય છે. આત્મભાવના બળથી ભરત ચક્રવર્તી વગેરે મુક્તિ પામ્યા. (૫૨૫)

इलापुत्रो गतो मुक्तिमाऽऽत्मनो भावनाबलात् ।

आत्मशुद्धोपयोगेन आषाढः केवली प्रभुः ॥ ५२६ ॥

ઈલાપુત્ર આત્માની ભાવનાના બલથી મોક્ષે ગયા અને આત્માના શુદ્ધોપયોગથી આષાઢભૂતિ કેવલી પ્રભુ થયા. (૫૨૬)

આત્મભાવનયા મુક્તિમનન્તાઃ खलु लेभिरे ।

भावनारूढजीवानां शुद्धोपयोग आन्तरः ॥ ५२७ ॥

ખરેખર આત્મભાવનાથી અનંતજીવોએ મુક્તિ મેળવી છે. ભાવનામાં આરૂઢ થયેલા જીવોને આંતરિક શુદ્ધોપયોગ હોય છે. (૫૨૭)

दानादिधर्मकार्याणि न फलन्ति च तां विना ।

शुभाच्छुद्धा प्रजायेत भावना मुक्तिदायिनी ॥ ५२८ ॥

દાન વગેરે ધર્મકાર્યો તેના વિના અર્થાત્ ભાવના વિના ફળતાં નથી. શુભ ભાવનાથી મુક્તિ આપનારી શુદ્ધ ભાવના ઉત્પન્ન થાય છે. (૫૨૮)

आत्मोपयोगदातृत्वे भावनाया महद्बलम् ।

बाह्यक्रियां विना भावाद् यथायोगं फलं भवेत् ॥ ५२९ ॥

આત્મોપયોગ આપવામાં ભાવનાનું મહાન બલ છે. પણ ભાવથી બાહ્ય ક્રિયા વિના યોગ અનુસાર અર્થાત્ પ્રસંગ પ્રમાણે ફલ મળે છે. (૫૨૯)

आत्मनः शुद्धपर्यायाः सिद्धात्मादिप्रभेदतः ।

ज्ञातव्या उपयोगेन सद्गुरुबोधयुक्तिभिः ॥ ५३० ॥

સદ્ગુરુઓના બોધની યુક્તિઓથી ઉપયોગ વડે સિદ્ધાત્મા વગેરે પ્રભેદોથી આત્માના શુદ્ધ પર્યાયો જાણવા જોઈએ. (૫૩૦)

અર્હન્નસ્તિ નિજાત્મૈવ સિદ્ધ આત્મૈવ શાશ્વતઃ ।

આચાર્યોઽસ્તિ નિજાત્મૈવ સ્વાત્મૈવ વાચકપ્રભુઃ ॥ ૫૩૧ ॥

પોતાનો આત્મા જ અરિહંત છે. આત્મા જ શાશ્વત સિદ્ધ છે.
પોતાનો આત્મા જ આચાર્ય છે. પોતાનો આત્મા જ વાચકપ્રભુ અર્થાત્
ઉપાધ્યાય છે. (૫૩૧)

સાધુરસ્તિ નિજાત્મૈવ સ્વાત્મૈવ પરમેષ્ઠિશદ્ ।

શુદ્ધદર્શનમાત્મૈવ જ્ઞાનમાત્મૈવ સર્વથા ॥ ૫૩૨ ॥

પોતાનો આત્મા જ સાધુ છે. પોતાનો આત્મા જ પરમેષ્ઠિશ જ છે.
આત્મા જ શુદ્ધદર્શન છે. આત્મા જ સર્વથા જ્ઞાન છે. (૫૩૨)

સ્વાન્યપ્રકાશકં જ્ઞાનં જ્ઞાનેનાઽઽત્મા પ્રલક્ષ્યતે ।

સ્વભાવ આત્મનો મુખ્યો જ્ઞાનં બ્રહ્મૈવ સર્વદા ॥ ૫૩૩ ॥

જ્ઞાન સ્વપર પ્રકાશક છે. જ્ઞાનથી આત્મા જણાય છે. આત્માનો
મુખ્ય સ્વભાવ જ્ઞાન જ સર્વદા બ્રહ્મ છે. (૫૩૩)

નિજાત્મૈવાઽસ્તિ ચારિત્રં રમણં સ્થૈર્યમાત્મનિ ।

શુદ્ધોપયોગ એવાઽસ્તિ ચારિત્રં કર્મનાશકમ્ ॥ ૫૩૪ ॥

પોતાનો આત્મા જ ચારિત્ર છે. આત્મામાં સ્થિરતા એ જ રમણતા
છે. તેથી શુદ્ધોપયોગ જ કર્મોનો નાશ કરનારું ચારિત્ર છે. (૫૩૪)

આત્મવીર્યં નિજાત્મૈવ વર્તતે તન્નિજાત્મનિ ।

આત્માસંખ્યપ્રદેશેષુ પર્યાયગુણશક્તિદમ્ ॥ ૫૩૫ ॥

પોતાનો આત્મા જ આત્મવીર્ય છે. જે આત્માના અસંખ્ય પ્રદેશોમાં
પર્યાય અને ગુણની શક્તિને આપનારું છે. તે આત્મવીર્ય પોતાના
આત્મામાં રહેલું છે. (૫૩૫)

નિજાત્મૈવ તપો બોધ્યં સર્વેચ્છારોધકં મહદ્ ।

કર્મણાં નિર્જરા યેન ભવેન્મુક્તિપ્રદાયકમ્ ॥ ૫૩૬ ॥

પોતાનો આત્મા જ સર્વ ઈચ્છાઓનો રોધ કરનારુ મહાન તપ છે, એમ જાણવું જોઈએ, જેના વડે કર્મોની નિર્જરા થાય છે અને જે મુક્તિ આપનારું છે. (૫૩૬)

ગુણાશ્ચ સર્વપર્યાયા અનન્તા આત્મસંસ્થિતાઃ ।

સ્યાદાત્માઽભેદતસ્તેષામૈક્યં જાનન્તિ પણ્ડિતાઃ ॥ ૫૩૭ ॥

આત્મામાં રહેલા અનંત ગુણો અને સર્વપર્યાયો અભેદથી આત્મા છે. તેઓનું એક્ય પંડિતો જાણે છે. (૫૩૭)

આત્મનઃ સદ્ગુણાઃ સર્વે સ્વાત્મરૂપા અનાદિતઃ ।

સત્તાતો વિદ્યમાનાસ્તે ભવન્તિ વ્યક્તરૂપિણઃ ॥ ૫૩૮ ॥

આત્માના બધા સદ્ગુણો અનાદિકાલથી પોતાના આત્મરૂપ છે. સત્તાથી રહેલા તે ગુણો વ્યક્ત રૂપવાળા એટલેકે પ્રગટ થાય છે. (૫૩૮)

આત્મશુદ્ધસ્વભાવેન મોક્ષોઽસ્તીતિ વિનિશ્ચિતમ્ ।

રાગદ્વેષવિભાવેન સંસારોઽસ્તીતિ નિશ્ચિતમ્ ॥ ૫૩૯ ॥

આત્માના શુદ્ધ સ્વભાવથી મોક્ષ થાય છે, એ નિશ્ચિત છે અને રાગદ્વેષરૂપ વિભાવથી સંસાર છે, એ (પણ) નિશ્ચિત છે. (૫૩૯)

જીવનં સ્વાત્મભાવેન મૃત્યુર્મોહેન નિશ્ચિતમ્ ।

જીવનં મરણં જ્ઞાત્વા પ્રમાદં મા કુરુષ્વ ભોઃ ॥ ૫૪૦ ॥

પોતાના આત્મભાવથી જીવન છે અને મોહથી મૃત્યુ છે, એ નિશ્ચિત છે. હે આત્મનૂ ! આ પ્રમાણે જીવન અને મરણને જાણીને પ્રમાદ કર મા. (૫૪૦)

મુક્તિરાત્મનિ વિજ્ઞેયા માઽન્યત્ર ત્વં પરિભ્રમ ।

આત્મન્યેવ નિજં રાજ્યં બાહ્યરાજ્યેષુ મા મુહઃ ॥ ૫૪૧ ॥

મુક્તિ આત્મામાં જાણવી જોઈએ: તું બીજે પરિભ્રમણ કર મા. આત્મામાં જ પોતાનું રાજ્ય છે. બાહ્ય રાજ્યોમાં તું મોહ ન પામ. (૫૪૧)

સ્વાશ્રયેણૈવ જીવ ત્વં મા જીવ ત્વં પરાશ્રયાત્ ।

પારતન્ત્ર્યં મહામૃત્યુઃ સ્વાતન્ત્ર્યમાત્મજીવનમ્ ॥ ૫૪૨ ॥

તું સ્વાશ્રયથી જ જીવ. પરાશ્રયથી તું જીવ મા. પરતંત્રતા એ મહામૃત્યુ છે અને સ્વતંત્રતા એ જ આત્માનું જીવન છે. (૫૪૨)

સ્વાત્મન્યેવ સુખં સત્યં દુઃખં હિ જડમોહતઃ ।

આત્માનમન્તરા કોઽપિ કદાચિન્નાઽસ્તિ શર્મવાન્ ॥ ૫૪૩ ॥

સાયું સુખ પોતાના આત્મામાં જ છે. જડનાં મોહથી ખરેખર દુઃખ પ્રાપ્ત થાય છે. આત્મા સિવાય કોઈપણ ક્યારેય સુખી નથી. (૫૪૩)

આત્મનો રિપુરાત્મૈવ રાગદ્વેષાદિસંયુતઃ ।

આત્મનો મિત્રમાત્માઽસ્તિ સામ્યેન કર્મનાશકૃત્ ॥ ૫૪૪ ॥

રાગ-દ્વેષ વગેરેથી દુર્ગુણોવાળો આત્મા જ આત્માનો શત્રુ છે અને સામ્ય વડે કર્મોનો નાશ કરનાર આત્મા જ આત્માનો મિત્ર છે. (૫૪૪)

આત્મનો બન્ધુરાત્માઽસ્તિ મૈત્ર્યાદિભાવસંયુતઃ ।

આત્મન ઈશ્વરઃ સ્વાત્મા જ્ઞાનચારિત્રસંયુતઃ ॥ ૫૪૫ ॥

મૈત્રી વગેરે ભાવવાળો આત્મા આત્માનો બંધુ છે તથા જ્ઞાન અને ચારિત્રથી સંયુક્ત પોતાનો આત્મા આત્માનો ઈશ્વર અર્થાત્ સ્વામી છે. (૫૪૫)

આત્મનઃ સૂર્ય આત્માઽસ્તિ શુદ્ધબ્રહ્મપ્રકાશવાન્ ।

આત્મનશ્ચન્દ્ર આત્માઽસ્તિ શમસંવેગસંયુતઃ ॥ ૫૪૬ ॥

શુદ્ધબ્રહ્મના પ્રકાશવાળો આત્મા જ આત્માનો સૂર્ય છે અને શમ, સંવેગ વગેરે ગુણોથી સંયુક્ત આત્મા જ આત્માનો ચંદ્ર છે. (૫૪૬)

કર્મકર્તા નિજાત્માઽસ્તિ કર્મભોક્તા તથાઽઽત્મરાટ્ ।

કર્મહર્તા નિજાત્માઽસ્તિ બદ્ધો મુક્તોઽસ્યપેક્ષયા ॥ ૫૪૭ ॥

કર્મોનો કર્તા પોતાનો આત્મા જ છે તથા કર્મોનો ભોક્તા આત્મરાજ છે. કર્મોનો હર્તા પોતાનો આત્મા જ છે એટલે અપેક્ષાએ જ આત્મા બદ્ધ અને મુક્ત છે. (૫૪૭)

અનન્તશક્તિમાન્ હ્યાત્મા નિજાત્મશક્તિયોગતઃ ।

અનન્તશક્તિમત્કર્મ પૌદ્ગલિકક્રિયાબલાત્ ॥ ૫૪૮ ॥

પોતાની આત્મશક્તિના યોગથી સ્વ-આત્મગુણોને પ્રગટ કરનાર ખરેખર આત્મા જ અનંત શક્તિવાળો છે અને પૌદ્ગલિક ક્રિયાના બલથી કર્મ પણ અનંત શક્તિવાળું છે. (૫૪૮)

કુત્રાઽપિ બલવત્કર્મ કુત્રાઽપ્યાત્મા બલી ભવેત્ ।

જ્ઞાનસામ્યબલોપેત આત્મા કર્મારિનાશકૃત્ ॥ ૫૪૯ ॥

ક્યાંક કર્મ બલવાન થાય છે, તો ક્યાંક આત્મા બલવાન થાય છે. જ્ઞાન અને સામ્યના બલથી યુક્ત આત્મા જ કર્મરૂપી શત્રુઓનો નાશ કરનાર થાય છે. (૫૪૯)

અનાદિકાલસંયોગ આત્મનઃ કર્મણો દ્વયોઃ ।

આત્મા નિજાત્મભાવેન કર્મહન્તા સ્વયં ભવેત્ ॥ ૫૫૦ ॥

આત્મા અને કર્મ એ બંનેનો અનાદિકાલનો સંયોગ છે. આત્મા પોતાના આત્મભાવથી સ્વયં કર્મોને હણનાર થાય છે. (૫૫૦)

सर्वशक्तिमयः स्वात्मा दैन्यं किञ्चिन्न धारय ।

सर्वशक्तिप्रकाशार्थं यतस्व पुरुषार्थतः ॥ ૫૫૧ ॥

પોતાનો આત્મા જ સર્વશક્તિમય છે. તું સહેજ પણ દિનતા ન કર. તું પુરુષાર્થથી સર્વ શક્તિના પ્રાકટ્ય માટે યત્ન કર. (૫૫૧)

આત્મોલ્લાસસમુત્સાહાજ્જીવ શુદ્ધાત્મનિ સ્વયમ્ ।

આત્માનન્દરસાસ્વાદં કુરુષ્વ સ્વાત્મભાવતઃ ॥ ૫૫૨ ॥

તું આત્મોલ્લાસના સારા ઉત્સાહથી પોતાની મેળે શુદ્ધાત્મામાં જીવ અને પોતાના શુદ્ધ આત્મભાવથી આત્માના આનંદરુપી રસનો આસ્વાદ કર. (૫૫૨)

આત્માનન્દામૃતં પીત્વા ભવ મગ્નો નિજાત્મનિ ।

સર્વસાધનતઃ સાધ્યમાત્માનન્દસ્ય જીવનમ્ ॥ ૫૫૩ ॥

આત્માનંદરુપી અમૃતનું પાન કરીને તું પોતાના આત્મામાં મગ્ન થા. સર્વસાધનથી આત્માના આનંદનું જીવન સાધવું જોઈએ. (૫૫૩)

સ્વલક્ષ્યે નિશ્ચિતં ધ્યેયં પૂર્ણાનન્દરસોદધેઃ ।

કર્તવ્યં સર્વથા પાનં ત્યક્ત્વા મોહવિષં દ્રુતમ્ ॥ ૫૫૪ ॥

પોતાના લક્ષ્યમાં ધ્યેય નક્કી કરવું જોઈએ અને મોહરુપી વિષને શીઘ્ર ત્યજીને પૂર્ણાનંદરુપી રસના સમુદ્રનું સર્વથા પાન કરવું જોઈએ. (૫૫૪)

મનઃ સ્વર્ગો મનઃ શ્વશ્રં સંસારો મન એવ ચ ।

મોહરૂપં મનો જિત્વા મુક્તો ભવતિ ચેતનઃ ॥ ૫૫૫ ॥

મન સ્વર્ગ છે, મન નરક છે અને મન જ સંસાર છે. મોહરુપ મનને જીતીને ચેતન મુક્ત થાય છે. (૫૫૫)

મનોનાશાદ્ ભવેન્મૃત્યુર્મોહાદિકર્મણાં દ્રુતમ્ ।

મોહક્ષયેન મોક્ષોઽસ્તિ મોક્ષેઽનન્તં સુખં સદા ॥ ૫૫૬ ॥

મનના નાશથી મોહ વગેરે કર્મોનું તરત મૃત્યુ થાય છે. મોહના ક્ષયથી મોક્ષ થાય છે. મોક્ષમાં સદા અનંત સુખ છે. (૫૫૬)

પર્યાયાણાં ગુણાનાઞ્ચ વ્યક્તભાવોઽસ્તિ સિદ્ધતા ।

સન્તસ્તે વ્યક્તિરૂપેણ ભવન્તિ ગુણપર્યાયાઃ ॥ ૫૫૭ ॥

પર્યાયોનો અને ગુણોનો વ્યક્તભાવ એ સિદ્ધપણું છે. તેમાં સત્તામાં રહેલા તે ગુણો અને પર્યાયો વ્યક્તિરૂપે પ્રાદુર્ભાવ પામે છે (૫૫૭)

વ્યક્તી ભવન્તિ નાઽસન્તઃ સન્તો વ્યક્તા ભવન્તિ તે ।

નાઽસતો જાયતે સત્ત્વં સતોઽસત્ત્વં ન જાયતે ॥ ૫૫૮ ॥

જે ‘અસત્’ હોય છે, તે વ્યક્ત થતા નથી અને જે ‘સત્’ હોય છે, તે વ્યક્ત થાય છે. કારણકે ‘અસત્’થી ‘સત્’પણું જન્મતું નથી અને ‘સત્’થી ‘અસત્’પણું થતું નથી (૫૫૮)

ગુણા અનન્તપર્યાયા આત્મનિ સન્તિ સત્તયા ।

સદ્ભ્યઃ સામર્થ્યપર્યાયા અનન્તા વ્યક્તભાવતઃ ॥ ૫૫૯

॥

અનન્ત ગુણો અને અનંત પર્યાયો આત્મામાં સત્તાથી છે. વ્યક્તભાવથી અનંત સામર્થ્યપર્યાયો ‘સત્’માંથી પ્રકટ થાય છે. (૫૫૯)

આત્મા સામર્થ્યપર્યાયવ્યક્તીભાવાદ્ ભવેત્પ્રભુઃ ।

સિદ્ધો બુદ્ધો જિનેશાત્માસ્વયમ્ભૂર્ભગવાન્ વિભુઃ ॥ ૫૬૦ ॥

સામર્થ્યપર્યાયના પ્રકટીપણાથી આત્મા પ્રભુ થાય છે. તે સિદ્ધ, બુદ્ધ, જિનેશઆત્મા, સ્વયંભૂ, ભૂગુવાન અને વિભુ બને છે. (૫૬૦)

અવ્યક્તઃ સત્તયા સ્વાત્મા વ્યક્તો વ્યક્તગુણાદિભિઃ ।

અવ્યક્તાઃ સન્તિ સદ્વ્યક્તાઃ પર્યાયાશ્ચ ગુણા નિજે ॥ ૫૬૧ ॥

પોતાનો આત્મા સત્તાથી અવ્યક્ત છે અને વ્યક્ત ગુણો વગેરેથી વ્યક્ત છે. પોતાનામાં અવ્યક્ત ગુણો અને પર્યાયો સારી રીતે વ્યક્ત થાય છે. (૫૬૧)

આત્મનોડનન્તસામર્થ્યમાત્મન્યેવ સ્ફુટં ભવેત્ ।

કાયાદિમિશ્રવીર્યાત્ત્વં ભિન્નં શુદ્ધં મહદ્બલમ્ ॥ ૫૬૨ ॥

આત્માનું અનંત સામર્થ્ય આત્મામાં જ પ્રગટ થાય છે. કાયા વગેરેના મિશ્રવીર્યથી પોતાનું શુદ્ધ મહાન બલ ભિન્ન છે. (૫૬૨)

આત્મવીર્યેણ દેહસ્ય સન્તિ કમ્પાદિકાઃ ક્રિયાઃ ।

આત્માનમન્તરા દેહો મૃતો ભવતિ નિશ્ચલઃ ॥ ૫૬૩ ॥

આત્માના વીર્યથી દેહની કંપન વગેરે ક્રિયાઓ થાય છે. આત્મા સિવાય નિષ્પ્રાણ દેહ નિશ્ચલ થાય છે. (૫૬૩)

આત્માનમન્તરા દેહે જ્ઞાતા કોઽપિ ન વિદ્યતે ।

દેહસ્થોઽપિ ન દેહોઽસૌ દેહો મે જ્ઞાનવાંશ્ચ સઃ ॥ ૫૬૪ ॥

આત્મા વિના દેહમાં કોઈપણ જ્ઞાતા વિદ્યમાન નથી. દેહમાં રહેલો હોવા છતાં પણ આ આત્મા દેહ નથી અને દેહ મારો નથી, એવા જ્ઞાનવાળો તે આત્મા છે. (૫૬૪)

સ્થૂલ કૃશશ્ચ મે દેહો ભિન્નોઽસ્તિ દેહતઃ સ્વયમ્ ।

ગૃહાદ્ ગૃહી યથા ભિન્નસ્તથાઽઽત્મા દેહસંસ્થિતઃ ॥ ૫૬૫ ॥

મારો દેહ સ્થૂલ છે અને કૃશ છે, એમ જાણનારો આત્મા દેહથી ભિન્ન છે. જેમ ઘરમાં રહેનારો ઘરથી ભિન્ન છે, તેમ દેહમાં રહેલો આત્મા દેહથી ભિન્ન છે. (૫૬૫)

देहयोगेन यो देही नष्टे देहे न नश्यति ।

आत्माऽस्ति दर्शनज्ञानचारित्रगुणवान् स्वयम् ॥ ५६६ ॥

દેહના યોગથી જે દેહી છે, તે દેહ જ્યારે નાશ પામે છે, ત્યારે દેહી-આત્મા નાશ પામતો નથી. આત્મા પોતે દર્શન, જ્ઞાન અને ચારિત્ર ગુણવાળો છે. (૫૬૬)

आत्मानः सङ्ख्ययाऽनन्ता भिन्नाः प्रतिशरीरिणः ।

अनादिकालतः कर्मसङ्गिनः शाश्वताव्ययाः ॥ ५६७ ॥

દરેક શરીરવાળા આત્માઓ ભિન્ન ભિન્ન છે અને સંખ્યાથી અનંતા છે. અનાદિ કાલથી કર્મના સંગવાળા તેઓ શાશ્વત અને અવ્યય છે. (૫૬૭)

सर्वकर्मविनाशाद्यो जीवो मुक्तो भवेत्प्रभुः ।

आत्मा परात्मतां याति सिद्धो बुद्धो भवेद्विभुः ॥ ५६८ ॥

સર્વ કર્મોના વિનાશથી જે જીવ મુક્ત થયો છે, તે જીવ પ્રભુ બને છે. તે આત્મા પરાત્મતા અર્થાત્ પરમાત્મપણું પામે છે. સિદ્ધ, બુદ્ધ અને વિભુ બને છે. (૫૬૮)

स्वर्गार्थं न शुभं कर्म कामये व्यवहारतः ।

सर्वं जीवोपकाराय करोमि स्वाधिकारतः ॥ ५६९ ॥

હું વ્યવહારથી સ્વર્ગને માટે શુભ કર્મ ઈચ્છતો નથી પરંતુ પોતાના અધિકાર પ્રમાણે હું બધું જીવોના ઉપકારને માટે કરું છું. (૫૬૯)

सर्ववेदादिशास्त्राणां सारोऽस्ति तं वदाम्यहम् ।

आत्मशुद्धिः प्रकर्तव्या रागद्वेषविनाशतः ॥ ५७० ॥

સર્વ વેદ વગેરે શાસ્ત્રોનો જે સાર છે, તે હું કહું છું. રાગ અને દ્વેષના વિનાશથી આત્મશુદ્ધિ કરવી જોઈએ. (૫૭૦)

સર્વવિશ્વસ્થધર્માણાં શાસ્ત્રાણાં મર્મ વેદમ્યહમ્ ।

પુણ્યં સ્વર્ગાય મુક્ત્યર્થં પાપં સ્યાન્નરકાય ચ ॥ ૫૭૧ ॥

સમસ્ત વિશ્વમાં રહેલા ધર્મોનાં શાસ્ત્રોનો મર્મ હું જાણું છું. પુણ્ય સ્વર્ગ તથા મોક્ષને માટે છે અને પાપ નરકને માટે થાય છે. (૫૭૧)

સર્વદર્શનસારોઽસ્તિ મનોવાક્કાયશુદ્ધિતઃ ।

આત્મશુદ્ધિઃ પ્રકર્તવ્યા વદામીતિ સુનિશ્ચયાત્ ॥ ૫૭૨ ॥

મન, વચન અને કાયાની શુદ્ધિથી આત્મશુદ્ધિ કરવી જોઈએ. એ બધાં દર્શનોનો સાર છે - એમ હું નિશ્ચયપૂર્વક કહું છું. (૫૭૨)

સર્વદર્શનશાસ્ત્રેષુ યત્સત્યં તત્સમાચાર ।

સ્યાદ્વાદદૃષ્ટિઃ સર્વસત્યાંશાન્ યાન્તિ યોગિનઃ ॥ ૫૭૩ ॥

બધાં દર્શનોનાં શાસ્ત્રોમાં જે સત્ય છે, તેનું તું સારી રીતે આચરણ કર. યોગીઓ સ્યાદ્વાદ દૃષ્ટિથી સર્વ સત્યાંશોને પામે છે. (૫૭૩)

સમ્યગ્દર્શનલબ્ધારઃ સર્વદર્શનધર્મતઃ ।

સત્યં ગૃહ્ણન્તિ સાપેક્ષદૃષ્ટ્યા જૈનાઃ શિવાર્થિનઃ ॥ ૫૭૪ ॥

સમ્યગ્દર્શનને પામેલા મોક્ષાર્થી જૈનો બધાં દર્શનો અને ધર્મોમાંથી સાપેક્ષ દૃષ્ટિએ સત્યને ગ્રહણ કરે છે. (૫૭૪)

સમ્યગ્દૃષ્ટિં હૃદિ પ્રાપ્ય પશ્ચાદ્ ભૂત્વોપયોગિનઃ ।

સ્વાન્યલિઙ્ગેષુ સિદ્ધા યે સેત્સ્યન્તિ તે ચ સર્વથા ॥ ૫૭૫ ॥

જેઓ સ્વલિંગમાં અને અન્યલિંગમાં સિદ્ધ થયા છે અને સિદ્ધ થશે, તેઓ સર્વથા હૃદયમાં સમ્યગ્દૃષ્ટિને પ્રાપ્ત કરીને પછી ઉપયોગવાળા થઈને જ સિદ્ધ થયા છે અને સિદ્ધ થશે. (૫૭૫)

સમ્યગ્દર્શનસમ્પ્રાપ્ત્યા પ્રાદુર્ભવતિ ચેતને ।

શુદ્ધોપયોગસામર્થ્યં સર્વકર્મવિનાશકમ્ ॥ ૫૭૬ ॥

ચેતનમાં સમ્યગ્દર્શનની સંપ્રાપ્તિથી સર્વકર્મોનો વિનાશ કરનારું શુદ્ધોપયોગનું સામર્થ્ય પ્રકટ થાય છે. (૫૭૬)

અનેકાન્તમતામ્બોધિઃ સમ્યગ્દૃષ્ટિજનોઽસ્તિ યઃ ।

સર્વધર્મસ્ય મર્માણિ જાનાતિ સાધ્યલક્ષ્યવાન્ ॥ ૫૭૭ ॥

અનેકાન્તમતનો સમુદ્ર એવો સમ્યગ્દૃષ્ટિ મનુષ્ય સાધ્યના લક્ષવાળો અને સર્વધર્મનાં રહસ્યોને જાણે છે. (૫૭૭)

સ્યાદ્વાદનયસાપેક્ષાજ્જિનાઙ્ગે સર્વદર્શનમ્ ।

માતિ મયા પરિજ્ઞાતં સ્યાદ્વાદનયેબોધતઃ ॥ ૫૭૮ ॥

સ્યાદ્વાદ અને નયોની અપેક્ષાએ શ્રીજિનના અંગમાં સર્વદર્શન સમાય જાય છે, એમ મેં સ્યાદ્વાદ અને નયોના જ્ઞાનથી જાણ્યું છે. (૫૭૮)

સર્વદર્શનસત્યાંશદર્શકં જૈનદર્શનમ્ ।

સર્વકદાગ્રહાન્મુક્તં શુદ્ધોપયોગદર્શકમ્ ॥ ૫૭૯ ॥

બધાં દર્શનનોના સત્યાંશોને બતાવનારું જૈનદર્શન સર્વ કદાગ્રહોથી મુક્ત અને શુદ્ધોપયોગ દર્શક છે. (૫૭૯)

રુણદ્ધિ સત્યબોધેન સર્વવિશ્વકદાગ્રહાન્ ।

સર્વદર્શનસદ્ગૂપં જયતાજ્જૈનદર્શનમ્ ॥ ૫૮૦ ॥

તું સમસ્ત વિશ્વના કદાગ્રહોનો સત્યના બોધથી રોધ કર. સર્વદર્શનોનું સદ્ગૂપ જૈનદર્શન જય પામો અર્થાત્ જયવંત વર્તો (૫૮૦)

જૈનદર્શનમાત્માઽસ્તિ સ્વાત્માઽહં જૈનદર્શની ।

જિનશ્ચ જૈનરૂપોઽહં સાધ્યસાધનભાવતઃ ॥ ૫૮૧ ॥

જૈન દર્શન એ આત્મા છે. હું - પોતાનો આત્મા જૈન દર્શની છું.
સાધ્ય અને સાધનભાવથી હું જિન અને જૈનરૂપ છું. (૫૮૧)

મુક્ત્યર્થ યો જિનૈર્દિષ્ટો જૈનધર્મઃ સ ઉચ્યતે ।

આદર્શધ્યેયરૂપોઽસ્તિ પૂર્ણાત્મશુદ્ધિકારકઃ ॥ ૫૮૨ ॥

મુક્તિને માટે જે જિનોએ ઉપદેશ્યો છે, તે જૈનધર્મ કહેવાય છે.
પૂર્ણ આત્મશુદ્ધિ કરનારો તે આદર્શ ધ્યેયરૂપ છે. (૫૮૨)

આત્મનઃ પૂર્ણશુદ્ધ્યર્થ જૈનધર્મોઽસ્તિ સાધનમ્ ।

દ્રવ્યભાવારિજેતારો જૈના જિનાનુયાયિનઃ ॥ ૫૮૩ ॥

આત્માની પૂર્ણશુદ્ધિને માટે જૈનધર્મ સાધન છે. જિનના અનુયાયી
જૈનો દ્રવ્યશત્રુઓ અને ભાવશત્રુઓને જીતનારા છે. (૫૮૩)

જૈનાસ્તુ સાધકાત્માનો મોહનાશનતત્પરાઃ ।

રાગદ્વેષવિજેતારો કેવલજ્ઞાનિનો જિનાઃ ॥ ૫૮૪ ॥

જૈનો તો મોહનો નાશ કરવામાં તત્પર સાધક આત્માઓ છે. રાગ
અને દ્વેષને વિશેષે કરીને જીતનારા અને કેવલજ્ઞાનવાળા જિનો છે.
(૫૮૪)

જૈનધર્મો જિનો જૈન આત્મૈવ ચાઽઽત્મપર્યવાઃ ।

આત્મનઃ શુદ્ધપર્યાયસિદ્ધરૂપમુપાસ્મહે ॥ ૫૮૫ ॥

જૈનધર્મ, જિન, જૈન અને આત્મા એ જ આત્માના પર્યાયો છે.
આત્માના શુદ્ધ પર્યાયરૂપ સિદ્ધ સ્વરૂપની અમે ઉપાસના કરીએ છીએ.
(૫૮૫)

સર્વદર્શનરૂપાત્મા દર્શનાન્યાત્મનઃ સ્ફુટમ્ ।

શ્રુતજ્ઞાનસ્ય પર્યાયા મિથ્યાસમ્યક્સ્વરૂપિણઃ ॥ ૫૮૬ ॥

સર્વદર્શનરૂપ આત્મા છે; તેથી દર્શનો સ્પષ્ટ રીતે આત્માના શ્રુતજ્ઞાનના મિથ્યા અને સમ્યક્ સ્વરૂપવાળા પર્યાયો છે. (૫૮૬)

સાધિતે જૈનધર્મ સ્યુઃ સર્વધર્માઃ પ્રસાધિતાઃ ।

સર્વ ધર્માઃ પ્રગચ્છન્તિ જૈનધર્મ પ્રતિ ધ્રુવમ્ ॥ ૫૮૭ ॥

જ્યારે જૈનધર્મ સાધવામાં આવે છે, ત્યારે બધા ધર્મો સધાય જાય છે. બધા ધર્મો નિશ્ચિત જૈનધર્મ તરફ જાય છે અર્થાત્ જૈનધર્મને મળે છે. (૫૮૭)

સર્વદર્શનપર્યાયાઃ સંસ્પૃષ્ટાસ્ત્યાજિતાશ્ચ યે ।

કેવલજ્ઞાનલાભેન પ્રજાયન્તે ન તે પુનઃ ॥ ૫૮૮ ॥

સર્વદર્શનના પર્યાયો જે સ્પર્શાયેલા અને ત્યજાયેલા છે, તે કેવલજ્ઞાનના લાભથી ફરીથી ઉત્પન્ન થતા નથી અર્થાત્ પ્રકટ થતા નથી. (૫૮૮)

આત્મનઃ ક્ષાયિકાદ્ ભાવાત્ કેવલજ્ઞાનદર્શનમ્ ।

પ્રાપ્તેરનન્તરં સ્વાત્મા પરમાત્મા ધ્રુવં ભવેત્ ॥ ૫૮૯ ॥

આત્માના ક્ષાયિક ભાવના કેવલજ્ઞાન અને કેવલદર્શનની પ્રાપ્તિની સાથે જ પોતાનો આત્મા અવશ્ય પરમાત્મા થયા છે. (૫૮૯)

શુદ્ધપ્રજ્ઞા સુષુપ્તૌવ ભક્તિરિડૈવ સાત્ત્વિકી ।

પિંગ્લૈવ સ્થિરપ્રજ્ઞા મેરુદણ્ડોઽસ્તિ ધીરતા ॥ ૫૯૦ ॥

શુદ્ધપ્રજ્ઞા જ સુષુપ્ત્તા છે. સાત્ત્વિક ભક્તિ જ ઈડા છે. સ્થિરપ્રજ્ઞા જ પિંગલા છે અને ધીરતા જ મેરુદંડ છે. (૫૯૦)

षट्स्थાનકસ્ય યચ્ચક્રં ષટ્ચક્રં તન્નિજાત્મનઃ ।

સમ્યક્ચારિત્રમેવાઽસ્તિ બ્રહ્મરન્ધ્રં નિજાત્મનિ ॥ ૫૧૧ ॥

ષટ્સ્થાનકનું જે ચક્ર છે, તે પોતાના આત્માનું ષટ્ચક્ર છે અને સમ્યક્ચારિત્ર એ જ પોતાના આત્મામાં બ્રહ્મરન્ધ્ર છે. (૫૮૧)

અન્તરાત્મા નિજાધારચક્રમધ્યાત્મભાવતઃ ।

સ્વાધિષ્ઠાનં સ્થિરજ્ઞાનં જ્ઞેયમાત્મોપયોગતઃ ॥ ૫૧૨ ॥

અધ્યાત્મભાવથી અંતરાત્મા પોતાનું આધારચક્ર છે. તથા આત્મોપયોગથી સ્થિરજ્ઞાનને સ્વાધિષ્ઠાનચક્ર જાણવું જોઈએ. (૫૮૨)

મણિપૂરકચક્રં સ્યાત્ સમ્યગ્જ્ઞાનં પ્રતિષ્ઠિતમ્ ।

ધર્મધ્યાનં તુ હચ્ચક્રં કણ્ઠચક્રં શ્રુતં મહદ્ ॥ ૫૧૩ ॥

પ્રતિષ્ઠિત સમ્યગ્જ્ઞાન મણિપૂરક ચક્ર છે. ધર્મધ્યાન તો હૃદયચક્ર છે અને મહાન શ્રુતજ્ઞાન એ કંઠચક્ર છે. (૫૮૩)

દર્શનજ્ઞાનચારિત્રમેવાઽસ્તિ ત્રિપુટી શુભા ।

નિર્વિકલ્પોપયોગોઽસ્તિ બ્રહ્મરન્ધ્રસ્થિતં મહઃ ॥ ૫૧૪ ॥

દર્શન, જ્ઞાન અને ચારિત્ર જ શુભ ત્રિપુટી છે અને નિર્વિકલ્પોપયોગ બ્રહ્મરન્ધ્રમાં રહેલું તેજ છે. (૫૮૪)

પ્રાણાયામસ્તુ બોધ્યઃ સ માર્ગાનુસારિસદ્ગુણાઃ ।

નેતિશ્ચિત્તસ્ય સંશુદ્ધિર્ધોતિઃ સેવૈવ સાત્ત્વિકી ॥ ૫૧૫ ॥

માર્ગાનુસારીના સદ્ગુણોને પ્રાણાયામ જાણવો જોઈએ અને ચિત્તની સંશુદ્ધિ એ નેતિ છે અને સાત્ત્વિક સંશુદ્ધિ જ તે ધોતિ છે. (૫૮૫)

बस्तिरेव गुरोर्बोधो नौलिकमैव सत्क्रिया ।

षट्चक्रदेवदेव्यस्तु स्वान्तरा आत्मवृत्तयः ॥ ५९६ ॥

ગુરુનો બોધ એ બસ્તિ છે અને સત્ક્રિયા એ નૌલિકર્મ છે. પોતાની આંતરિક આત્મવૃત્તિઓ તે ષટ્ચક્રનાં દેવ-દેવીઓ છે. (૫૯૬)

ज्ञानयोगी विजानाति षट्धास्थानकमात्मनः ।

आत्मोपयोगतः षड्धास्थानकचक्रमात्मनि ॥ ५९७ ॥

જ્ઞાનયોગી આત્માના છ પ્રકારનાં સ્થાનકોને વિશેષે કરીને જાણે છે. આત્મોપયોગથી છ પ્રકારનાં સ્થાનકોનું ચક્ર આત્મામાં છે. (૫૯૭)

ज्ञातं येन स मुक्तः स्यात् सम्यग्दर्शननिश्चयात् ।

आत्मोपयोगलीनत्वं प्राप्यते ज्ञानयोगिभिः ॥ ५९८ ॥

સમ્યગ્દર્શનના નિશ્ચયથી જેણે આત્માનાં ષટ્સ્થાનકોનું ચક્ર જાણ્યું છે, તે મુક્ત થાય છે. કારણકે જ્ઞાનયોગીઓ વડે આત્મોપયોગમાં લીનતા પ્રાપ્ત કરાય છે. (૫૯૮)

मोहादिसर्ववृत्तीनां लयो मोक्षो भवेत् खलु ।

महावीरस्य नाम्ना त्वं वीरे लीनो भव द्रुतम् ॥ ५९९ ॥

ખરેખર મોહ વગેરે સર્વવૃત્તિઓનો લય એ જ મોક્ષ છે. તેથી મહાવીરપ્રભુના નામથી તું આત્મવીરમાં શીઘ્ર લીન થા. (૫૯૯)

स्वयं भव महावीरो वीराद्वीरः प्रकाशते ।

सत्तयाऽऽत्ममहावीरो व्यक्तः स भवति ध्रुवम् ॥ ६०० ॥

તું પોતે આત્મ મહાવીર થા. વીરથી આત્મ વીર પ્રકાશે છે. જે સત્તાથી આત્મ મહાવીર છે, તે નક્કી વ્યક્ત થાય છે. (૬૦૦)

સત્ત્વરજસ્તમોવૃત્તિર્મોહપ્રકૃતિરેવ સા ।

પ્રકૃતેર્ભિન્નમાત્માનં પુરુષમેવ બોધત ॥ ૬૦૧ ॥

સત્ત્વવૃત્તિ, રજસ્વૃત્તિ અને તમોવૃત્તિએ મોહ પ્રકૃતિ જ છે. પ્રકૃતિથી ભિન્ન આત્માને જ પુરુષ જાણો (૬૦૧)

આત્મનોઽસદ્ગુણનામાનિ તૈરાત્માનં વિચારય ।

ત્વત્તઃ પ્રકાશતે વિશ્વં સ્વાત્માનં વિદ્ધિ સત્પ્રભુમ્ ॥ ૬૦૨ ॥

આત્માના અસંખ્ય નામો છે, તેના વડે તું આત્માનો વિચાર કર. તારાથી વિશ્વ પ્રકાશે છે. તું પોતાના આત્માને સત્પ્રભુ જાણ. (૬૦૨)

માં નય તમસો જ્યોતિઃ પરબ્રહ્મજિનેશ્વર ।

આત્મા બ્રૂતે નિજાત્માનમલક્ષ્યો નૈવ લક્ષ્યતે ॥ ૬૦૩ ॥

હે પરબ્રહ્મ જિનેશ્વર ! તું મને અંધકારમાંથી પરં જ્યોતિ તરફ લઈ જા - એમ આત્મા પોતાના આત્માને જ કહે છે. કારણકે અલક્ષ્ય એવો આત્મા જોઈ શકાતો જ નથી. (૬૦૩)

આત્મોપયોગતો લક્ષ્યોઽલક્ષ્ય આત્મા નિજાત્મના ।

અનુભવી વિજાનાતિ સ્વવેદ્યોઽહં ચિદાત્મના ॥ ૬૦૪ ॥

આત્મોપયોગથી અલક્ષ્ય આત્મા પોતાના આત્મા વડે લક્ષ્ય બને છે અર્થાત્ જાણી શકાય છે. ચિદાત્મા વડે હું સ્વવેદ્ય અર્થાત્ પોતાના વડે જ જાણવા યોગ્ય છું, એમ અનુભવી વિશેષે કરીને જાણે છે. (૬૦૪)

આનન્દજ્ઞાનરૂપોઽસ્તિ સર્વજીવાસ્તથાઽત્મનઃ ।

જ્ઞાતા આત્મોપયોગેન શુદ્ધનિશ્ચયબોધતઃ ॥ ૬૦૫ ॥

બધા જીવો આનંદ અને જ્ઞાનરૂપ છે તથા શુદ્ધ નિશ્ચય નયના બોધથી આત્મોપયોગ વડે આત્માના જ્ઞાતા છે. (૬૦૫)

एकात्मा संग्रहेण स्याच्चित्सत्तातः प्रवेदकः ।

आत्मसत्तोપયોગેન સદ્બ્રહ્મૈક્યં પ્રવેદમ્યહમ્ ॥ ૬૦૬ ॥

સંગ્રહ નયથી આત્મા એક છે, એમ આત્મા ચિત્સત્તાથી જાણનાર છે. આત્મ સત્તામાં ઉપયોગ કરવા વડે હું સદ્બ્રહ્મની સાથે એક્ય જાણું છું અર્થાત્ એક્ય અનુભવું છું. (૬૦૬)

सिद्धदेवसमाः पूर्णा आत्मानः सन्ति सत्तया ।

આત્મોપયોગતઃ સિદ્ધો ભવિષ્યામિ ન સંશયઃ ॥ ૬૦૭ ॥

સત્તાથી બધા આત્માઓ સિદ્ધદેવ જેવા પૂર્ણ છે. આત્મોપયોગથી હું સિદ્ધ થઈશ, એમાં સંશય નથી. (૬૦૭)

गच्छादिसम्प्रदायानां चर्चासु न पतेत् सुधीः ।

સર્વગચ્છેષુ મોક્ષોઽસ્તિ સામ્યોપયોગતો ધ્રુવમ્ ॥ ૬૦૮ ॥

બુદ્ધિશાળી જ્ઞાનીએ ગચ્છ વગેરે અને સંપ્રદાયોની ચર્ચામાં પડવું ન જોઈએ. મોક્ષ સામ્યોપયોગથી બધા ગચ્છોમાં અવશ્ય થાય છે. (૬૦૮)

गच्छादिमतभेदानां मोहान्मुक्तिर्न जायते ।

મુક્તિઃ કષાયમુક્ત્યાઽસ્તિ સામ્યાત્ કષાયમુક્તતા ॥ ૬૦૯ ॥

ગચ્છ વગેરેના મતભેદોના મોહથી મુક્તિ થતી નથી. કષાય મુક્તિથી જ મોક્ષ થાય છે અને સામ્યભાવથી કષાય મુક્તતા થાય છે. (૬૦૯)

स्वगच्छे व्यवहारेण वर्तिनां समभावतः ।

કષાયમુક્તિતો મુક્તિર્ભવેત્તત્ર ન સંશયઃ ॥ ૬૧૦ ॥

પોતાના ગચ્છમાં વ્યવહારથી સમભાવપૂર્વક વર્તનારાઓની મુક્તિ કષાયમુક્તિથી થાય છે, તેમાં સંશય નથી. (૬૧૦)

શ્વેતામ્બરમતે મુક્તિસ્તથા દૈગમ્બરે મતે ।

સર્વકષાયમુક્તાનાં સમશુદ્ધોપયોગિનામ્ ॥ ૬૧૧ ॥

સર્વ કષાયોથી મુક્ત થયેલા સમભાવ અને શુદ્ધોપયોગવાળાઓની મુક્તિ શ્વેતામ્બર મતમાં તથા દિગમ્બરોના મતમાં થાય છે. (૬૧૧)

વૈષ્ણવાનાઞ્ચ શૈવાનાં બૌદ્ધાનાં સ્ત્રીસ્તિર્ધર્મિણામ્ ।

મહંમદીયલોકાનાં ભવેન્મોક્ષઃ સમત્વતઃ ॥ ૬૧૨ ॥

વૈષ્ણવો, શૈવો, બોદ્ધો, ખ્રિસ્તી ધર્મવાળાઓ અને મહંમદને માનનારા લોકોનો મોક્ષ સમભાવથી થાય છે. (૬૧૨)

રાગદ્વેષપરિણામકષાયત્યાગમન્તરા ।

સર્વધર્મમનુષ્યાણાં મોક્ષઃ કદાઽપિ નો ભવેત્ ॥ ૬૧૩ ॥

સર્વધર્મોના મનુષ્યોનો મોક્ષ રાગ-દ્વેષના પરિણામ અને કષાયોના ત્યાગ સિવાય કદાપિ થતો નથી. (૬૧૩)

ઉપયોગેન ધર્મોઽસ્તિ બન્ધોઽસ્તિ પરિણામતઃ ।

અધર્મોઽનુપયોગેન ક્રિયાતઃ કર્મબન્ધનમ્ ॥ ૬૧૪ ॥

ઉપયોગથી ધર્મ થાય છે. પરિણામથી બંધ થાય છે. અનુપયોગથી અધર્મ થાય છે અને ક્રિયાથી કર્મબંધન થાય છે. (૬૧૪)

કર્મબન્ધનકર્ત્રી સ્યાદ્ રાગદ્વેષયુતા ક્રિયા ।

કર્મબન્ધનમુક્ત્યર્થ ક્રિયા સ્વાત્મોપયોગિની ॥ ૬૧૫ ॥

રાગદ્વેષ યુક્ત ક્રિયા કર્મબંધન કરનારી થાય છે. જ્યારે સ્વાત્મોપયોગવાળી ક્રિયા કર્મબંધનથી મુક્તિને માટે થાય છે. (૬૧૫)

सम्यग्दर्शनयुक्तानां प्रशस्यपरिणामतः ।

अल्पोऽस्ति कर्मणां बन्धो जायते निर्जरा भृशम् ॥ ६१६ ॥

સમ્યગ્દર્શનવાળાઓને પ્રશસ્ય અર્થાત્ શુભ અને શુદ્ધ પરિણામથી કર્મોનો બંધ અલ્પ થાય છે અને ઘણી કર્મ નિર્જરા થાય છે. (૬૧૬)

સ્વલ્પદોષમહાધર્મ વિજ્ઞાય સર્વકર્મસુ ।

સમ્યગ્દર્શનીજૈનાનાં વર્તનञ्च भवेत् सदा ॥ ६१७ ॥

સદા સ્વલ્પ દોષ અને મહાન ધર્મ જાણીને સમ્યગ્દર્શનવાળા જૈનોની સર્વકાર્યોમાં પ્રવૃત્તિ થાય છે. (૬૧૭)

त्यागिनाञ्च गृहस्थानां सम्यग्दर्शनधारिणाम् ।

आत्मोपयोगिनां सर्वाः प्रवृत्तयश्च मुक्तये ॥ ६१८ ॥

સમ્યગ્દર્શનને ધારણ કરનારા અને આત્મોપયોગવાળા ત્યાગી અને ગૃહસ્થોની સર્વ પ્રવૃત્તિઓ મુક્તિને માટે થાય છે. (...સમકીર્તિની સહુ કરણી, મોક્ષ મહેલની નિસરણી....) (૬૧૮)

सम्यग्दर्शनयुक्तानां पारम्पर्येण मुक्तये ।

गार्हस्थ्ययोग्यकर्माणि भवन्त्यात्मोपयोगिनाम् ॥ ६१९ ॥

સમ્યગ્દર્શન યુક્ત આત્મોપયોગવાળાઓનાં ગૃહસ્થપણાને યોગ્ય કાર્યો પણ પરંપરાએ મુક્તિને માટે થાય છે. (૬૧૯)

पञ्चवर्णीयमृद्धोक्ता शङ्खः स्वपरिणामतः ।

स्वयं श्वेतो भवेन्नूनं तथा सम्यक्त्ववान् जनः ॥ ६२० ॥

પાંચ રંગવાળી માટીને ખાનાર શંખ ખરેખર પોતાના પરિણામથી સ્વયં શ્વેત થાય છે, તેવી જ રીતે સમ્યક્ત્વવાળો મનુષ્ય પાંચ ઈન્દ્રિયોના ભોગ ભોગવવા છતાં પણ પોતાના આત્મ પરિણામથી શુદ્ધ થાય છે. (૬૨૦)

સવિષોઽસ્તિ યથા સર્પો લોકાનાં પ્રાણનાશકઃ ।

તથા મિથ્યાત્વયુક્તોઽસ્તિ જીવઃ સ્વાન્યવિનાશકઃ ॥

૬૨૧॥

જેમ ઝેરવાળો સર્પ લોકોનાં પ્રાણનો નાશ કરનાર થાય છે, તેમ મિથ્યાત્વયુક્ત જીવ પોતાનો અને પરનો વિનાશ કરનાર થાય છે. (૬૨૧)

નિર્વિષોઽસ્તિ યથા સર્પો દંશન્ નાઽન્યવિનાશકઃ ।

સમ્યગ્દર્શનવાન્ જીવસ્તથા સ્વાન્યાવિનાશકઃ ॥ ૬૨૨ ॥

જેમ નિર્વિષ સર્પ દંશ દેતાં છતાં અન્યનો વિનાશ કરનાર થતો નથી, તેમ સમ્યગ્દર્શનવાળો જીવ પોતાનો અને પરનો વિનાશ કરનાર થતો નથી. (૬૨૨)

પઞ્ચેન્દ્રિયૈર્ભવેદ્ભોગી સમ્યગ્દર્શનવાન્ જનઃ ।

આત્મશુદ્ધોપયોગેન સ્વાલ્પબન્ધશ્ચ મુક્તયે ॥ ૬૨૩ ॥

પાંચ ઈન્દ્રિયો વડે ભોગ ભોગવનાર સમ્યગ્દર્શનવાળો મનુષ્ય આત્મશુદ્ધોપયોગથી સ્વલ્પબંધવાળો અને મુક્તિને માટે યોગ્ય બને છે. (૬૨૩)

પશૂનાં રક્ષણં કાર્યં પક્ષિણાઞ્ચ વિશેષતઃ ।

યતના સર્વકાર્યેષુ કાર્યં સ્વવીર્યરક્ષણમ્ ॥ ૬૨૪ ॥

વિશેષે કરીને પશુઓનું અને પક્ષીઓનું રક્ષણ કરવું જોઈએ. સર્વકાર્યોમાં યતના રાખવી જોઈએ અને પોતાના વીર્યનું રક્ષણ કરવું જોઈએ. (૬૨૪)

અન્નં જલઞ્ચ વસ્ત્રઞ્ચ દેયં તદર્થિને શુભમ્ ।

યત્કાલે યચ્ચ યોગ્યં સ્યાત્તદેયં મુક્તિકામિભિઃ ॥ ૬૨૫ ॥

શુભ અન્ન, જલ અને વસ્ત્ર તેના અર્થાને આપવાં જોઈએ અને મુક્તિની ઈચ્છાવાળાઓએ જે કાલે જે યોગ્ય હોય, તે આપવું જોઈએ. (૬૨૫)

મનોવાઙ્માયયોગાનાં બલવૃદ્ધિશ્ચ રક્ષણમ્ ।

આરોગ્યં હિ સદા રક્ષ્યં નારીભિશ્ચ નૌર્ધુવમ્ ॥ ૬૨૬ ॥

મન, વચન અને કાયાના યોગોની બલવૃદ્ધિ અને રક્ષણ કરીને ખરેખર નરોએ અને નારીઓએ સદા આરોગ્યનું અવશ્ય રક્ષણ કરવું જોઈએ. (૬૨૬)

આત્મશુદ્ધોપયોગાય આન્તરા બાહ્યશક્તયઃ ।

પ્રાપ્તવ્યાઃ સર્વથોપાયૈર્વૃદ્ધયુવકબાલકૈઃ ॥ ૬૨૭ ॥

વૃદ્ધ, યુવક અને બાળકોએ સર્વથા સર્વ ઉપાયો વડે આત્મશુદ્ધોપયોગને માટે આંતર અને બાહ્ય શક્તિઓ પ્રાપ્ત કરવી જોઈએ. (૬૨૭)

આજીવિકાદિસદ્ગતૈર્બાહ્યદેહાદિજીવનમ્ ।

ધાર્યં સર્વજનૈઃ સમ્યક્શુદ્ધોપયોગહેતવે ॥ ૬૨૮ ॥

સમ્યક્ શુદ્ધોપયોગ માટે આજીવિકા વગેરેના સદ્ ગત્તો વડે સર્વ જનોએ બાહ્ય દેહ વગેરેનું જીવન ધારણ કરવું જોઈએ. (૬૨૮)

દેહાદિજીવનોપાયૈર્જીવ્યં સ્વાશ્રયિભાવતઃ ।

સ્વતન્ત્રં જીવનં ધાર્યં નિર્દોષમાત્મશુદ્ધિકૃત્ ॥ ૬૨૯ ॥

દેહ વગેરેના જીવનના ઉપાયો વડે સ્વાશ્રયી ભાવથી જીવવું જોઈએ. અને આત્મશુદ્ધિ કરનારું નિર્દોષ સ્વતંત્ર જીવન ધારણ કરવું જોઈએ. (૬૨૯)

ક્ષાત્રકર્મ ચ સદ્વિદ્યા કૃષિવ્યાપારકર્મ ચ ।

સેવા ચેતૈર્ગૃહસ્થૈર્હિં જીવ્યમાત્મોન્નતેઃ કૃતે ॥ ૬૩૦ ॥

ખરેખર ગૃહસ્થોએ આત્મોન્નતિને માટે વ્યવહારથી ક્ષાત્રકર્મ, સદ્વિદ્યા, કૃષિ, વ્યાપાર કર્મ અને સેવા વડે જીવવું જોઈએ. (૬૩૦)

આન્તરં જીવનં પોષ્યં પ્રામાણ્યસ્વોદ્યમાદિકૈઃ ।

આત્મોપયોગશુદ્ધ્યર્થં સત્ત્વજીવનકારણમ્ ॥ ૬૩૧ ॥

આત્મોપયોગની શુદ્ધિને માટે સત્ત્વગુણવાળું જીવન કારણ છે, તેથી પ્રમાણભૂત અર્થાત્ માન્ય હોય એવા પોતાના ઉદ્યમ વગેરેથી આંતરિક જીવન પોષવું જોઈએ. (૬૩૧)

રોગિભ્ય ઔષધાદીનાં દાનં શક્ત્યનુસારતઃ ।

વિદ્યાદાનઞ્ચ બાલેભ્યો દેયમાત્મોપયોગિભિઃ ॥ ૬૩૨ ॥

આત્મોપયોગવાળાઓએ શક્તિ અનુસાર રોગીઓને ઔષધ વગેરેનું દાન અને બાળકોને વિદ્યાદાન દેવું જોઈએ. (૬૩૨)

ગૃહાગતસ્ય સત્કારઃ કર્તવ્યો ભોજનાદિભિઃ ।

આપત્કાલે ચ દુર્ભિક્ષે કર્તવ્યં લોકપાલનમ્ ॥ ૬૩૩ ॥

ઘરે આવેલાને ભોજન વગેરેથી સત્કાર કરવો જોઈએ તથા આપત્તિના સમયે અને દુષ્કાળમાં લોકોનું પાલન કરવું જોઈએ. (૬૩૩)

સૂરિવાચકસાધૂનાં વૈયાવૃત્યં સુભાવતઃ ।

કર્તવ્યઞ્ચ તથા સેવાભક્તિરાત્મોપયોગિભિઃ ॥ ૬૩૪ ॥

આત્મોપયોગવાળાઓએ સારા ભાવથી આચાર્ય, ઉપાધ્યાય અને સાધુઓનું વૈયાવૃત્ય કરવું જોઈએ તથા સેવા અને ભક્તિ કરવી જોઈએ. (૬૩૪)

દાનાદૈરાત્મશુદ્ધિઃ સ્યાત્તથા સદ્ગુરુસંજ્ઞતઃ ।

પ્રાદુર્ભવતિ મોક્ષાર્થમાત્મોપયોગ આન્તરઃ ॥ ૬૩૫ ॥

દાન વગેરેથી આત્મશુદ્ધિ થાય છે તથા સદ્ગુરુના સંગથી મોક્ષને માટે આંતરિક આત્મોપયોગ પ્રકટે છે. (૬૩૫)

जातेर्लिङ्गस्य लक्ष्म्याश्च देशस्य मोहवृत्तिभिः ।

धर्माभिमानवृत्त्या च मोक्षो नृणां न जायते ॥ ६३६ ॥

જાતિ, લિંગ, લક્ષ્મી અને દેશની મોહવૃત્તિઓથી અને ધર્માભિમાનની વૃત્તિથી મનુષ્યોને મોક્ષ થતો નથી. (૬૩૬)

आत्मनि गुणपर्यायाः सत्तातः सन्त्यनादितः ।

सन्तो ये कर्मणो नाशादाविर्भूता भवन्ति ते ॥ ६३७ ॥

સત્તાથી અનાદિ કાળથી આત્મામાં જે ગુણો અને પર્યાયો છે, તે આત્મગુણો અને પર્યાયો કર્મના નાશથી આવિર્ભૂત અર્થાત્ પ્રકટ થાય છે. (૬૩૭)

आत्मनो गुणपर्यायव्यक्तये हेतवश्च ये ।

तेषां सदुपयोगेन स्वात्मा सिद्धो भवेत्स्वयम् ॥ ६३८ ॥

આત્માના ગુણો અને પર્યાયોને વ્યક્ત કરવાને માટે જે હેતુઓ છે, તેઓના સદુપયોગથી પોતાનો આત્મા સ્વયં સિદ્ધ થાય છે. (૬૩૮)

स्थावरीतीर्थयात्राभिरात्मशुद्धिः प्रजायते ।

जङ्गमतीर्थयात्राभिरात्मशुद्धिर्भवेद् द्रुतम् ॥ ६३९ ॥

સ્થાવર તીર્થોની યાત્રાઓથી આત્મશુદ્ધિ થાય છે અને જંગમ તીર્થોની યાત્રાઓથી આત્મશુદ્ધિ શીઘ્ર થાય છે. (૬૩૯)

ॐ अहमन्त्रजापेन चित्तशुद्धिर्भवेत्ब्रह्म ।

ॐ ह्रीं अहं महावीरजापात् कर्मक्षयो भवेत् ॥ ६४० ॥

ૐ અહં મન્ત્રના જાપથી ખરેખર ચિત્તશુદ્ધિ થાય છે તથા ૐ હ્રીં અહં મહાવીરના જાપથી કર્મક્ષય થાય છે. (૬૪૦)

આત્મોપયોગસિદ્ધયર્થં ભવ્યૈશ્ચ વિધિપૂર્વકમ્ ।

મન્ત્રજાપઃ સદા કાર્યઃ પઞ્ચાનાં પરમેષ્ઠિનામ્ ॥ ૬૪૧ ॥

આત્મોપયોગની સિદ્ધિને માટે ભવ્યોએ વિધિપૂર્વક પંચ પરમેષ્ઠીઓના મંત્રનો જાપ સદા કરવો જોઈએ. (૬૪૧)

સર્વયજ્ઞોત્તમો જાપો યજ્ઞઃ સેવ્યો મુહુર્મુહુઃ ।

માનસિકમહાજાપાન્મોહવૃત્તિલયો ભવેત્ ॥ ૬૪૨ ॥

સર્વ યજ્ઞોમાં ઉત્તમ એવો જાપ યજ્ઞ વારંવાર સેવવો જોઈએ, કારણકે માનસિક મહાજાપથી મોહવૃત્તિઓનો લય થાય છે. (૬૪૨)

મન્ત્રયોગેન શક્તીનાં પ્રાદુર્ભાવો ભવેદ્દિ ।

શુદ્ધોપયોગહેતુનાં મન્ત્રાણાં જાપ ઇષ્યતે ॥ ૬૪૩ ॥

મંત્રયોગથી શક્તિઓનો હૃદયમાં પ્રાદુર્ભાવ થાય છે, માટે શુદ્ધોપયોગના કારણભૂત મંત્રોનો જાપ ઈચ્છવા યોગ્ય છે. (૬૪૩)

પરબ્રહ્મોપયોગાર્થં સ્મારકશ્ચાઽઽત્મતેજસામ્ ।

જાપ્યાઽર્હં શ્રીમહાવીરઃ પૂર્ણતિજોમયઃ પ્રભુઃ ॥ ૬૪૪ ॥

પરબ્રહ્મોપયોગને માટે આત્મતેજને યાદ કરાવનાર અર્હં શ્રીમહાવીરઃ પૂર્ણતિજોમયઃ પ્રભુઃ જાપ્ય અર્થાત્ જાપવા યોગ્ય છે. (૬૪૪)

આત્મોપયોગતોઽનન્તતેજોરૂપશ્ચિદાત્મકઃ ।

પ્રકાશતે હૃદિ વ્યક્ત આત્મારામઃ સનાતનઃ ॥ ૬૪૫ ॥

આત્મોપયોગથી અનંતતેજોરૂપ ચિદાત્મક સનાતન આત્મારામ હૃદયમાં સ્પષ્ટ પ્રકાશે છે. (૬૪૫)

चित્તૈકાગ્રં યદા ધ્યેયે પરબ્રહ્મણિ જાયતે ।

તદાઽઽત્માનુભવઃ સ્પષ્ટો હૃદ્યેવં વેદિતો મયા ॥ ૬૪૬ ॥

જ્યારે ધ્યેયરૂપ પરબ્રહ્મમાં ચિત્તની એકાગ્રતા થાય છે, ત્યારે હૃદયમાં સ્પષ્ટ આત્માનુભવ મારા વડે આ રીતે વેદાયો અર્થાત્ જણાયો છે. (૬૪૬)

દૃષ્ટિં સંસ્થાપ્ય નાભૌ યે હૃત્પદ્મે ચ સ્થિરાત્મના ।

ધ્યાયન્તે બ્રહ્મભૂતાસ્તે ભવન્તિ બ્રહ્મદર્શનાત્ ॥ ૬૪૭ ॥

જેઓ નાભિમાં દૃષ્ટિને સારી રીતે સ્થાપીને સ્થિર આત્મા વડે હૃદય કમલમાં ધ્યાન કરે છે, તેઓ બ્રહ્મદર્શનથી બ્રહ્મભૂત અર્થાત્ બ્રહ્મ સાથે એક થયેલા બ્રહ્મરૂપ કે બ્રહ્મમય થઈ જાય છે. (૬૪૭)

સાક્ષાત્કારઃ પરાયાં સ્યાન્નાભૌ ત્રાટકયોગતઃ ।

આત્મપારં ન સંયાતિ વૈખરી શબ્દશક્તિતઃ ॥ ૬૪૮ ॥

નાભિમાં ત્રાટકયોગથી પરામાં સાક્ષાત્કાર થાય છે. વૈખરી શબ્દશક્તિથી આત્માનો પાર પામી શકાતો નથી. (૬૪૮)

સર્વવાચો નિવર્તન્તે બ્રહ્મણોઽનુભવે સ્ફુટમ્ ।

અનુભવઃ પરાયાં સ્યાદ્ બ્રહ્મલીનમહર્ષિણામ્ ॥ ૬૪૯ ॥

બ્રહ્મનો અનુભવ થતાં સ્પષ્ટ રીતે બધી વાણીઓ પાછી ફરી જાય છે. બ્રહ્મમાં લીન મહર્ષિઓને પરાવાણીમાં બ્રહ્મનો અનુભવ થાય છે. (૬૪૯)

આત્મોત્થિતા પરાભાષા સ્વાત્મજ્ઞાનાવગાહિની ।

સત્યં પ્રકાશતે બ્રહ્મ વૈખર્યા નૈવ વર્ણ્યતે ॥ ૬૫૦ ॥

આત્માથી ઉત્થિત થતી પરાભાષા પોતાના આત્મજ્ઞાનને અવગાહન કરે છે. જે સત્ય બ્રહ્મ પ્રકાશે છે, તેનું વૈખરી વાણીથી વર્ણન કરી શકાતું જ નથી. (૬૫૦)

નાભૌ સંયમકર્તારો બ્રહ્મરૂપં વિજાનતે ।

હૃદિ સંયમકર્તારઃ પશ્યન્તીપારગામિનઃ ॥ ૬૫૧ ॥

નાભિમાં સંયમ અર્થાત્ નિગ્રહ કે નિરોધ કરનારાઓ બ્રહ્મરૂપને જાણે છે. હૃદયમાં સંયમ કરનારાઓ પશ્યન્તીના પારગામીઓ બને છે. (૬૫૧)

કણ્ઠે સંયમકર્તારો મધ્યમાપારગામિનઃ ।

યોગાનુભવિનઃ સન્તો ભવન્તિ બ્રહ્મરૂપિણઃ ॥ ૬૫૨ ॥

કંઠમાં સંયમ કરનારાઓ મધ્યમાના પારગામીઓ થાય છે. યોગના અનુભવી સજ્જનો બ્રહ્મરૂપવાળા થાય છે. (૬૫૨)

સ્વાધિષ્ઠાને તથાઽઽધારે ચક્રે ચ મણિપૂરકે ।

ચક્ષુષોર્નાસિકાગ્રે ચ દેયા દૃષ્ટિર્નિજાત્મનઃ ॥ ૬૫૩ ॥

સ્વાધિષ્ઠાનચક્રમાં તથા આધારચક્રમાં અને મણિપૂરક ચક્રમાં, બન્ને ચક્ષુઓ નાસિકાના અગ્રભાગે પોતાના આત્માની દૃષ્ટિ દેવી જોઈએ અર્થાત્ એકાગ્રતા પૂર્વક સ્થિર કરવી જોઈએ. (૬૫૩)

દૃષ્ટિં ધૃત્વા ધ્રુવોર્મધ્યે બ્રહ્મજ્યોતિઃ પ્રલોકનમ્ ।

ત્રાટકદૃષ્ટિતો ધ્યેયં બ્રહ્મજ્યોતિઃ પ્રકાશતે ॥ ૬૫૪ ॥

બન્ને ભ્રૂકુટિઓની વચ્ચે દૃષ્ટિને ધારણ કરીને ત્રાટક દૃષ્ટિથી ધ્યેયરૂપ બ્રહ્મ જ્યોતિને જોવાથી બ્રહ્મજ્યોતિ પ્રકાશે છે. (૬૫૪)

બ્રહ્મરન્ધ્રે મનો ધૃત્વા તત્રાઽઽત્મનઃ પ્રધારણમ્ ।

કર્તવ્યં સવિકલ્પેન પશ્ચાત્સ્યાન્નિર્વિકલ્પતા ॥ ૬૫૫ ॥

બ્રહ્મરન્ધ્રમાં મનને ધારણ કરીને ત્યાં આત્માની સવિકલ્પ ધ્યાન વડે ધારણ કરવી જોઈએ, પછી નિર્વિકલ્પતા થાય છે. (૬૫૫)

પિણ્ડસ્થેન પદસ્થેન રૂપસ્થેન નિજાત્મનઃ ।

ધ્યાનેન સત્પરંજ્યોતિર્બ્રહ્મ પશ્યન્તિ યોગિનઃ ॥ ૬૫૬ ॥

પિંડસ્થ, પદસ્થ, રૂપસ્થ અને પોતાના આત્માના રૂપાતીત ધ્યાનથી યોગીઓ સત્ અને પરંજ્યોતિરૂપ બ્રહ્મને અનુભવે છે. (૬૫૬)

નિર્વિકલ્પં પરબ્રહ્મ બ્રહ્મરન્ધ્રે વિચિન્તયેત્ ।

અન્યન્ન ચિન્તયેત્ કિઞ્ચિન્નિર્વિકલ્પો ભવેત્ તતઃ ॥ ૬૫૭ ॥

બ્રહ્મરંધ્રમાં નિર્વિકલ્પ પરબ્રહ્મનું ચિંતન કરવું જોઈએ. બીજું સહેજ પણ ચિંતવવું ન જોઈએ. તેથી સાધક નિર્વિકલ્પ થાય છે. (૬૫૭)

નિર્વિકલ્પદશાકાલે બ્રહ્માનન્દઃ સમુલ્લસેત્ ।

તતઃ પશ્ચાદુપાદેયં શુદ્ધબ્રહ્મૈવ કેવલમ્ ॥ ૬૫૮ ॥

નિર્વિકલ્પદશાના સમયે બ્રહ્માનંદ સારી રીતે ઉલ્લસે છે. ત્યારબાદ ફક્ત શુદ્ધબ્રહ્મ જ ઉપાદેય રહે છે. (૬૫૮)

નાઽન્યત્ કિઞ્ચિદુપાદેયં ભવેદાત્મોપયોગિનામ્ ।

શુદ્ધોપયોગ આદેયઃ સ્વાભાવેન ભવેત્ સ્વયમ્ ॥ ૬૫૯ ॥

આત્મોપયોગવાળાઓને બીજું કંઈ ઉપાદેય હોતું નથી. સ્વભાવથી સ્વયં શુદ્ધોપયોગ જ આદેય થાય છે. (૬૫૯)

શુભોપયોગ એવાઽસ્તિ સવિકલ્પસમાધયઃ ।

શુદ્ધોપયોગ એવાઽસ્તિ નિર્વિકલ્પસમાધયઃ ॥ ૬૬૦ ॥

શુભોપયોગ જ સવિકલ્પ સમાધિઓ છે અને શુદ્ધોપયોગ જ નિર્વિકલ્પ સમાધિઓ છે. (૬૬૦)

પ્રશસ્યરાગયોગેન સવિકલ્પત્વમિષ્યતે ।

રાગદ્વેષૌ ન યત્ર સ્તસ્તદ્ધ્યાનં નિર્વિકલ્પકમ્ ॥ ૬૬૧ ॥

પ્રશસ્ય એવા શુભ રાગના યોગથી સવિકલ્પધ્યાન કહેવાય છે. જ્યાં રાગ અને દ્વેષ ન હોય, તે નિર્વિકલ્પ ધ્યાન છે. (૬૬૧)

શસ્યરાગવિકલ્પાનામુપયોગેઽસ્તિ સમ્ભવઃ ।

શુભોપયોગ ઇષ્યઃ સઃ શુદ્ધો વિકલ્પમન્તરા ॥ ૬૬૨ ॥

ઉપયોગમાં શુભ રાગના વિકલ્પોનો સંભવ છે, તે શુભોપયોગમાં ઈચ્છવા યોગ્ય છે અને શુદ્ધ ઉપયોગ વિકલ્પ વિનાનો જાણવો. (૬૬૨)

રાગદ્વેષાદિસંકલ્પવિકલ્પાનાં સમુદ્ભવઃ ।

નાઽસ્તિ યત્ર સ બોદ્ધવ્યઃ શુદ્ધોપયોગ ઇષ્ટદઃ ॥ ૬૬૩ ॥

જ્યાં રાગ-દ્વેષ વગેરે સંકલ્પ-વિકલ્પોનો સમુદ્ભવ નથી, તે શુદ્ધોપયોગ ઈષ્ટને આપનાર જાણવો જોઈએ. (૬૬૩)

મનોવાક્કાયગુપ્ત્યા ચ નિર્વિકલ્પોપયોગતઃ ।

પ્રાદુર્ભવન્તિ વેગેન સ્વાત્મનો લબ્ધિસિદ્ધયઃ ॥ ૬૬૪ ॥

મન-વચન-કાયાની ગુપ્તિથી અને નિર્વિકલ્પ એવા ઉપયોગથી પોતાના આત્માની લબ્ધિઓ અને સિદ્ધિઓ વેગથી પ્રાદુર્ભાવ પામે છે. (૬૬૪)

પ્રથમઃ સવિકલ્પોઽસ્તિ સ્વોપયોગઃ શુભઙ્કરઃ ।

વિકલ્પધ્યાનતઃ પશ્ચાન્નિર્વિકલ્પં પ્રકાશતે ॥ ૬૬૫ ॥

પ્રથમ શુભ કરનારો સ્વોપયોગ સવિકલ્પ હોય છે. પછી સવિકલ્પ ધ્યાનથી નિર્વિકલ્પ ધ્યાન પ્રકાશે છે. (૬૬૫)

निर्विकल्पयोगेन केवलज्ञानभास्करः ।

प्रादुर्भवति सः सत्यलोकालोकप्रकाशकः ॥ ६६६ ॥

નિર્વિકલ્પધ્યાનના યોગથી કેવલજ્ઞાનરૂપી સૂર્ય પ્રાદુર્ભાવ પામે છે.
તે સત્ય એવા લોક અને અલોકને પ્રકાશિત કરનાર છે. (૬૬૬)

आत्म धर्मपरीणामः शुभः शुद्धश्च हार्दिकः ।

समाधिरेव बोद्धव्यः सम्यग्दृष्टिमनीषिभिः ॥ ६६७ ॥

શુભ, શુદ્ધ અને હાર્દિક અર્થાત્ આન્તરિક આત્મધર્મના પરિણામ
એ જ સમ્યગ્દૃષ્ટિવાળા બુદ્ધિમાનોએ સમાધિ જાણવી જોઈએ. (૬૬૭)

मनोवाक्काययोगानामारोग्यं च प्रवर्तनम् ।

समितिगुप्तिसत्कर्म समाधियोग उच्यते ॥ ६६८ ॥

મન-વચન-કાયાના યોગોનું આરોગ્ય અને પ્રવર્તન તથા સમિતિ,
ગુપ્તિ અને સત્કર્મ સમાધિયોગ કહેવાય છે. (૬૬૮)

मनोवाक्काययोगानां धर्ममार्गप्रवर्तनम् ।

बाह्य आभ्यन्तरो योगो द्रव्यतो भावतस्तथा ॥ ६६९ ॥

મન-વચન-કાયાના શુભ યોગોનું ધર્મમાર્ગમાં પ્રવર્તન, એ બાહ્ય
અને આભ્યંતર તથા દ્રવ્યથી અને ભાવથી યોગ છે. (૬૬૯)

षट्चक्रेषु मनःस्थैर्यं कृत्वा ब्रह्मविचारणा ।

कर्तव्यो स्वोपयोगेन सर्वशक्त्युद्भवस्ततः ॥ ६७० ॥

છ ચક્રોમાં મનની સ્થિરતા કરીને સ્વોપયોગ વડે બ્રહ્મ વિચારણા
કરવી જોઈએ. તેથી સર્વશક્તિઓનો ઉદ્ભવ થાય છે. (૬૭૦)

ધ્યાનસમાધિયોગાદ્યાઃ સન્તિ મોક્ષસ્ય હેતવઃ ।

મોક્ષસાધનતો ભિન્નં શુદ્ધાત્માનં વિચારય ॥ ૬૭૧ ॥

ધ્યાન, સમાધિ, યોગ વગેરે મોક્ષના હેતુઓ છે. મોક્ષનાં સાધનોથી ભિન્ન એવા શુદ્ધાત્માનો તું વિચાર કર. (૬૭૧)

ચિત્તસ્ય મોહવૃત્તીનાં નિરોધો યોગ ઉચ્યતે ।

યોગસ્ય લક્ષણં હ્યેતત્ ક્ષાયિકભાવયૌગિકમ્ ॥ ૬૭૨ ॥

ચિત્તની મોહવૃત્તિઓનો નિરોધ એ યોગ કહેવાય છે. ખરેખર યોગનું આ લક્ષણ ક્ષાયિક ભાવના યોગ સંબંધી છે. (૬૭૨)

અપ્રશસ્યકષાયાણાં નિરોધો યોગ ઉચ્યતે ।

સમ્યગ્દષ્ટિગુણસ્થાનમારભ્ય વર્તતે હૃદિ ॥ ૬૭૩ ॥

અપ્રશસ્ય એટલે કે - અશુભ કષાયોનો નિરોધ યોગ કહેવાય છે. તે સમ્યગ્દષ્ટિ ગુણસ્થાનથી આરંભીને હૃદયમાં વર્તે છે. (૬૭૩)

શસ્યકષાયયુક્તાનાં સેવાભક્ત્યાદિકર્મણામ્ ।

વ્યાપારઃ શુભયોગોઽસ્તિ જાયતે મુક્તિકાઙ્ક્ષણામ્ ॥ ૬૭૪ ॥

શસ્ય એટલે કે શુભ કષાયોથી યુક્ત સેવા-ભક્તિ વગેરે કર્મોનો વ્યાપાર શુભયોગ છે. આ યોગ મુક્તિને ઈચ્છનારાઓને ઊપજે છે. (૬૭૪)

સર્વજ્ઞધર્મવાચ્છત ઇચ્છાયોગઃ પ્રવર્તતે ।

સદ્દેવગુરુસેવાર્થં તીવ્રેચ્છા હૃદિ જાયતે ॥ ૬૭૫ ॥

સર્વજ્ઞના ધર્મની ઈચ્છાથી ઈચ્છાયોગ પ્રવર્તે છે. તેમાં સદ્દેવ અને સદ્ગુરુની સેવા માટે હૃદયમાં તીવ્ર ઈચ્છા પ્રકટે છે. (૬૭૫)

સર્વકર્મવિમોક્ષાર્થમિચ્છાડૂર્વા હૃદિ સ્ફુટા ।

ઈચ્છાયોગોઽસ્તિ ચાડઘઃ માર્ગાનુસારિણાં ચ યઃ ॥ ૬૭૬ ॥

સર્વ કર્મોથી છૂટવા માટે હૃદયમાં સ્પષ્ટ અપૂર્વ ઈચ્છા, તે આઘ ઈચ્છાયોગ છે. જે માર્ગનુસારીઓને હોય છે. (૬૭૬)

સર્વજ્ઞોક્તે મહાશ્રદ્ધા શાસ્ત્રયોગઃ સ ઉચ્યતે ।

ધર્મશાસ્ત્રં સમાશ્રિત્ય સમ્યગ્દૃષ્ટિઃ પ્રવર્તતે ॥ ૬૭૭ ॥

સર્વજ્ઞ ભગવન્તે કહેલા વચનોમાં મહાન શ્રદ્ધા, તે શાસ્ત્રયોગ કહેવાય છે. સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવ ધર્મશાસ્ત્રનો સારી રીતે આશ્રય કરીને પ્રવર્તે છે. (૬૭૭)

સર્વજ્ઞવીરદેવોક્તધર્મશાસ્ત્રાવલમ્બનમ્ ।

સ્યાદ્વાદદૃષ્ટિસાપેક્ષશાસ્ત્રયોગઃ પ્રવર્તતે ॥ ૬૭૮ ॥

સર્વજ્ઞ ભગવન્ત શ્રી મહાવીર દેવે કહેલાં ધર્મશાસ્ત્રોનું અવલંબન લેવાથી સ્યાદ્વાદ દૃષ્ટિ સાપેક્ષ શાસ્ત્રયોગ પ્રવર્તે છે. (૬૭૮)

શાસ્ત્રયોગબલેનૈવ સામર્થ્યયોગ આત્મનિ ।

ઉદ્ભવેદ્ધર્મકાર્યાણાં વ્યાપારેણ વ્રતૈષિણામ્ ॥ ૬૭૯ ॥

ધર્મકાર્યોના વ્યાપારથી વ્રતને ઈચ્છનારાઓના આત્મામાં શાસ્ત્રયોગના બલથી જ સામર્થ્યયોગ ઉદ્ભવે છે. (૬૭૯)

દેશવિરતિમારભ્ય સામર્થ્યયોગવર્તનમ્ ।

ક્ષીણમોહગુણસ્થાનં યાવદસ્તિ સયોગિનામ્ ॥ ૬૮૦ ॥

દેશવિરતિથી આરંભીને સયોગીઓના ક્ષીણમોહ ગુણસ્થાન સુધી સામર્થ્યયોગનું વર્તન હોય છે. (૬૮૦)

શ્રાવકાણાઞ્ચ સાધૂનાં વ્રતાદિધારણં શુભમ્ ।

ષડાવશ્યકકૃત્યાદૈઃ સામર્થ્યયોગ ઇષ્ટદઃ ॥ ૬૮૧ ॥

શ્રાવકો અને સાધુઓને વ્રતાદિનું ધારણ કરવું, તે શુભ છે. સામર્થ્યયોગ છ આવશ્યક કૃત્યો વગેરેથી ઈષ્ટને આપનાર છે. (૬૮૧)

દાનશીલતપોભાવૈઃ સામર્થ્યયોગવર્ધનમ્ ।

દેવસદ્ગુરુપૂજાદૈરાત્મવીર્યં પ્રકાશતે ॥ ૬૮૨ ॥

દાન, શીલ, તપ અને ભાવ વડે સામર્થ્યયોગનું વર્ધન થાય છે. તથા સુદેવ અને સુગુરુની પૂજા વગેરેથી આત્માનું વીર્ય પ્રકાશ છે. (૬૮૨)

યોગિનાં કેવલજ્ઞાનં સામર્થ્યયોગતો ભવેત્ ।

સર્વકર્મક્ષયો મોક્ષો જાયતે ચ સયોગિનામ્ ॥ ૬૮૩ ॥

યોગીઓને સામર્થ્યયોગથી કેવલજ્ઞાન થાય છે અને સયોગી કેવલીઓને સર્વ કર્મોનો ક્ષય એટલે કે મોક્ષ પ્રકટ છે. (૬૮૩)

આત્માસંખ્યપ્રદેશાનામરૂપિણાં ન ચ્વણ્ડનમ્ ।

છેદનં ભેદનં નૈવ પૃથક્ત્વં ન સ્વભાવતઃ ॥ ૬૮૪ ॥

અરુપી એવા આત્માના અસંખ્ય પ્રદેશોનું ખંડન, છેદન, ભેદન નથી જ અને સ્વભાવથી પૃથક્ત્વ નથી. (૬૮૪)

આત્માસંખ્યપ્રદેશાસ્તે કર્મસમ્બન્ધયોગતઃ ।

દેહપ્રમાણસંકોચં વિકાસં ચ ધરન્તિ યે ॥ ૬૮૫ ॥

આત્માના જે અસંખ્ય પ્રદેશો છે, તે કર્મસંબંધના યોગથી દેહ પ્રમાણ સંકોચ અને વિકાસને ધારણ કરે છે. (૬૮૫)

કર્મસમ્બન્ધમુક્તાસ્તે નિર્મલા એકરૂપિણઃ ।

ન સંકોચં વિકાસં તે પ્રાપ્નુવન્તિ સદા સ્થિરાઃ ॥ ૬૮૬ ॥

કર્મસંબંધથી મુક્ત થયેલા આત્મપ્રદેશો નિર્મલ એક રૂપવાળા હોય છે. તે સંકોચ અને વિકાસને પામતા નથી. સદા સ્થિર રહે છે. (૬૮૬)

પ્રતિપ્રદેશમાનન્ત્યં જ્ઞાનાદીનામનાદિતઃ ।

અનન્તા ગુણપર્યાયા આત્મનિ સન્તિ સર્વદા ॥ ૬૮૭ ॥

આત્માના પ્રત્યેક પ્રદેશે અનાદિ કાલથી જ્ઞાન આદિ ગુણોનું અનંતપણું છે. આત્મામાં સર્વદા અનંતા ગુણ અને પર્યાયો હોય છે. (૬૮૭)

મનોવાક્કાયગુપ્ત્યા યત્ સામર્થ્યમાત્મનઃ સ્ફુટમ્ ।

વ્યાપ્રિયતે હિ મુક્ત્યર્થ સામર્થ્યયોગ ઇષ્યતે ॥ ૬૮૮ ॥

આત્માનું જે સ્પષ્ટ સામર્થ્ય મન, વચન, અને કાયાની ગુપ્તિથી ખરેખર મુક્તિને માટે વપરાય છે, તે સામર્થ્યયોગ કહેવાય છે. (૬૮૮)

સન્તિ યોગા અસંખ્યાતા બાહ્યાન્તરપ્રભેદતઃ ।

એકૈકયોગમાશ્રિત્ય અનન્તા મોક્ષગા જનાઃ ॥ ૬૮૯ ॥

બાહ્ય અને આંતર પ્રભેદથી યોગો અસંખ્ય છે. એક એક યોગનો આશ્રય કરીને મોક્ષે જનારા જનો અનંત છે. (૬૮૯)

ઉપશમાદિભાવેન સ્વાત્મન આન્તરાઃ ખલુ ।

શુભશુદ્ધપરીણામયોગા ભવન્તિ ધર્મિણામ્ ॥ ૬૯૦ ॥

ધર્મીઓના પોતાના આત્માના ઉપશમ આદિ ભાવથી ખરેખર આંતરિક શુભ અને શુદ્ધ પરિણામવાળા યોગો થાય છે. (૬૯૦)

આત્મનઃ પૂર્ણશર્માર્થમસંખ્યયોગહેતુતા ।

જ્ઞાત્વાઽઽત્માનન્દલાભાર્થં નિશ્ચયં કુરુ ભાવતઃ ॥ ૬૧૧ ॥

આત્માના પૂર્ણ સુખને માટે અસંખ્ય યોગો કારણભૂત છે, એમ જાણીને આત્માનંદના લાભને માટે તું ભાવથી નિશ્ચય કર. (૬૮૧)

મુક્ત્વાઽઽત્માનં ત્રિલોકસ્ય પદાર્થૈર્ન સુખં ભવેત્ ।

સુખામ્મોદિં સ્વયં જ્ઞાત્વા સ્વાત્મનિ ત્વં સ્થિરો ભવ ॥ ૬૧૨ ॥

આત્માને છોડીને ત્રણ લોકના પદાર્થોની સુખ થતું નથી. પોતાના આત્મામાં સુખના સાગરને જાણીને તું સ્વયં આત્મામાં સ્થિર થા. (૬૮૨)

ભ્રામં ભ્રામં ભૃશં ભ્રાન્ત્વા જગત્સર્વમનેકશઃ ।

સુખાર્થી ન સુખં પ્રાપ્ત આત્મનિ શર્મ શોધય ॥ ૬૧૩ ॥

અનેકવાર આખું જગત ભ્રમી ભ્રમી ખૂબ ભ્રમીને સુખાર્થી એવો તું સુખ ન પામ્યો, માટે હવે તું આત્મામાં સુખને શોધ. (૬૮૩)

બાહ્યસુખસ્ય કામાબ્ધેઃ પારં યાતો ન યાસ્યસિ ।

ઇન્દ્રાદિકભવેષ્વેવ ભોગા ભુક્તા અનન્તશઃ ॥ ૬૧૪ ॥

ઈન્દ્ર વગેરેના ભવોમાં જ ભોગો અનન્ત વાર ભોગવ્યા છે, છતાં પણ બાહ્ય સુખની ઈચ્છાઓના સમુદ્રનો પાર કોઈ પામ્યો નથી અને પામશે પણ નહીં. (૬૮૪)

જ્ઞાત્વૈવં ભ્રાન્તિમુત્સૃજ્ય સ્વાત્મનિ સુખનિશ્ચયમ્ ।

કુરુ શુદ્ધોપયોગેન બાહ્યેષુ નિઃસ્પૃહો ભવ ॥ ૬૧૫ ॥

આ પ્રમાણે જાણીને બ્રાહ્મમાં સુખની ભ્રાંતિને તજી દઈને શુદ્ધોપયોગ વડે તું પોતાના આત્મામાં સુખનો નિશ્ચય કર અને બાહ્ય પદાર્થોમાં સ્પૃહા વગરનો થા. (૬૮૫)

यदा पूर्णः प्रजायते स्वात्मनि सुखनिश्चयः ।

तदा संतोषवानात्मा भवत्येव महाप्रभुः ॥ ६९६ ॥

જ્યારે પોતાના આત્મામાં જ પૂર્ણ સુખનો નિશ્ચય થાય છે, ત્યારે સંતોષી આત્મા જ મહાપ્રભુ થાય છે. (૬૯૬)

यावद् बाह्ये सुखाशाऽस्ति तावद्दुःखं प्रजायते ।

सन्तोषो न भवेत्पूर्णो मनो भ्राम्यति भूतवत् ॥ ६९७ ॥

જ્યાં સુધી બાહ્ય પદાર્થોમાં સુખની આશા હોય છે, ત્યાં સુધી દુઃખ થાય છે અને પૂર્ણ સંતોષ થતો નથી તથા મન ભૂતની જેમ ભ્રમ્યા કરે છે. (૬૯૭)

बाह्यसुखाय यत्प्रेम तत्प्रेम दुःखं भृशम् ।

सुखीभूतो न लोकेऽस्मिन् कोऽपि सत्यं विचारय ॥ ६९८ ॥

બાહ્ય સુખને માટે જે પ્રેમ હોય છે, તે પ્રેમ ખૂબ દુઃખ આપનાર થાય છે. એ બાહ્ય સુખની ઈચ્છાથી આ લોકમાં કોઈપણ સુખી થયેલો નથી, એ સત્યનો તું વિચાર કર. (૬૯૮)

शुद्धोपयोगतः प्रेम सुखार्थमुत्तरोत्तरम् ।

क्रमेण जायते शुद्धमात्मसिद्धिप्रदायकम् ॥ ६९९ ॥

શુદ્ધોપયોગથી સુખને માટેનો પ્રેમ ઉત્તરોત્તર ક્રમે કરીને શુદ્ધ થાય છે અને આત્મસિદ્ધિ આપનારો બને છે. (૬૯૯)

जाते शुद्धोपयोगे हि बाह्येषु कामवासना ।

नश्यति निश्चयं तस्य यान्ति शुद्धोपयोगिनः ॥ ७०० ॥

ખરેખર જ્યારે શુદ્ધોપયોગ ઉત્પન્ન થાય છે, ત્યારે બાહ્ય પદાર્થોમાં રહેલી કામવાસના નાશ પામે છે અને શુદ્ધોપયોગવાળાઓને તેની ખાતરી થાય છે. (૭૦૦)

बाह्यभोगपराधीनो जडमोही प्रजायते ।

भूत्वा दासस्य दासोऽसौ मृत्वा याति च दुर्गतिम् ॥ ७०१ ॥

બાહ્યભોગોથી પરાધીન થયેલો મનુષ્ય જડ પદાર્થોમાં મોહવાળો બને છે અને આ દાસનો દાસ મરીને દુર્ગતિમાં જાય છે. (૭૦૧)

बाह्यभोगेषु निर्लेपः स्वाश्रयी च दमी शमी ।

स्वतन्त्रो योऽस्ति सन्तोषी मृत्वा स याति सद्गतिम् ॥ ७०२ ॥

જે બાહ્ય ભોગોમાં નિર્લેપ, સ્વાશ્રયી, દમી, શમી, સ્વતંત્ર અને સંતોષી છે, તે મરીને સદ્ગતિ પામે છે. (૭૦૨)

निद्रा मिथ्यात्वबुद्धिर्या स्वप्नो वैभाविकी दशा ।

अन्तरात्मदशा जाग्रत् क्षयोपशम भावतः ॥ ७०३ ॥

જે મિથ્યાત્વ બુદ્ધિ છે, તે નિદ્રા દશા છે. વૈભાવિકી તે સ્વપ્ન દશા છે અને ક્ષયોપશમભાવથી અંતરાત્મદશા, તે જાગ્રત્ દશા છે. (૭૦૩)

तुर्योज्जाग्रद्दशा पूर्णा केवलज्ञानरूपिणी ।

आत्मज्ञानोद्भवा जाग्रदृशा सम्यक्त्वसंजुषाम् ॥ ७०४ ॥

તુર્યોજ્જાગ્રદ્દશા પૂર્ણા કેવલજ્ઞાનરૂપિણી । આત્મજ્ઞાનોદ્ભવા જાગ્રદૃશા સમ્યક્ત્વવાળાઓને

आत्मोपयोगिनो जाग्रद्दशां यान्ति विवेकतः ।

अतिजाग्रद्दशां प्राप्य जीवन्मुक्ता भवन्ति ते ॥ ७०५ ॥

આત્મોપયોગવાળાઓ વિવેકથી જાગ્રદ્દશા પ્રાપ્ત કરે છે અને તેઓ અતિજાગ્રદ્દશા પામીને જીવન્મુક્ત થાય છે. (૭૦૫)

દેહે સ્થિતેઽપિ વૈદેહાશ્ચાઽઘાતિકર્મભોગિનઃ ।

સર્વવિશ્વસ્ય કલ્યાણં કુર્વન્તિ દેશનાદિભિઃ ॥ ૭૦૬ ॥

અઘાતિકર્મોને ભોગવનારા કેવલીઓ દેહ હોવા છતાં પણ દેહ ભાવ વિનાના છે અને તેઓ દેશના પ્રવચન વગેરેથી સમસ્ત વિશ્વનું કલ્યાણ કરે છે. (૭૦૬)

ત્યક્ત્વા નિદ્રાદશાં ઘોરાં સ્વપ્નસ્ય વિકલાં દશામ્ ।

જાગદ્દશાં ચ સંપ્રાપ્ય સમ્પ્રતિ જાગૃહિ સ્વયમ્ ॥ ૭૦૭ ॥

ઘોર નિદ્રાદશાનો તથા વિકલ સ્વપ્ન દશાનો ત્યાગ કરીને અને જાગ્રદ્દશાને સારી રીતે પ્રાપ્ત કરીને હાલમાં તું સ્વયં જાગ્રત થા. (૭૦૭)

અત્તિષ્ઠ જાગરુકસ્ત્વમાત્મધર્મે રતો ભવ ।

આત્મનિ સ્વાત્મબુદ્ધિં ત્વં ધારય સ્વીયવીર્યતઃ ॥ ૭૦૮ ॥

તું નિદ્રા આળસ તજીને ઊભો થા. જાગરૂક થા અને આત્મ ધર્મમાં તું રત થા, લીન થા. તું સ્વ-આત્મ પરાક્રમથી આત્મામાં જ આત્મ બુદ્ધિને ધારણ કર. (૭૦૮)

અન્યતીર્થેષુ સિદ્ધાનાં સમ્યગ્દર્શનમસ્તિતા ।

સમ્યગ્દર્શનલાભેન સમભાવઃ પ્રજાયતે ॥ ૭૦૯ ॥

અન્યતીર્થોમાં સિદ્ધ થયેલાઓને સમ્યગ્દર્શનની અસ્તિતા હોય છે. સમ્યગ્દર્શનના લાભથી સમભાવ ઉત્પન્ન થાય છે. (૭૦૯)

સમ્યક્ત્વમન્તરા સામ્યં નોદ્ભવેત્ સર્વધર્મિષુ ।

મિથ્યાબુદ્ધિઃ પ્રણશ્યેન્ન સમ્યગ્દર્શનમન્તરા ॥ ૭૧૦ ॥

સર્વધર્મોમાં સમ્યક્ત્વ સિવાય સામ્ય ઉત્પન્ન થતું નથી. કારણ કે સમ્યગ્દર્શન વિના મિથ્યાબુદ્ધિ નાશ પામતી નથી. (૭૧૦)

અન્યદર્શનધર્મેષુ યત્સત્યં દૃશ્યતે સતા ।

તત્સત્યં શ્રીજિનેન્દ્રાણાં વચોવારિધિનિઃસૃતમ્ ॥ ૭૧૧ ॥

સત્પુરુષ વડે અન્ય દર્શનો અને ધર્મોમાં જે સત્ય દેખાય છે, તે સત્ય શ્રીજિનેન્દ્રોના વચન સમુદ્રમાંથી નીકળેલું છે. (૭૧૧)

નયસાપેક્ષબોધેન સ્વાન્યશાસ્ત્રપ્રવાચનમ્ ।

સમ્યગ્દશાઞ્ચ તત્સર્વં સમ્યગ્જ્ઞાનસ્ય પુષ્ટયે ॥ ૭૧૨ ॥

નયોના સાપેક્ષ જ્ઞાન વડે પોતાનાં અને પરનાં શાસ્ત્રોનું વાચન અને તે બધું જ્ઞાન સમ્યગ્દૃષ્ટિઓને સમ્યગ્જ્ઞાનની પુષ્ટિને માટે થાય છે. (૭૧૨)

અધ્યાત્મજ્ઞાનચારિત્રલાભઃ સમ્યક્ત્વદર્શનાત્ ।

જાગર્તિ સ્વાત્મનો દૃષ્ટિઃ શુદ્ધોપયોગરૂપિણી ॥ ૭૧૩ ॥

અધ્યાત્મજ્ઞાન અને ચારિત્રનો લાભ સમ્યગ્દર્શનથી થાય છે અને પોતાના આત્માની શુદ્ધોપયોગરૂપી દૃષ્ટિ જાગ્રત થાય છે. (૭૧૩)

કર્મકર્તા ચ તદ્ભોક્તા હર્તા સ્વાત્મા સ્વયં ભવેત્ ।

કર્મવિપાકવેલાયાં પરો નૈમિત્તિકસ્તથા ॥ ૭૧૪ ॥

કર્મોનો કર્તા, તેનો ભોક્તા અને હર્તા પોતાનો આત્મા જ સ્વયં છે તથા કર્મ વિપાકના સમયે અન્ય વ્યક્તિ નૈમિત્તિક જ હોય છે. (૭૧૪)

કર્મજન્યે સુખે દુઃખે મિત્રં શત્રું ન કલ્પતે ।

અન્યં ચ કર્મરૂપજઃ શુદ્ધોપયોગવાન્ જનઃ ॥ ૭૧૫ ॥

કર્મના સ્વરૂપને જાણનાર શુદ્ધોપયોગવાળો મનુષ્ય કર્મજન્ય સુખમાં અને દુઃખમાં બીજાને મિત્ર અને શત્રુ માનતો નથી. (૭૧૫)

કર્મજન્યં સુખં દુઃખમાત્મના તદુપાર્જિતમ્ ।

સ્વકૃતકર્મભોગેષુ કુપ્ય મા તુપ્ય દેહિષુ ॥ ૭૧૬ ॥

સુખ તથા દુઃખ કર્મજન્ય છે અને તે આત્મા વડે ઉપાર્જિત કરાયેલું છે. તેથી પોતે કરેલાં કર્મોના ભોગોમાં તું દેહધારીઓ પર રોષ કર મા તેમજ તોષ કર મા. (૭૧૬)

સુખદુઃખપ્રદં કર્મ તત્કર્તાઽઽત્માઽસ્તિ સર્વથા ।

જાત્તૈવં સમભાવેન કર્મ ભુજ્જન્તિ પણ્ડિતાઃ ॥ ૭૧૭ ॥

સુખ અને દુઃખને આપનાર કર્મ છે. તેનો કર્તા સર્વથા આત્મા છે. એમ જાણીને પંડિતો સમભાવથી કર્મ ભોગવે છે. (૭૧૭)

જાનન્તિ જ્ઞાનિનઃ સત્યં કર્મણો ગહનાં ગતિમ્ ।

પ્રાપ્તે સુખે ચ દુઃખે તે નૈવ મુહ્યન્તિ મોહતઃ ॥ ૭૧૮ ॥

‘કર્મની ગતિ ગહન છે,’ આ સત્યને જ્ઞાનીઓ જાણે છે. માટે જ પ્રાપ્ત થયેલા સુખ અને દુઃખમાં તેઓ મોહ પામતા નથી જ. (૭૧૮)

કર્મકર્તાઽસ્તિ કર્મૈવ શુદ્ધનિશ્ચયદૃષ્ટિઃ ।

કર્મકર્તાઽસ્તિ ચાઽઽત્મૈવ નયાત્તુ વ્યવહારતઃ ॥ ૭૧૯ ॥

શુદ્ધ નિશ્ચય નયની દૃષ્ટિથી કર્મ જ કર્મને કરનાર છે અને વ્યવહાર નયની દૃષ્ટિથી તો આત્મા જ કર્મનો કર્તા છે. (૭૧૯)

રાગદ્વેષાદિકં ભાવકર્માઽસ્તિ જિનભાષિતમ્ ।

અષ્ટધા કર્મણાં ભેદા દ્રવ્યકર્માઽસ્તિ નિશ્ચિનુ ॥ ૭૨૦ ॥

શ્રી જિનશ્વરોએ કહ્યું છે કે, રાગ અને દ્વેષ વગેરે ભાવકર્મ છે તથા આઠ પ્રકારનાં કર્મોના ભેદો દ્રવ્યકર્મ છે, એમ તું નિશ્ચય કર. (૭૨૦)

औदयिकशुभेनैव निजमुच्चा न जानते ।

औदयिकाशुभेनैव नीचा निजं न जानते ॥ ७२६ ॥

તેઓ ઔદયિક શુભ કર્મના ઉદયમાં જ પોતાને ઉચ્ચ જાણતાં નથી અને ઔદયિક અશુભ કર્મના ઉદયમાં પોતાને નીચ જાણતા નથી. (૭૨૬)

कर्मजन्योच्चनीचत्वाद् भिन्नं जानन्ति ते निजम् ।

आत्मा स्वभावतो नीच उच्चो न चाऽगुरुर्लघुः ॥ ७२७ ॥

તેઓ કર્મજન્ય ઉચ્ચત્વ અને નીચત્વથી પોતાને ભિન્ન જાણે છે. અગુરુલઘુ આત્મા સ્વભાવથી નીચ અને ઉચ્ચ નથી. (૭૨૭)

एवं विज्ञाय वर्तन्ते शुद्धोपयोगिनो जनाः ।

द्वेषिणामुपरि प्रेमकारुण्यभावधारकाः ॥ ७२८ ॥

આત્મા નીચ કે ઉચ્ચ નથી, એમ જાણીને શુદ્ધોપયોગવાળા મનુષ્યો દ્વેષ કરનારાઓ ઉપર પણ પ્રેમ અને કારુણ્ય ભાવને ધારણ કરનારા હોય છે. (૭૨૮)

शत्रुषु शत्रुबुद्धिर्न प्रेम्णा द्वेषोपशामकाः ।

स्वस्याऽशुभप्रकर्तारिं नाऽन्यं जानन्ति कोविदाः ॥ ७२९ ॥

પ્રેમથી દ્વેષનો ઉપશમ કરનારાઓ શત્રુઓ પ્રત્યે શત્રુબુદ્ધિ રાખતા નથી. પંડિતો પોતાનું અશુભ કરનાર અન્ય છે, એમ જાણતા નથી. (૭૨૯)

कोटिशस्त्रस्य पाण्डित्यान्न किञ्चिद् गर्वधारकाः ।

चक्रवर्तिपदं प्राप्य मन्यन्ते न निजं प्रभुम् ॥ ७३० ॥

કોટી શાસ્ત્રોના પાંડિત્યથી જરા પણ ગર્વને ધારણ નહીં કરનારા પંડિતો ચક્રવર્તી પદને પ્રાપ્ત કરીને પણ પોતાને પ્રભુ માનતા નથી. (૭૩૦)

આત્મોપયોગિનો રૂઢ્ઢશાયાં નૈવ દુઃખિનઃ ।

લઘુત્વં ચ પ્રભુત્વં સ્વં મન્યન્તે નૈવ કર્મતઃ ॥ ૭૩૧ ॥

આત્મોપયોગવાળાઓ રૂઢ્ઢશામાં પણ દુઃખી થતા જ નથી, કારણકે તેઓ કર્મથી પોતાનું લઘુત્વ અને પ્રભુત્વ માનતા જ નથી. (૭૩૧)

લોકરૂઢ્ઢનુદાસૈર્યચ્છુભાશુભં ચ કલ્પિતમ્ ।

શુદ્ધોપયોગિનઃ સન્તસ્ત્ર સ્વાતન્ત્ર્યવર્તિનઃ ॥ ૭૩૨ ॥

લોકરૂઢ્ઢની પાછળ દાસ બનેલાઓએ જે શુભ અને અશુભ જોડી કાઢેલું છે, તેમાં શુદ્ધોપયોગવાળા સત્પુરુષો સ્વતંત્રતાથી વર્તનારા હોય છે. (૭૩૨)

પ્રતિષ્ઠામાનસત્કીર્તિબાહ્યશર્માદિહેતવે ।

યાવચ્ચિત્તસ્ય ચાઞ્ચલ્યં તાવદુઃખોદધિઃ સ્વયમ્ ॥ ૭૩૩ ॥

પ્રતિષ્ઠા, માન, સત્કીર્તિ અને બાહ્યસુખ વગેરે માટે જ્યાં સુધી ચિત્તની ચંચલતા હોય છે, ત્યાં સુધી દુઃખનો સમુદ્ર સ્વયં પ્રાપ્ત થાય છે. (૭૩૩)

પ્રતિષ્ઠામાનસત્કીર્તિબાહ્યશર્મવિનિર્ગતમ્ ।

મનો યસ્ય સદા તસ્ય બ્રહ્મશર્મોદધિઃ સ્વયમ્ ॥ ૭૩૪ ॥

જેનું મન પ્રતિષ્ઠા, માન, સત્કીર્તિ અને બાહ્યસુખમાંથી સદા બહાર નીકળી ગયું છે, તેને બ્રહ્મસુખનો સમુદ્ર સ્વયં પ્રાપ્ત થાય છે. (૭૩૪)

સદ્ગુરુકૃપયા તૂર્ણમુત્થિત આત્મશુદ્ધયે ।

આત્મોપયોગસામર્થ્યાત્ કરિષ્યે સ્વાત્મશુદ્ધતામ્ ॥ ૭૩૫ ॥

સદ્ગુરુની કૃપાથી આત્મશુદ્ધિને માટે ઉત્થિત થયેલો હું આત્મોપયોગના સામર્થ્યથી પોતાના આત્માની શુદ્ધિ શીઘ્ર કરીશ. (૭૩૫)

દુષ્કૃતમદ્યપર્યન્તં કૃતં કારાપિતં ચ યત્ ।

મનોવાઙ્માયયોગૈસ્તન્નિન્દામિ સ્વોપયોગતઃ ॥ ૭૩૬ ॥

આજ સુધી મન, વચન, અને કાયાના યોગોથી જે દુષ્કૃત કર્યું અને કરાવ્યું હોય, તેને હું સ્વોપયોગથી નિંદું છું. (૭૩૬)

અનન્તભવબદ્ધં યત્કર્મ શુદ્ધોપયોગતઃ ।

તત્સર્વં ક્ષણમાત્રેણ નશ્યેત્તત્ર ન સંશયઃ ॥ ૭૩૭ ॥

જે કર્મ અનંત ભવોમાં બાંધેલું હોય, તે સર્વ શુદ્ધોપયોગથી ક્ષણમાત્રમાં નાશ પામે છે, તેમાં સંશય નથી. (૭૩૭)

ક્ષયોપશમભાવેન સ્વાત્મનઃ પ્રાપ્તિરાત્મના ।

ભૂતા પૂર્ણજ્વ સદ્ભાવિન્યેવ ક્ષાયિકભાવતઃ ॥ ૭૩૮ ॥

ક્ષયોપશમભાવથી આત્મા વડે પોતાના આત્માની પ્રાપ્તિ થઈ છે અને ક્ષાયિકભાવથી ભવિષ્યમાં તે પૂર્ણ પ્રાપ્તિ થવાની જ છે. (૭૩૮)

આત્મનઃ શુદ્ધરાગેણ યથાશક્તિ પ્રવૃત્તિતઃ ।

પૂર્ણશુદ્ધાત્મલક્ષ્યેણ સજ્જીવામિ યથાતથમ્ ॥ ૭૩૯ ॥

આત્માના શુદ્ધરાગ વડે યથાશક્તિ પ્રવૃત્તિપૂર્વક પૂર્ણ શુદ્ધ એવા આત્માના લક્ષ્યથી હું સાચું શુદ્ધ જીવન જીવું છું. (૭૩૯)

સદ્ગુરુકૃપયાઽવાપ્તમાત્મજ્ઞાનં સુખાવહમ્ ।

અનન્તં જીવનં નિત્યં પ્રાપ્તં સત્યં વહામ્યહમ્ ॥ ૭૪૦ ॥

સદ્ગુરુની કૃપાથી મારા વડે સુખાવહ આત્મજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરાયું છે. તેથી મને નિત્ય અનંત જીવન પ્રાપ્ત થયું છે અને એ વાત સાચી છે કે હું તેને વહન કરું છું. (૭૪૦)

बहिस्तर्जगतसर्वं चिदानन्दाय साधनम् ।

जातं निःसाधनं चैव जानताऽपि न कथ्यते ॥ ७४१ ॥

જે બાહ્ય અને આંતરિક આખું જગત ચિદાનંદને માટે સાધન છે, તે નિઃસાધન જ થયેલું છે અને તે જાણવા છતાં પણ કહી શકાતું નથી. (૭૪૧)

नाऽहं कस्याऽपि नो कोऽपि ममैवं पूर्णनिश्चयः ।

सर्वस्थोऽपि न सर्वोऽहमलक्ष्यो बाह्यलक्षणैः ॥ ७४२ ॥

હું કોઈનો પણ નથી અને કોઈપણ મારું નથી, એવો પૂર્ણ નિશ્ચય છે. સર્વમાં રહેલો હોવા છતાં પણ હું સર્વનો નથી અને બાહ્ય લક્ષણોથી હું અલક્ષ્ય છું. (૭૪૨)

सच्चिदानन्द आत्माऽस्मि स्वात्मनि स्वोऽनुभूयते ।

तद्वक्तुं न समर्थोऽस्मि ब्रह्मज्ञोऽपि स्वभावतः ॥ ७४३ ॥

હું સચ્ચિદાનંદ આત્મા છું, એમ પોતાના આત્મામાં પોતે અનુભવાય છે. સ્વભાવથી બ્રહ્મને જાણનારો હોવા છતાં પણ તેને કહેવાને હું સમર્થ નથી. (૭૪૩)

ज्ञाता ज्ञेयं च ज्ञानं तदात्मैवाऽहमपेक्षया ।

अन्तवन्तस्तु देहाद्या अनन्त आत्मराट् स्वयम् ॥ ७४४ ॥

અપેક્ષાએ જ્ઞાતા, જ્ઞેય અને જ્ઞાન તે હું આત્મા જ છું. દેહ વગેરે તો અંતવાળા છે અર્થાત્ નાશવંત છે. જ્યારે આત્મરાજ સ્વયં અનંત અર્થાત્ અંત વિનાનો શાશ્વત છે. (૭૪૪)

अन्तवत्सु न मुह्यामि पुद्गलेषु न पुद्गली ।

सिद्धोऽहमात्मसाध्योऽस्मि निमित्तैर्भिन्नवानहम् ॥ ७४५ ॥

હું આત્મા પુદ્ગલી નથી અને અંતવાળા પુદ્ગલોમાં હું મોહ પામતો નથી અર્થાત્ મુંઝાતો નથી. હું સિદ્ધ છું અને આત્મા વડે સાધ્ય છું તથા નિમિત્તોથી હું ભિન્ન છું. (૭૪૫)

નિર્લેપીભૂય સજ્ઞાનં પ્રાપ્ય શૈલૂષવચ્ચ યે ।

સમ્બન્ધેષુ ચ કાર્યેષુ વર્તન્તે જ્ઞાનિનઃ સ્ફુટમ્ ॥ ૭૪૬ ॥

સદ્જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરીને નિર્લેપ થઈને જ નટની જેમ સંબંધોમાં અને કાર્યોમાં સ્પષ્ટ રીતે જ્ઞાનીઓ વર્તે છે. (૭૪૬)

સર્વસમ્બન્ધકાર્યેષુ સ્વાત્માનં સાક્ષિભાવિનઃ ।

કર્તારિં ચૈવ હર્તારિં નિજં જ્ઞાનન્તિ વસ્તુતઃ ॥ ૭૪૭ ॥

જ્ઞાનીઓ બધાં સંબંધો અને કાર્યોમાં કર્તા અને હર્તા એવા પોતાના આત્માને જ સાક્ષીભાવવાળો જાણે છે, તેથી વસ્તુતઃ તેઓ પોતાને જ જાણે છે. (૭૪૭)

અતઃ શુભાશુભેનૈવ મન્યન્તે બાહ્યવસ્તુષુ ।

કર્મોદયવિપાકેષુ યે બહુરૂપિવેષવત્ ॥ ૭૪૮ ॥

તેથી કર્મોદયના વિપાકોમાં જ્ઞાનીઓ શુભ અને અશુભ વડે જ બાહ્યવસ્તુઓમાં પોતાને બહુરૂપીના વેષ જેવા માને છે. (૭૪૮)

સમ્યગ્દૃષ્ટિગુણસ્થાનવર્તિસમ્યક્ત્વશાલિનામ્ ।

સર્વવિરતિચારિત્રગ્રહણેચ્છા પ્રવર્તતે ॥ ૭૪૯ ॥

સમ્યગ્દૃષ્ટિ ગુણ સ્થાનવર્તી સમ્યક્ત્વવાળાઓને સર્વવિરતિ ચારિત્ર ગ્રહણ કરવાની ઈચ્છા પ્રવર્તે છે. (૭૪૯)

સન્તિ તેઽવિરતાઃ સ્પષ્ટં સમ્યગ્દૃષ્ટિમનીષિણઃ ।

તર્હ્યપિ વ્રતરાગેણ સ્વાત્મલક્ષ્યોપયોગિનઃ ॥ ૭૫૦ ॥

સમ્યગ્દૃષ્ટિવાળા વિદ્વાનો સ્પષ્ટ રીતે અવિરત અર્થાત્ વિરતિ વિનાના હોય છે, તો પણ વ્રતના રાગથી તેઓ પોતાના આત્મલક્ષ્યમાં ઉપયોગવાળા હોય છે. (૭૫૦)

ગૃહસ્થા વિરતાઃ સન્તિ નિર્લેપા ગૃહસંસ્થિતાઃ ।

કુટુંબાદિકકાર્યાણાં કારકા જૈનધર્મિણઃ ॥ ૭૫૧ ॥

કુટુંબ વગેરેનાં કાર્યોનાં કરનારા અને ઘરમાં રહેલા હોવા છતાં દેશ વિરતિવાળા જૈનધર્મી ગૃહસ્થો નિર્લેપ હોય છે. (૭૫૧)

દ્વાદશભિઃ કષાયૈસ્તે યુક્તા વ્રતાઽભિલાષિણઃ ।

સમ્યક્ત્વદર્શનાચારૈર્યુક્તાઃ સ્યુર્મોક્ષમાર્ગિણઃ ॥ ૭૫૨ ॥

તેઓ બાર પ્રકારના કષાયોથી યુક્ત, વ્રતોની અભિલાષી રાખનારા, સમ્યક્ત્વ અને દર્શનાચારોથી યુક્ત તથા મોક્ષમાર્ગે ચાલનારા હોય છે. (૭૫૨)

સદ્દેવગુરુધર્માણાં સાધકા મોહવારકાઃ ।

ચરસ્થાવરતીર્થાનાં પૂજાસેવાવિધાયિનઃ ॥ ૭૫૩ ॥

તેઓ સદ્દેવ, સદ્ગુરુ અને સદ્ધર્મના સાધક, મોહને દૂર કરનારા તેમજ જંગમ અને સ્થાવર તીર્થોની પૂજા-સેવા કરનારા હોય છે. (૭૫૩)

ગીતાર્થસદ્ગુરોરાજાધારકાઃ સર્વકર્મસુ ।

પ્રત્યાખ્યાનોદયેનૈવ ગૃહસ્થાવાસવર્તિનઃ ॥ ૭૫૪ ॥

વળી તેઓ સર્વ કર્મોમાં ગીતાર્થ સદ્ગુરુની આજ્ઞાને પારણ કરનારા પ્રત્યાખ્યાની કષાયોના ઉદયથી જ ગૃહસ્થાવાસમાં રહેલા હોય છે. (૭૫૪)

દેશતો વિરતિં પ્રાપ્ય ત્યાગધર્માનુરાગિણઃ ।

મન્યમાના ગૃહાવાસં પાશવજ્જૈનધર્મિણઃ ॥ ૭૫૫ ॥

દેશથી વિરતિને પ્રાપ્ત કરીને ત્યાગધર્મના અનુરાગી જૈનધર્મીઓ ગૃહાવાસને પાશ જેવો માનતાં હોય છે. (૭૫૫)

ब्राह्मणाः क्षत्रिया वैश्याः शूद्रा ये जैनधर्मिणः ।

गुणकर्मव्रताद्यैस्ते भवन्ति मुक्तिगामिनः ॥ ७५६ ॥

બ્રાહ્મણો, ક્ષત્રિયો, વૈશ્યો અને શૂદ્રો - જેઓ જૈનધર્મીઓ છે, તેઓ ગુણ, કર્મ, વ્રત વગેરેથી મુક્તિ પામનારા થાય છે. (૭૫૬)

धर्मराज्यमहीवित्तस्वकुटुम्बादिरक्षिणः ।

आत्मोपयोगयुक्तास्ते मुक्ताः सन्ति गृहस्थिताः ॥ ७५७ ॥

ધર્મ, રાજ્ય, પૃથ્વી, ધન અને પોતાના કુટુંબ વગેરેનું રક્ષણ કરનારા આત્મોપયોગ યુક્ત તેઓ ઘરમાં રહેલા હોવા છતાં મુક્ત થાય છે. (૭૫૭)

धर्मयुद्धादिकर्माणि चाऽऽवश्यकानि शक्तिनतः ।

कुर्वन्ति गृहिणो जैना देशविरतिधारिणः ॥ ७५८ ॥

દેશ વિરતિ ધારણ કરનારા ગૃહસ્થ જૈનો ધર્મયુદ્ધ વગેરે કર્મો અને આવશ્યકોને શક્તિ અનુસાર કરે છે. (૭૫૮)

देशविरतितोऽनन्तगुणश्रेष्ठाः सुसाधवः ।

आत्मोपयोगिनः सन्तो रत्नत्रयीप्रसाधकाः ॥ ७५९ ॥

દેશ વિરતિવાળા કરતાં સુ સાધુઓ અનંત ગુણ શ્રેષ્ઠ છે. તેઓ રત્નત્રયીના સાધક અને આત્મોપયોગવાળા સત્પુરુષો છે. (૭૫૯)

मेरुवत्साधवो बोध्याः सर्षपवद्गृहस्थिताः ।

गृहस्थैः साधवः पूज्या वन्द्याश्च विधिपूर्वकम् ॥ ७६० ॥

સાધુઓ મેરુ જેવા અને ગૃહસ્થો સરસવ જેવા જાણવા. ગૃહસ્થો વડે સાધુઓ વિધિપૂર્વક પૂજવા યોગ્ય અને વંદન કરવા યોગ્ય છે. (૭૬૦)

સંજ્વલનકષાયેણ યુક્તાઃ પઞ્ચવ્રતસ્થિતાઃ ।

સરાગસંયમવ્યક્તાઃ પ્રમાદિનોઽપ્રમાદિનઃ ॥ ૭૬૧ ॥

પાંચ વ્રતોમાં રહેલા અને સંજ્વલન કષાયથી યુક્ત સાધુઓ સરાગ સંયમવાળા પ્રમાદી તથા અપ્રમાદી હોય છે. (૭૬૧)

શસ્યરાગાદિભિર્યુક્તાઃ સમ્પ્રતિ પઞ્ચમારકે ।

શ્રમણ્યઃ સાધવઃ સન્તિ સૂર્યો વાચકાઃ શુભાઃ ॥ ૭૬૨ ॥

અત્યારે પાંચમા આરામાં વખાણવા લાયક શુભ રાગ વગેરેથી યુક્ત એવાં સાધુઓ અને સાધ્વીઓ તેમજ શુભ આચાર્યો અને ઉપાધ્યાયો છે. (૭૬૨)

આત્મોપયોગયુક્તાસ્તે સક્રિયા નિષ્ક્રિયાશ્ચ યે ।

સુખદુઃખપ્રસન્નગેષુ સ્વાત્મનઃ શુદ્ધિકારકાઃ ॥ ૭૬૩ ॥

સક્રિય અને નિષ્ક્રિય એવા આત્મોપયોગથી યુક્ત એવા તેઓ સુખ અને દુઃખના પ્રસંગોમાં પોતાના આત્માની શુદ્ધિ કરનારા છે. (૭૬૩)

શુભાશુભવિપાકાનાં ભોક્તારોઽપિ હ્યભોગિનઃ ।

દેહેઽવ્ર વર્તમાનાસ્તે મોક્ષાનુભવવેદિનઃ ॥ ૭૬૪ ॥

તેઓ શુભ અને અશુભ વિપાકોના ભોક્તાઓ હોવા છતાં પણ ખરેખર અભોગી છે અને અહીં દેહમાં રહેલા હોવા છતાં પણ મોક્ષના અનુભવને વેદનારા છે. (૭૬૪)

ધ્યાનસમાધિયોગેન મુક્તિશર્માઽનુભૂયતે ।

ક્ષયોપશમભાવેન મયા પ્રાપ્તઃ પ્રભુર્મહાન્ ॥ ૭૬૫ ॥

ધ્યાન અને સમાધિયોગથી મુક્તિનું સુખ અનુભવાય છે. ક્ષયોપશમભાવથી મારા વડે મહાન પ્રભુ પ્રાપ્ત કરાયેલ છે. (૭૬૫)

સર્વોત્કૃષ્ટસમાધિર્હિ શુદ્ધોપયોગ એવ સઃ ।

સમત્વમુપયોગોઽસ્તિ પૂર્ણાનન્દમયઃ પ્રભુઃ ॥ ૭૬૬ ॥

ખરેખર સર્વોત્કૃષ્ટ સમાધિ તે શુદ્ધોપયોગ જ છે. સમત્વ એ જ ઉપયોગ છે, જે પૂર્ણાનન્દમય પ્રભુ છે. (૭૬૬)

इहैव वेद्यते सत्यं मुक्तिसुखं मयाऽधुना ।

क्षयोपશમभावीयશુદ્ધોપયોગભાવતઃ ॥ ૭૬૭ ॥

ક્ષયોપશમભાવ સંબંધી શુદ્ધોપયોગના ભાવ વડે હમણાં મારા વડે સાચું મુક્તિસુખ અહીં જ અનુભવાય છે. (૭૬૭)

सर्वदोषविनिर्मुक्तः सर्वोपाधिविवर्जितः ।

આધિવ્યાધિવિનિર્મુક્તો બ્રહ્માનન્દઃ પ્રવેદ્યતે ॥ ૭૬૮ ॥

બધા દોષોથી મુક્ત, બધી ઉપાધિઓથી રહિત અને આધિ-વ્યાધિથી મુક્ત પામેલ બ્રહ્માનન્દ મારા વડે પ્રકૃષ્ટ ભાવથી અનુભવાય છે. (૭૬૮)

सर्वविषयभोगेभ्यो भिन्नं शुद्धं च निर्मलम् ।

જ્ઞાનાન્દમયં બ્રહ્મ સ્વનુભૂતં મયા મયિ ॥ ૭૬૯ ॥

સર્વ વિષયભોગોથી ભિન્ન એવું શુદ્ધ અને નિર્મલ જ્ઞાનાનન્દમય બ્રહ્મ પરમાત્મતત્ત્વ મારા વડે મારામાં સારી રીતે અનુભવાયું છે. (૭૬૯)

निर्विकल्पं निराधारं पूर्णं च सत्तया महद् ।

ચિદાનન્દમયં બ્રહ્મ સ્વોપયોગેન વેદ્યતે ॥ ૭૭૦ ॥

નિર્વિકલ્પ, નિરાધાર, પૂર્ણ, સત્તાથી મહાન અને ચિદાનન્દમય બ્રહ્મ સ્વોપયોગથી વેદાય છે, અનુભવાય છે. (૭૭૦)

पूर्णक्षायिकभावेन पूर्णशुद्धात्मनो मम ।

आविर्भावस्य सिद्ध्यर्थमुद्यतः स्वोपयोगतः ॥ ७७१ ॥

પૂર્ણ ક્ષાયિકભાવથી મારા પૂર્ણશુદ્ધાત્માના આવિર્ભાવની સિદ્ધિને માટે હું સ્વોપયોગથી ઉદ્યત થયો છું. (૭૭૧)

આત્મનો ગુરુરાત્માઽસ્તિ શુદ્ધોપયોગવાન્ સ્વયમ્ ।

સ્વનુભૂતો મયા ધ્યાને સ્વનુભવન્તુ પण्डिताः ॥ ७७२ ॥

શુદ્ધોપયોગવાળા આત્માનો ગુરુ સ્વયં આત્મા છે. જે ધ્યાનમાં મારા વડે સારી રીતે અનુભવાયો છે. હે પંડિતો ! તમે પણ તે સારી રીતે અનુભવો. (૭૭૨)

देहस्थोऽत्र प्रभुर्व्यक्त आत्मैव मिलितो महान् ।

क्षयोपशમभावेन स्वनुભૂતો મયા મયિ ॥ ७७३ ॥

અહીં દેહમાં રહેલો વ્યક્ત પ્રભુ મહાન આત્મા જ મલ્યો છે. ક્ષયોપશમભાવથી મારા વડે મારામાં તે સારી રીતે અનુભવાયો છે. (૭૭૩)

माध्यस्थ्यादिगुणैर्युक्ता व्यवहारनयाश्रिताः ।

शुद्धोपयोगयोग्यास्ते गुरुस्वार्पणकारिणः ॥ ७७४ ॥

જેઓ વ્યવહારનયના આશ્રયે રહેલા, માધ્યસ્થ્ય વગેરે ગુણોથી યુક્ત અને ગુરુને સ્વાર્પણ કરનારા છે, તેઓ શુદ્ધોપયોગને માટે યોગ્ય છે. (૭૭૪)

धीरा वीराश्च गम्भीरा आत्मज्ञानाधिकारिणः ।

मोक्षार्थमुत्थिता भव्या गुरुपार्श्वे निवासिनः ॥ ७७५ ॥

ધીર, વીર, ગંભીર અને ગુરુની પાસે નિવાસ કરનારા મોક્ષ માટે ઉત્થિત થયેલા ભવ્યો આત્મજ્ઞાનના અધિકારીઓ છે. (૭૭૫)

સહવાસં ચિરં કૃત્વા પરીક્ષ્યાઽનેકહેતુભિઃ ।

વિધિપૂર્વં સુશિષ્યેભ્યો દેયં જ્ઞાનં શુંભાશિષા ॥ ૭૭૬ ॥

લાંબા સમય સુધી સાથે વસીને, અનેક હેતુઓ વડે પરીક્ષા કરીને સુશિષ્યોને શુભ આશીર્વાદ સાથે વિધિપૂર્વક જ્ઞાન આપવું જોઈએ. (૭૭૬)

ગુરોરુભવં પ્રાપ્ય પ્રીતિશ્રદ્ધાદિસદ્ગુણૈઃ ।

આત્મજ્ઞાનં હૃદિ વ્યક્તં ભક્તાઃ કુર્વન્તિ તત્ક્ષણમ્ ॥ ૭૭૭ ॥

પ્રીતિ, શ્રદ્ધા વગેરે સદ્ગુણોથી ગુરુના અનુભવને પ્રાપ્ત કરીને ભક્તો તત્ક્ષણ હૃદયમાં આત્મજ્ઞાન વ્યક્ત કરે છે. (૭૭૭)

કોટ્યુપાયૈર્મિલેદ્યન્ન તન્મિલેત્કૃપયા ગુરોઃ ।

ગુરુકૃપાં વિના શુદ્ધ ઉપયોગો ન જાયતે ॥ ૭૭૮ ॥

જે કરોડો ઉપાયોથી મલતું નથી, તે ગુરુની કૃપાથી મલે છે. ગુરુની કૃપા વિના શુદ્ધોપયોગ ઉત્પન્ન થતો નથી. (૭૭૮)

સદ્ગુરુદ્રોહિદુષ્ટાનાં કોટિશાસ્ત્રાવગાહિનામ્ ।

આત્મજ્ઞાનં સ્ફુરેન્નૈવ કોટ્યુપાયૈર્જગત્રયે ॥ ૭૭૯ ॥

કરોડો શાસ્ત્રોનું અવગાહન કરનારા, સદ્ગુરુનો દ્રોહ કરનારા દુષ્ટોને ત્રણ જગતમાં કરોડો ઉપાયો કરવા છતાં પણ આત્મજ્ઞાન સ્ફુરિત થતું જ નથી. (૭૭૯)

ગુરુકૃપાં વિનાઽધ્યાત્મકોટિગ્રન્થપ્રવાચનૈઃ ।

આત્મજ્ઞાનં હૃદિ વ્યક્તં જાયતે નૈવ નિશ્ચયઃ ॥ ૭૮૦ ॥

ગુરુની કૃપા વિના અધ્યાત્મના કરોડો ગ્રંથો વાંચવાથી આત્મજ્ઞાન હૃદયમાં વ્યક્ત અર્થાત્ સ્પષ્ટ થતું જ નથી, એ નિશ્ચિત છે. (૭૮૦)

સદ્ગુરોરાત્મરૂપાણાં ક્ષમાદિગુણસંજુષામ્ ।

સુશિષ્યાણાં ચ ભક્તાનામસ્તિ જ્ઞાનસ્ય યોગ્યતા ॥ ૭૮૧ ॥

ક્ષમા વગેરે ગુણોથી યુક્ત તથા સદ્ગુરુના આત્મરૂપ ભક્તોની અને સુશિષ્યોની જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવા માટેની યોગ્યતા જાણવી. (૭૮૧)

પરીક્ષાં યુક્તિતઃ કૃત્વા પરીક્ષાયોગ્યસાધનૈઃ ।

આત્મજ્ઞાનરહસ્યં તુ દેયં ભક્તાય ભાવતઃ ॥ ૭૮૨ ॥

આત્મજ્ઞાનનું રહસ્ય તો પરીક્ષા યોગ્ય સાધનો વડે યુક્તિથી પરીક્ષા કરીને ભક્તને ભાવથી આપવું જોઈએ. (૭૮૨)

અયોગ્યભક્તશિષ્યાણાં જ્ઞાને દત્તે પદે પદે ।

બાલહત્યાદિકં પાપં ગુરુણામપિ જાયતે ॥ ૭૮૩ ॥

અયોગ્ય ભક્તોને અને શિષ્યોને જ્યારે જ્ઞાન આપવામાં આવે છે, ત્યારે બાલહત્યા વગેરે પાપ ગુરુઓને પણ થાય છે. (૭૮૩)

ગુર્વાજ્ઞૈવ પ્રભોરાજ્ઞા મન્તારો ભક્તદેહિનઃ ।

ગુર્વાજ્ઞાપારતન્વ્યેણ લભન્તે ગુરુમર્મ તે ॥ ૭૮૪ ॥

જેઓ ગુરુની આજ્ઞા એ જ પ્રભુની આજ્ઞા છે, એમ માનનારા ભક્ત દેહધારીઓ છે, તેઓ ગુરુની આજ્ઞાના પારતંત્ર્યથી ગુરુના મર્મને પામે છે. (૭૮૪)

ગુરુહાર્દમિલેત્પૂર્ણ સદ્ગુરોરાશિષા ધ્રુવમ્ ।

શુદ્ધોપયોગસમ્પ્રાપ્તિઃ સદ્ગુરોઃ પાદસેવયા ॥ ૭૮૫ ॥

સદ્ગુરુની આશિષથી ગુરુનો પૂર્ણ સ્નેહ પ્રાપ્ત થાય છે. સદ્ગુરુનાં ચરણોની સેવાથી શુદ્ધોપયોગની સંપ્રાપ્તિ થાય છે. (૭૮૫)

भवत्तानां योग्यसाधूनां गीतार्थपादसेविनाम् ।

शास्त्रાભ્યાસં વિનાઽધ્યાત્મજ્ઞાનં હૃદિ પ્રકાશતે ॥ ૭૮૬ ॥

ગીતાર્થગુરુનાં ચરણોની સેવા કરનારા ભક્તો અને યોગ્ય સાધુઓને શાસ્ત્રોના અભ્યાસ વિના પણ અધ્યાત્મજ્ઞાન હૃદયમાં પ્રકાશે છે. (૭૮૬)

સદ્ગુરોરાત્મભૂતા યે ગુરુસ્વાર્પણકારકાઃ ।

भवन्ति ते गुरुप्रीत्या स्वयं शुद्धोपयोगिनः ॥ ૭૮૭ ॥

જેઓ સદ્ગુરુના આત્મભૂત અને ગુરુને સ્વાર્પણ કરનારા છે, તેઓ ગુરુની પ્રીતિથી સ્વયં શુદ્ધોપયોગવાળા બને છે. (૭૮૭)

પ્રાદુર્ભૂતા હૃદિ સ્પષ્ટા શુદ્ધોપયોગભાવના ।

लिखिता काव्यरूपेण विश्वकल्याणहेतवे ॥ ૭૮૮ ॥

હૃદયમાં પ્રકટેલી સ્પષ્ટ શુદ્ધોપયોગની ભાવના વિશ્વકલ્યાણના હેતુથી કાવ્યરૂપે મારા વડે લખાઈ છે. (૭૮૮)

यादृशी स्फुरणोत्पन्ना तादृशी लिखिता मया ।

अनुक्रमो न तत्रास्ति पुनर्दोषो न चाऽत्मनि ॥ ૭૮૯ ॥

જેવી સ્ફુરણા ઉત્પન્ન થઈ, તેવી મારા વડે લખાઈ છે. તેમાં અનુક્રમ નથી અને આત્માની બાબતમાં પુનરુક્તિ દોષ નથી. (૭૮૯)

अध्यात्मज्ञानलाभार्थमात्मज्ञानाधिकारिणाम् ।

શુદ્ધોપયોગનામ્નાઽયં કૃતો ગ્રન્થો મયા શુભઃ ॥ ૭૯૦ ॥

આત્મજ્ઞાનના અધિકારીઓને અધ્યાત્મજ્ઞાનના લાભને માટે શુદ્ધોપયોગ નામનો આ શુભ ગ્રંથ મારા વડે કરાયો છે. (૭૯૦)

કૃતં શુદ્ધોપયોગે યત્ ફલં ભૂતં ચ તેન તત્ ।

વિશ્વસ્થસર્વજીવાનાં શાન્તિર્ભવતુ શાશ્વતી ॥ ૭૧૧ ॥

શુદ્ધોપયોગ ગ્રંથ કરતાં જે ફલ થયું હોય, તેના વડે વિશ્વમાં રહેલા સર્વ જીવોને શાશ્વતી શાંતિ થાઓ. (૭૮૧)

શુદ્ધોપયોગશાસ્ત્રેણ સર્વસંઘોત્તતિર્ભવેત્ ।

સર્વવિશ્વસ્થપાપાનિ નશ્યન્તુ તત્પ્રવૃત્તિતઃ ॥ ૭૧૨ ॥

શુદ્ધોપયોગ શાસ્ત્રથી સર્વ સંઘની ઉત્તતિ થાઓ અને તેની પ્રવૃત્તિથી સમસ્ત વિશ્વમાં રહેલાં પાપો નાશ પામો. (૭૮૨)

શુદ્ધોપયોગશાસ્ત્રસ્ય શ્રોતારો યે ચ વાચકાઃ ।

સદ્ગુર્વાજ્ઞાપરાઃ શાન્તિં યાન્તુ પૂર્ણસુખશ્રિયમ્ ॥ ૭૧૩ ॥

સદ્ગુરુની આજ્ઞામાં તત્પર એવા જે શુદ્ધોપયોગ શાસ્ત્રના શ્રોતાઓ અને વાચકો છે, તે શાંતિ અને પૂર્ણસુખરૂપ લક્ષ્મીને પામો છે. (૭૮૩)

શુદ્ધોપયોગનામ્નોઽસ્ય ગ્રન્થસ્ય મર્મવેદિનઃ ।

ગીતાર્થગુરુસેવાયાઃ કર્તારો યાન્તુ તત્ફલમ્ ॥ ૭૧૪ ॥

ગીતાર્થ ગુરુની સેવાને કરનારાઓ તથા શુદ્ધોપયોગ નામના આ ગ્રંથના મર્મને જાણનારાઓ તેનું ફલ પ્રાપ્ત કરો. (૭૮૪)

ગીતાર્થગુરુભક્તાનાં શ્રોતૃવાચકદેહિનામ્ ।

શુભાશીર્મે ભવત્ત્વેવં સ્વર્ગસિદ્ધિપ્રદાયિકા ॥ ૭૧૫ ॥

ગીતાર્થ ગુરુના ભક્તોને તથા શુદ્ધોપયોગ ગ્રંથના શ્રોતા અને વાચક દેહધારીઓને આ રીતે મારી શુભાશિષ સ્વર્ગસિદ્ધિ આપનારી થાઓ. (૭૮૫)

સર્વસંઘોન્નતિર્ભૂયાચ્છન્તિઃ સર્વત્ર વર્તતામ્ ।

શાન્તિસ્તુષ્ટિઃ પુષ્ટિશ્ચ ભૂયાત્ સર્વત્ર મઙ્ગલમ્ ॥ ૭૯૬ ॥

સકલ સંઘની ઉન્નતિ થાઓ. સર્વત્ર શાંતિ વર્તો અને સર્વત્ર શાંતિ,
તુષ્ટિ, પુષ્ટિ અને મંગલ થાઓ. (૭૯૬)

સર્વે જીવાઃ સુખં યાન્તુ દુઃખં નશ્યતુ દેહિનામ્ ।

પુણ્યકર્માણિ વર્ધન્તાં નશ્યન્તુ પાપવૃત્તયઃ ॥ ૭૯૭ ॥

બધા જીવો સુખ પામો. દેહધારીઓના દુઃખ નાશ પામો. પુણ્યકાર્યો
વૃદ્ધિ પામો. પાપવૃત્તિઓ નાશ પામો. (૭૯૭)

પાપકર્માણિ નશ્યન્તુ પ્રાદુર્ભવન્તુ ધર્મિણઃ ।

વિશ્વોદ્ધારસ્ય કર્તારઃ પ્રાદુર્ભવન્તુ સૂર્યઃ ॥ ૭૯૮ ॥

પાપકર્મો નષ્ટ થાઓ. ધર્મીઓ પેદા થાઓ. વિશ્વના ઉદ્ધારને
કરનારા આચાર્યો પ્રકટ થાઓ. (૭૯૮)

શુદ્ધોપયોગબોધેન લોકા ભવન્તુ ધર્મિણઃ ।

અધર્મદુઃખનાશોઽસ્તુ ધર્મઃ સર્વત્ર વર્ધતામ્ ॥ ૭૯૯ ॥

શુદ્ધોપયોગના બોધથી લોકો ધર્મી થાઓ. અધર્મથી ઉત્પન્ન થતાં
દુઃખોનો નાશ થાઓ. સર્વત્ર ધર્મ વૃદ્ધિ પામો. (૭૯૯)

યોગિનો જ્ઞાનિનઃ સન્તો વિશ્વશાન્તિપ્રદાયકાઃ ।

પ્રાદુર્ભવન્તુ રાજાનો મન્ત્રિણો ધર્મમૂર્તયઃ ॥ ૮૦૦ ॥

વિશ્વને શાંતિ આપનારા યોગીઓ, જ્ઞાનીઓ, સજ્જનો, ધર્મમૂર્તિ
રાજાઓ અને મંત્રીઓ ઉત્પન્ન થાઓ. (૮૦૦)

વિશ્વશાન્તિપ્રદં સત્યં ધર્મમઙ્ગલશર્મદમ્ ।

સર્વધર્મોત્તમં પૂર્ણં જયતાજ્જૈનશાસનમ્ ॥ ૮૦૧ ॥

વિશ્વશાંતિ આપનારું, સાચું ધર્મરુપી મંગલ અને સુખદાયક,
સર્વધર્મોમાં ઉત્તમ તથા પૂર્ણ એવું જૈનશાસન જયવંત વર્તો (૮૦૧)

સર્વદેવાધિદેવો યઃ સર્વજ્ઞઃ સર્વશક્તિમાન્ ।

વર્ધમાનો મહાવીરો વિશ્વસ્યાઽસ્તુ પ્રશાન્તયે ॥ ૮૦૨ ॥

જે સર્વ દેવાધિદેવ સર્વજ્ઞ અને સર્વશક્તિમાન છે, તે વર્ધમાન
મહાવીર પ્રભુ વિશ્વની પ્રકૃષ્ટ શાન્તિને માટે થાઓ. (૮૦૨)

શુદ્ધોપયોગકર્તાઽયં ગ્રન્થો વિશ્વપ્રશાસકઃ ।

આચન્દ્રાર્કમહીં યાવજ્જીવતુ ધર્મધારકઃ ॥ ૮૦૩ ॥

શુદ્ધોપયોગને કરનાર, વિશ્વપ્રશાસક, ધર્મધારક આ ગ્રંથ જ્યાં સુધી
ચંદ્ર - સૂર્ય અને પૃથ્વી છે, ત્યાં સુધી વિદ્યમાન રહો. (૮૦૩)

વિક્રમાબ્દે નિધિદ્વીપે નિધિચન્દ્રે (૧૯૭૯) શુભાશ્વિને ।

દશમ્યાં શુક્લપક્ષસ્ય પ્રભાતે ગુરુવાસરે ॥ ૮૦૪ ॥

વિક્રમ સંવત ૧૯૭૯ માં શુભ આસો માસની શુક્લપક્ષની દશમે
ગુરુવારે પ્રભાતે આ ગ્રંથ થયો. (૮૦૪)

અષ્ટશતૈઃ શુભૈઃ શ્લોકૈઃ શુદ્ધોપયોગકારકઃ ।

શુદ્ધોપયોગનામાઽયં ગ્રન્થો જીયાજ્જગત્તલે ॥ ૮૦૫ ॥

આઠ સો શુભ શ્લોકો વડે શુદ્ધોપયોગને કરનારો શુદ્ધોપયોગ નામનો
આ ગ્રંથ ભૂતલ પર જય પામો. (૮૦૫)

શુદ્ધોપયોગનામાઽયં ગ્રન્થઃ કલ્યાણકારકઃ ।

વિદ્યાપુરે કૃતઃ પ્રીત્યા બુદ્ધિસાગરસૂરિણા ॥ ૮૦૬ ॥

શુદ્ધોપયોગ નામનો આ કલ્યાણકારક ગ્રંથ વિદ્યાપુરમાં અર્થાત્
વિજાપુરમાં પ્રીતિથી બુદ્ધિસાગરસૂરિએ રચ્યો છે. (૮૦૬)

(સમાપ્ત)

[illegible]

SHREEMAD BUDDHI SAGARSURI

Jain Samadhi Mandir

VIJAPUR - 382870

Rs. 100/-